

**Bangsbofortet
og
Søværnets Depot Grelshede
Frederikshavn**

Drifts- og Plejeplan 2004 - 2018

**Miljøministeriet • Skov- og Naturstyrelsen
og**

Flådestation Frederikshavn

2004

Bangsbo-området (Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede, Frederikshavn)

- *Drifts- og Plejeplan 2004-2018*

Udgivet af Flådestation Frederikshavn og
Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 2004

Tekst & Redaktion: Niels Dahlin Lisborg og Erling Krabbe, Skov- og Naturstyrelsen
med bidrag fra orlogskaptajn Johnny Gajhede, Flådestation Frederikshavn.

Kort og bevoksningsliste: Skovfoged N. D. Lisborg, Skov- og Naturstyrelsen

Forsideillustration: Kanonstilling på Bangsbofortet (foto: Erling Krabbe, 2002)

Fotos: Erling Krabbe, Skov- og Naturstyrelsen. Dog ikke fotos fra jubillæumsheftet om Grelshede Depot,
samt foto af Kattegats Marinedistrikt, sd. 35.

Lay-out: Erling Krabbe

Layout, omslag: Poul Juul, Blovstrød

Tryk af omslag: Hillerød Grafisk ApS

Tryk af rapport: Hillerød Grafisk ApS

Tryk af kort: Hillerød Grafisk ApS

Indbinding: SNS

Aftale vedrørende kortmateriale: Udsnit af Kort- og Matrikelstyrelsens kortmaterialer er gengivet i henhold til
tilladelse G18/1997

Oplag: 75

ISBN: 87-7279-591-3

ISBN netudgave: 87-7279-592-1

Hæftet kan rekvireres hos:

Flådestation Frederikshavn

Europavej

9900 Frederikshavn

Tlf. 99222255

**Bangsbofortet
og
Søværnets Depot Grelshede**

Frederikshavn

Drifts- og plejeplan 2004-2018

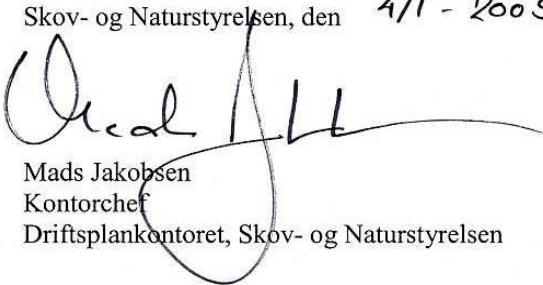
Nærværende drifts- og plejeplan for Bangsbo-området stadfæstes hermed som gældende for perioden 1. december 2004 til 30. november 2018. Drifts- og plejeplanen er dog kun gældende så længe forsvaret ejer eller lejer arealet.

Flådestation Frederikshavn, den *7/1 - 2005*

Per Frank Hansen
Kommandør
Chef for Flådestation Frederikshavn & Kattegats Marinedistrikt

Skov- og Naturstyrelsen, den *4/1 - 2005*

Mads Jakobsen
Kontorchef
Driftsplankontoret, Skov- og Naturstyrelsen

INDLEDNING	1
1 GENERELT OM DRIFTS- OG PLEJEPLANER.....	1
1.1 <i>Formål og baggrund</i>	1
2 BESKRIVELSE AF PLANPROCESSEN	2
2.1 <i>Forudsætninger</i>	2
2.2 <i>Planens indhold</i>	2
2.3 <i>Plancændringer</i>	2
3 SÆRLIGT OM DRIFTS- OG PLEJEPLANEN FOR BANGSBO-OMRÅDET.....	4
3.1 <i>Baggrund</i>	4
3.2 <i>Aftalens virkning</i>	4
3.3 <i>Korttegning</i>	4
3.4 <i>Fredningskendelser for Grelshede og Bangsbofort</i>	5
STATUS	6
4 BESKRIVELSE AF BANGSBO-OMRÅDET	6
Søværnets Depotområde Grelshede	6
4.1 <i>Den militære historie</i>	7
4.2 <i>Landskab og geologi</i>	19
4.3 <i>Registrering af arealtyper</i>	19
4.4 <i>Plejetilstand</i>	22
4.5 <i>Flora</i>	22
4.6 <i>Fauna</i>	30
4.7 <i>Kulturhistorie</i>	33
4.8 <i>Sammenfatning af de natur- og kulturhistoriske værdier</i>	33
5 BANGSBO-OMRÅDET NUVÆRENDE MILITÆRE ANVENDELSE	35
5.1 <i>Nuværende anvendelse af Bangsbofort</i>	35
5.2 <i>Nuværende opgaver for Søværnets Depotområde Grelshede</i>	37
6 FORSVARETS NUVÆRENDE DRIFT OG PLEJE AF TERRÆNET.....	38
6.1 <i>Nuværende drift og pleje af terrænet</i>	38
6.2 <i>Vildtpleje og jagtudøvelse på arealer inden for Flådestation Frederikshavns Etablissementsforvaltning.</i>	38
7 HIDTIDIGE REGLER FOR OFFENTLIGHEDENS ADGANG	40
8 LOVMÆSSIGE BRUGSBEGRÆNSNINGER ELLER BINDINGER	41
8.1 <i>Generel lovpraksis for forsvarrets arealer</i>	41
8.2 <i>Planloven</i>	41
8.3 <i>Status i Nordjyllands Regionplan</i>	42
8.4 <i>Kommuneplanlægning</i>	42
8.5 <i>Naturbeskyttelsesloven</i>	43
8.6 <i>Offentlighedens adgang til forsvarrets arealer</i>	45
8.7 <i>Plejepligt af beskyttede naturtyper og fortidsminder</i>	45
8.8 <i>Museumsloven</i>	46
8.9 <i>Vandløbsloven</i>	47
8.10 <i>Skovloven</i>	48
8.11 <i>Deklarationsfredning af Grelshede</i>	49
8.12 <i>Deklarations-fredningskendelse for Bangsbofort og Pikkerbakkerne</i>	50
8.12 <i>Vildtpleje</i>	51
FREMTIDIGE BEHOV OG ØNSKER	52
9 FORSVARETS FREMTIDIGE BEHOV OG ØNSKER	52
9.1 <i>Nuværende og fremtidige brugere</i>	52
9.2 <i>Skovområderne på Grelshede</i>	53
9.3 <i>Fremtidig vildtpleje og jagtudøvelse på arealer inden for Flådestation Frederikshavns Etablissementsforvaltning.</i>	53
10 SKOV- OG NATURSTYRESENS FORSLAG TIL BESKYTTELSE OG FORBEDRING AF NATURVÆRDIER	55
10.1 <i>Overordnet målsætning for områdernes naturtilstand</i>	55

10.2 Pleje af overdrevsarealer.....	55
10.3 Pleje af slettearealer.....	55
10.4 Bevaring af spredte krat.....	55
10.5 Drift af skovbevoksninger	55
10.6 Offentlighedens adgang	56
11 ØNSKER FRA EKSTERNE BIDRAGYDERE	58
11.1 Bidrag fra Nordjyllands Amt.....	59
Marinestation Bangsbo	59
Grelshede.....	59
11.2 Bidrag fra Friluftsrådet	59
Offentlighedens adgang	59
11.3 Bidrag fra Danmarks Jægerforbund.....	60
11.4 Bidrag fra Danmarks Naturfredningsforening	60
Grelshede.....	60
Marinestation Bangsbo	61
AFVEJNING	62
12 AFVEJNING AF BENYTTELSE OG BESKYTTELSE	62
12.1 Vurdering af ønsker og forslag fra forsvaret	62
Grelshede depot.....	63
12.2 Vurdering af ønsker og forslag fra Nordjyllands Amt	63
12.3 Vurdering af ønsker og forslag fra Friluftsrådet	63
12.4 Vurdering af ønsker og forslag fra Danmarks Jægerforbund.....	64
12.5 Vurdering af ønsker og forslag fra Danmarks Naturfredningsforening	64
12.6 Vurdering af ønsker og forslag fra Skov- og Naturstyrelsen	65
PLAN.....	67
13 RETNINGSLINIER FOR DEN FREMTIDIGE ANVENDELSE AF BANGSBO-OMRÅDET	67
13.1 Overordnede retningslinier.....	67
13.2 Målsætning for naturplejen.....	67
13.3 Plejeforanstaltninger	69
Etablering af offentlig sti.....	70
Etablering af oplevelsescenter.....	71
Lukning af gamle, underjordiske bunkersanlæg.....	71
Drift af den gamle skov i Grelshede	71
13.4 Retningslinier for øvelsesaktiviteter og anden militær brug	71
13.5 Retningslinier for brug af gødkning og sprojtning	72
13.6 Offentlighedens adgang til Bangsbo-fortet og Søværnets Depotområde Grelshede.....	72
13.6 Nødvendige tilladelser til nye anlæg og tiltag	73
13.7 Planændringer	73
13.8 Prioriteret handlingsplan for pleje- og naturgenopretningstiltag	74
ØKONOMI.....	75
14 ØKONOMISKE KONSEKVENSBEREGNINGER	75
14.1 Økonomisk overslag til naturpleje og genopretning	75
Første indgreb	76
14.2 Førstegangspleje af overdrevsarealer	76
14.3 Udgifter til hegning i forbindelse med arealer der skal afgræsses	76
14.4 Pleje af slettearealer	77
14.5 Lukning og sikring af gamle, underjordiske bunkersanlæg	77
14.6 Økonomi i tabelform	78
BILAG.....	79
15 OVERSIGT OVER BILAG	79
Bilag 1: Grundkort (i kortlomme).....	79
Bilag 2: Drifts- og plejekort (i kortlomme).....	79
Bilag 3: Arealliste for Bangsbo-området	79

<i>Bilag 4: Retningslinier for militærrets anvendelse af skyde- og øvelsesester ræner i relation til Naturbeskyttelseslovens §§ 3-4</i>	79
<i>Bilag 5: Ordensreglement for publikum (i kortlomme)</i>	79
<i>Bilag 6: Eksternt høringssvar fra Friluftsrådet</i>	79

INDLEDNING

1 Generelt om drifts- og plejeplaner

1.1 Formål og baggrund

Mange af de militære områder indeholder store naturværdier i form af set rigt dyre- og planteliv samt store, sammenhængende landskaber. Dyr og planter trives godt her fordi arealerne gennem mange år har fået lov at henligge i uopdyrket naturtilstand og fordi arealerne har bevaret mange af de naturlige biotoper, der i det omgivende landskab er blevet utsat for bebyggelse, dræning og opdyrkning. Desuden fordi der udover periodisk aktivitet fra militære enheder ikke færdes så mange mennesker i områderne.

Som led i Forsvarsministeriets miljøstrategi har Forsvarskommandoen vedtaget, at der for hvert af de terræner, der administreres af forsvaret skal udarbejdes en drifts- og plejeplan.

Den 24. oktober 1995 indgik Forsvarskommandoen og Skov- og Naturstyrelsen en samarbejds aftale, der sikrer en langsigtet planlægning af drift og pleje for forsvarets skyde- og øvelsesområder.

Formålet med en drifts- og plejeplan er at sikre, at der på forsvarets arealer opnås en tilfredsstillende balance mellem behovet for nødvendig uddannelse og træning af enheder under realistiske vilkår og hensynet til naturbeskyttelse og rekreative interesser.

Da planlægningen ønskes brugt som et redskab til beskyttelse og forbedring af naturværdier på terrænerne er amt og kommune, Danmarks Naturfredningsforening, Friluftsrådet m.fl. medinddraget som såkaldte eksterne bidragydere ved udarbejdelsen. Samtidig er det forventningen, at amt og kommune som de relevante myndigheder gennem inddragelse i afvejningen mellem benyttelse og beskyttelse vil administrere relevant lovgivning med udgangspunkt i planen.

Drifts- og plejeplanlægningen vil desuden tilvejebringe et ensartet grundlag for en flersidig forvaltning af de militære arealer. Samtidig vil planlægningen give medarbejdere i forsvaret en naturmæssig viden, herunder en forståelse for behovet og mulighederne for varetagelse af flersidige hensyn ved drift og pleje af arealerne.

Støjproblematikken i relation til naboer ligger uden for drifts- og plejeplanlægningsarbejdet, idet denne reguleres i henhold til miljøbeskyttelsesloven. Bestemmelser om støjregulering for Bangsbo-området er fastsat i "Bekendtgørelse om støjregulering af forsvarets øvelsespladser og skyde- og øvelsesterræner" (Bek. nr. 468 af 13. juni 2002), side 58-59.

2 Beskrivelse af planprocessen

2.1 Forudsætninger

I forbindelse med udarbejdelse af drifts- og plejeplanen er udgangspunktet, at Bangsbo-området er udlagt som militært område til brug for bl.a. uddannelse af soldater.

Drifts- og plejeplanen skal, udover at varetage uddannelsesmæssige hensyn, tydeliggøre terrænets naturmæssige og rekreative værdier og udstikke retningslinier for terrænets brug, beskyttelse og pleje, under hensyntagen til disse værdier.

Planen skal således rumme en afvejning mellem henholdsvis forsvarrets behov for militær brug af terrænet og samfundets interesse i en forsvarlig og langsigtet forvaltning af terrænets naturværdier.

Som følge af, at der er tale om et militært område vil rekreative interesser (offentlighedens adgang til forsvarrets areal) kun blive tilgodeset i det omfang, det ikke genererer den militære brug og i øvrigt er sikkerhedsmæssigt forsvarligt. Herudover kan hensynet til naturmæssige værdier påvirke mulighederne for rekreativ benyttelse.

De i drifts- og plejeplanen opstillede retningslinier, skal være enkle for forsvarret at administrere i praksis.

2.2 Planens indhold

Planen skal

- Kortlægge og afgrænse naturtyper, bevoksninger, veje, forsvarrets anlæg etc.
- Beskrive de naturmæssige værdier og identificere de mest bevaringsværdige af disse, samt påpege eventuelle behov/muligheder for forbedring af de naturmæssige værdier.
- Beskrive forsvarrets nuværende benyttelse og drift af terrænet samt klarlægge forsvarrets fremtidige behov for benyttelse af terrænet.
- Beskrive de rekreative muligheder for benyttelse af terrænet.
- Foretage afvejningen imellem forsvarrets behov for benyttelse, ønskerne om beskyttelse, forbedring af naturværdier samt forbedring af de rekreative muligheder.
- Anvise hvorledes denne afvejning kan realiseres i praksis, herunder fastlægge retningslinier for terrænets fremtidige benyttelse, pleje og forbedring.
- Beregne de økonomiske konsekvenser af planens bestemmelser for forsvarret.

2.3 Planændringer

Drifts- og plejeplanen gælder for 15 år.

For til stadighed at holde planen med så langt et tidsrum tidssvarende og fleksibel, kan der løbende foretages ændringer i drifts- og plejeplanen, forudsat at aftaleparterne er enige.

Såfremt forsvarret ønsker ændringer i drifts- og plejeplanen, indsendes begrundede forslag til planændringer til Skov- og Naturstyrelsen. Tilsvarende gælder for Skov- og Naturstyrelsen. Opnås der enighed, indsættes planændringen som et plantillæg i den pågældende plan med gyldighed som en del af denne.

Planændringerne er således en løbende fortsættelse af planlægningsfasens dialog mellem parterne.

Udover planændringer kan dispositioner, der ligger udenfor planens rammer, kræve tilladelse fra relevante myndigheder.

Som udgangspunkt kræver enhver afvigelse fra planens retningslinier, som de fremgår af planafsnittet, planændring. Der gælder dog en bagatelgrænse for kravet om planændringer. I tvivlstilfælde om bagatelgrænsen bør parterne drøfte dette spørgsmål indbyrdes.

Planændringer kan også være en nødvendighed som følge af afgørelser fra relevante myndigheder.

Udover planændring kan dispositioner der ligger udenfor planens rammer kræve tilladelse fra relevante myndigheder.

3 Særligt om drifts- og plejeplanen for Bangsbo-området

3.1 Baggrund

En aftale om en drifts- og plejeplan for Bangsbo-området blev indgået mellem Flådestation Frederikshavn og Skov- og Naturstyrelsen den 16. januar 2003.

Allerede i sommeren 2002 foretog Skov- og Naturstyrelsen den biologiske registrering af området. I foråret 2003 blev en markgennemgang af arealet foretaget med henblik på udarbejdelsen af digitale kort over terrænet samt analysere mulighederne for at styrke naturværdierne.

Drifts- og plejeplanlægningen forestås af Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Flådestation Frederikshavn og Søværnets Operative Kommando.

I forbindelse med udarbejdelsen af planen har Nordjyllands Amt, Frederikshavn Kommune, Danmarks Natufredningsforening, Danmarks Jægerforbund, Dansk Ornitoligisk Forening samt Friluftsrådet mfl. haft mulighed for at besigtige terrænerne ved en rundvisning den 13. august 2003, samt fremsende bidrag til planen senest den 22. september 2003. Endelig har bidragyderne haft lejlighed til at kommentere planforslaget inden færdiggørelsen.

3.2 Aftalens virkning

Drifts- og plejeplanen er bindende for de to aftaleparte Skov- og Naturstyrelsen og Flådestation Frederikshavn. Ved underskrift af planen forpligter aftaleparterne sig således til at efterleve og respektere de i planen fastsatte bestemmelser. Planen kan dog løbende ændres, såfremt der er behov for og enighed herom, jf. afsnit 2.3.

3.3 Korttegning

På grundlag af markgennemgang, luftfotos, tidligere kort m.v. er der udarbejdet digitaliserede kort, som omfatter henholdsvis et grundkort og et drifts- og plejekort. De to kort er indsat bagst i denne plan som bilag 1 og 2. På forsvarrets skyde- og øvelsesterræner udarbejdes tillige et øvelseskort, men det vurderes der ikke at være grundlag for på Bangsbo-området.

Grundkort (bilag 1)

Grundkortet viser status for arealanvendelsen, herunder de forskellige naturtyper, på plantidspunktet (2003). I principippet medtages alt af betydning for drifts- og plejeplanlægningen. Kortet anvendes som grundlag for drifts- og plejekortet, samt for eventuelle andre temakort som kan udarbejdes i tilknytning til planen.

Til kortet hører en bevoksningsliste, der er en fortægnelse over terrænets arealtyper og anvendelser. Areal samt supplerende bemærkninger er angivet. Bevoksningssiden er indsat som bilag 4 i denne plan.

Øvelsespladsen er opdelt i "litra", der svarer til behandlingsenheder inden for den enkelte afdeling. Litra opdelingen er en opdeling, der er overført fra de traditionelle skovkort, der anvendes i skovbruget. En litra er et areal, der er ensartet med hensyn til terræn, anvendelse, vækstforhold, evt. træarter og disses aldre. Eksempler på litra er den enkelte mose eller eng eller den enkelte skovbevoksning i et skovområde. Litra angives med et bogstav. En afdeling og en litra vises ved henholdsvis et tal og et bogstav på grundkortet. Til alle litra er der endvi-

dere knyttet en to- eller trebogstavkode (anvendelseskode), der angiver arealtype (f.eks. HED for hede, MOS for mose, BJF for bjergfyr). Anvendelseskoderne fremgår af bevoksningsslisten. Der beregnes areal for hver enkelt litra.

I bevoksningsslisten er areal og arealtype samt eventuelle supplerende bemærkninger angivet.

Kortet omfatter desuden en række andre signaturer, som er forklaret på kortsignaturen.

Drifts- og plejekort (bilag 2)

Af drifts- og plejekortet fremgår fredskovsarealer på øvelsespladsen samt kommende tiltag og ønsker jf. nærværende plan. Med særlige signaturer og skraveringer er fremhævet de steder, hvor der skal ske ændringer i anvendelsen eller gennemføres særlige plejeforanstaltninger. Kortet indeholder herudover samme oplysninger og signaturer som grundkortet.

Endvidere vises de kommende militære anlæg på drifts- og plejekortet i det omfang, det kan stedfæstes, eksempelvis planlagte nye spor, anlæg, terrænpunkter og områdebenyttelser.

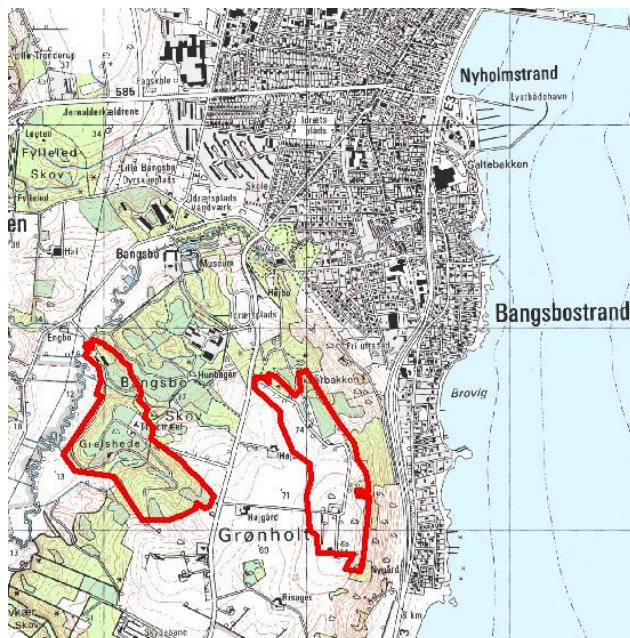
3.4 Fredningskendelser for Grelshede og Bangsbofort

Såvel Grelshede som Bangsbo-fort er omfattet af fredningsbestemmelser. Fredningerne og deres indhold er beskrevet i kapitel 8, afsnit 8.11 og 8.12.

STATUS

4 Beskrivelse af Bangsbo-området

De to områder, der er omfattet af denne drifts- og plejeplan består af det skovbevoksede depotområde Grelshede og det hovedsageligt lysåbne areal ved Bangsbo-fortet. De to områder frembyder stor landskabelig skønhed og er af betydning som et geologisk studieområde, der illustrerer havaflejringer og kystdannelser dels i istiden og dels senere under stenalderhavets fremtrængen ind over de i mellemtiden hævede områder. Områdets løvskove udgør lokaliteter med et rigt fugleliv med bl.a. ynglende rovfugle.

Oversigt over Bangsbo-området:

Søværnets Depotområde Grelshede mod vest, Bangsbofortet mod øst.

Søværnets Depotområde Grelshede

Depotområde Grelshede ligger umiddelbart syd for Frederikshavn By i Frederikshavn Kommune, Nordjyllands Amt og grænser op til den kendte dyrepark Bangsboparken.

Søværnets Depotområde Grelshede indgår i dag som en del af det større skovområde Bangsbo Skov, og udgør i dag ikke noget hedeområde som navnet ellers antyder. Denne sydlige del af Bangsbo Skov var dog betydeligt mere åbent tilbage i 1950'erne, hvor depotet blev anlagt. På gamle generalstabskort fra midten af 1800-tallet hed området "Græshede" og er angivet som et åbent område. Navnet "Grelshede" er formentligt derfor en om- eller fejlskrivning af det gamle navn.

Stort set hele depotområdet er dækket af skov – og primært løvskov med store, ældre bøge-træer, samt askesump i de lavliggende dele. Gammel, højstammet bøgeskov er en usædvanlig

skovtype i Vendsyssel, og den menes i mange tilfælde at være oprindelig naturskov. Området er meget naturskønt. Det er et stærkt kuperet terræn med stejle skrånninger og dybe slugter og dale med vandløb.

Vejnettet i skoven er asfalteret, der sikrer at lastbiler og anden tung trafik kan komme til og fra de forskellige depoter, der er spredt i terrænet. Centralt i området ligger en administrativsbygning.

Depotområdet er under hegnet og udgør ca. 27,5 ha. Området ejes af Forsvarsministeriet.

Bangsbo-fortet

Ca. 500 meter øst for Grelshede – helt ud til Pikkerbakkerne på den gamle kystskrænt ligger Bangsbo-fortet, 80 meter over havet på en morænebakke fra istiden. Under 2. verdenskrig befæstede tyskerne området pga. den strategiske placering med sigte på videre okkupation af Norden. Se videre om historien i følgende afsnit.

I modsætning til Grelshede er området omkring Bangsbo-fortet generelt et åbent overdrevs- og sletterlandskab med små holme af spredte træer og buske. Selve kystskrænten er dog for en stor dels vedkommende tilgroet af træer og buske, ligesom den nordlige del udgøres af en gammel løvskov.

Området ved Bangsbo-fortet udgør ca. 35,5 ha, hvoraf forsvaret ejer 14,5 ha. De øvrige 21 ha har forsvaret lejet af private lodsejere.

Af forsvarets egne 14,5 ha udgør de 7,95 ha Kattegats Marinedistrikt med nærmeste omgivelser (matr. 1 aq, Bangsbo, Frederikshavn jorder, Frederikshavn Kommune), og de 6,55 ha et skovareal i det militære områdes nordligste del (matr. 1 fp og 1 an, Bangsbo, Frederikshavn jorder, Frederikshavn Kommune) - se grundkortet, bilag 1.

4.1 Den militære historie

Søværnets Depot Grelshedes historie

Minedepot Grelshede blev anlagt i 1953. Indtil da var minerne placeret på depot i Ålborg. I det bakkede landskab blev anlagt et torpedoværksted og et mineværksted samt etableret 7 magasiner i Kastaniedalen. Kastaniedalen var det lokale navn for området. I dag er området som nævnt dækket af især bøge- og asketræer.

I anledning af Grelshede Depots 50-års dag i 2003 blev der udarbejdet en lille publikation om området og dets historie af områdets daværende chef, orlogskaptajn Johnny Gajhede.

Publikationen er gengivet i det følgende:

*Torpedo-, Missil- & Ammunitionsdepot Ålbæk
Depot Grelshede*

50 års jubilæum 1. marts 2003

Søværnets Depot Grelshede

GRELSHEDÉ DEPOT 50 ÅR

Flådestation Frederikshavn smukkest beliggende afdeling depot Grelshede har 1 marts 2003 50 års fødselsdag. Depotet startede sin tilværelse i Ålborg, hvor minerne var placeret. Depotet delte hangarer med det daværende Søværnets Flyvetjeneste. På flytningstidspunktet var depotet underlagt Søminevæsenet på Holmen, siden blev det en underafdeling af Søværnets Materielkommando og derefter direkte underlagt chefen for Flådestation Frederikshavn i 1962. I år 2000 blev depotet så en del af flådestationens forsyningsafdeling.

A-værkstedet 1953.

N. Østergård og søn byggede torpedoværksted og mineværksted (A-værksted) samt 7 magasiner i kastaniedalen som frederikshavnerne kaldte det naturskønne område Grelshede.

Grelshedes første besætning:

Kaj Andersen, Leif Andersen, Pilard, Knud Jørgensen, Fiskbæk, Edvard, Knud Andersen, Verner, Viggo, Paul Andersen, Ejvind Hansen, Firring.

Villy Andersen med Grelshedes første vagthund AGGA

Hanstholm og minedykkerne.

Grelshede depot var på et tidspunkt Søværnets største minedepot, idet der bl.a. var en underafdeling i Hanstholm. Depotet i Hanstholm åbnedes i 1956 i teater og biografbygningen, der var bygget af tyskerne under krigen. Værkstedet var indrettet i ”ølstuen”, hvor der også var keglebaner. Eftersyn og vedligeholdelse af dybdebomber foregik i magasinerne til de store kanoner, som tyskerne havde installeret i Hanstholm. I 1959 nedlagdes Hanstholm depot, og materiel og mandskab blev overført til Grelshede.

Magasin i Hanstholm

I 1957 uddannedes inden for egne rækker minedykkere og minørholdsledere, og mangen en fisker har med glæde set minedykkerne ankomme for at befri en trawl for en ondskabsfuld mine. Der er i årenes løb gået mange genstande igennem Grelshede-mekanikernes hænder, som enten er blevet fisket op af havet eller som er drevet i land på de nord og vestjyske strande. Genstandene bliver siden tilintetgjort med sprængstof i en bunkers ved Hanstholm. Dykkertanken, som fysisk befinner sig på flådestationen, har også med minedykkernes hjælp hjulpet mangen en dykkersyg person.

Destruktion af ammunition i bunkers i Hanstholm.

Tjenesteboligen.

Tjenesteboligen ved depotet blev bygget af tømrermester Daniel Jensen og var rammen for de to første chefers familiers liv fra 1953 til 1972, hvor boligen blev til frokoststue for mandskabet og kontor for chefen.

OK Svend Åge Christensen boede med sin familie i boligen fra 1957 til 1973 og havde en pragtfuld have omkring huset, hvor vildtet søgte tilflugt når der var jagt på området.

Magda Christensen med puddelen Dijon

Depotchefens datter Pia Lykkes konfirmation forår 1964

Torpedoer.

Torpedoværkstedet blev også opført i 1953 og har været arbejdsplads for 6-8 mand siden. Værkstedet blev benyttet til vedligeholdelse og klargøring af torpedoer til søværnets enheder, de sidste mange år dog kun til ubåde. I slutningen af 60'erne byggede TRIGON TP 61 magasinet til opbevaring og klargøring af torpedoer som var svensk producerede. Indenfor det sidste år er aktiviteterne udvidet til også at servicere ubåde med torpedoer udenfor lokalområdet. Besætningen har ad to omgange været i Tyrkiet og udskiftet torpedoer om bord i ubåden SÆLEN.

Torpedoværkstedet opføres i 1953

Besætningen vender hjem fra Tyrkiet efter første torpedo-skift i 2002: *P. Olsen, R. Jensen, H. Hou, B. Hansen.*

Missiler.

I midten af tresserne byggedes minedepot Dråby ved Ebeltoft, hvortil Grelshedes miner blev overført. I stedet begyndte missilerne at holde sit indtog i den danske flåde, og det besluttedes at oplagring og vedligeholdelse skulle foregå ved depot Grelshede.

I begyndelsen foregik denne aktivitet i magasin 7 indtil 1981, hvor missilværkstedet, bygget af TRIGON, blev indviet.

*De første
seasparrowmissiler
ankommer til
Danmark.*

Affyring af rakettmotor i prøvestand missilværkstedet.

Peder Skram affyrer seasparrow i 1979.

Torpedo-, missil- og ammunitionsdepot Ålbæk (TMA ÅBK)

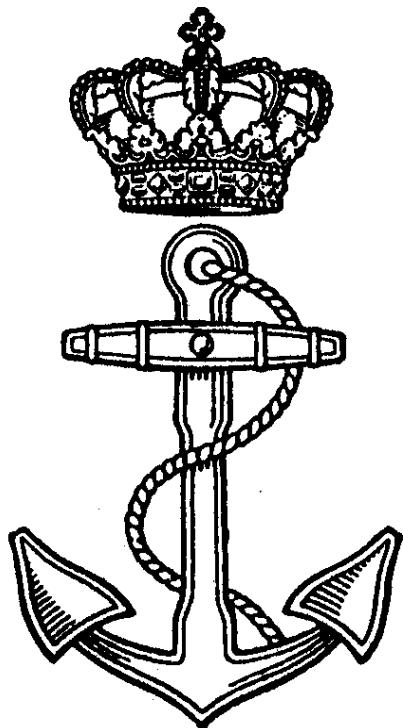
Netop nu er depot Grelshede en del af TMA ÅBK og varetager modtagelse, oplægning, vedligeholdelse og udlevering af torpedoer, missiler, dybdebomber og ammunition. Depotet opstiller et minørhold til minerydningsopgaver for marinedistriket og varetager drift af dekrom-pressionstank (dykkertank) ved flådestationen. Depotet beskæftiger 33 medarbejdere.

Vinteridyl på Heden.

CHEFER GRELSEDE 1953 – 2003

1953-1957	SL SP	S.J.S.E.O. Hansen
1957-1973	OK B	S.Aa. Christensen
1973-1973	OK B	B.P.L. Moritsen
1973-1989	KL B	E.J. Larsen
1989-2001	OK	A.F. Nielsen
2001-2003	OK	J. Gajhede

Bangsbo-fortets historie

Området ved marinestationen ved Pikkerbakkerne har sandsynligvis haft en militær betydning langt tilbage i tiden på grund af den enestående udsigt ud over havet.

Den sømilitære tilstedeværelse i Frederikshavn har dybe rødder i Danmarkshistorien, først og fremmest fordi farvandet syd for Hirsholmene udgjorde en fortinlig naturhavn, hvor sejlskibe har kunnet afvente gunstigt vejr før den vovelige sejlads nord om Skagens Gren eller måske til Norge.

I de mere end 500 år, hvor Danmark og Norge havde fælles konge, var Fladstrand, som Frederikshavn dengang hed, et vigtigt springbrædt for den interne handel i dobbeltriget.

I ufredstider fandt kongemagten det hensigtsmæssigt at befæste dele af området. Herom visner bl.a. Frederikshavns varetegn, Krudttårnet fra 1686, og de mange skanseanlæg, der i dag kan spores i og omkring byen.

Under Englandskrigene 1801 - 1814 var Fladstrand dansk base for kanonbåde og herfra stammer bl.a. skanseanlæg på øen Deget. Fra samme periode stammer i øvrigt de første egentlige havneanlæg.

Efter 1814, hvor Danmarks rigsfællesskab med Norge ophørte, reduceredes områdets militære betydning, og i 1863 ophørte den militære tilstedeværelse helt.

I 1940 til 1945 under den tyske besættelse genvandt Frederikshavn sin status som militærbase. Tyskerne befæstede området pga. den strategiske placering med sigte på videre okkupation af Norden.

De mere end 200 bunkersanlæg, der stadig findes, visner om den betydning besættelsesmagten dengang tillagde området.

Udover en kraftig befæstning af havnen anlagde tyskerne i Pikkerbakkerne et egentligt kystfort under navnet "Marinestützpunkt Süd". Her boede omkring 270 mennesker fordelt på 49 bunkersanlæg, mange forbundet af åbne løbegrave.

Efter befrielsen blev de militære anlæg overtaget af det danske søværn, der oprettede Nordsøens og Kattegats Marinedistrikts hovedkvarter i "Kommandantboligen" ved havnen og kaserne i barakker i Tordenskjoldsgade, omrent hvor det nuværende Hotel Frederikshavn er beliggende.

Det før omtalte "Marinestützpunkt Süd" videreføres under navnet "Bangsbo Fort".

Flåderadio Frederikshavn blev i 1946 etableret i en bunker på fortets område.

I forbindelse med Danmarks indtræden i NATO 4. April 1949 påbegyndtes en omfattende genopbygning af den danske marine. På grundlag af forsvarsloven af 1951 etableredes en operativ organisation, der omfattede: Kystflåden, kystbefæstningen samt marinedistrikterne.

Marinedistrikternes opgaver omfattede oprindeligt mineeftersøgning, mineuskadeliggørelse, bevogtning og patruljetjeneste på søen og ved sømilitære anlæg, udkigs- og meldetjenesten samt samarbejde med civile og landmilitære myndigheder samt søredningstjenesten.

Denne organisation er herefter i den indtil i dag forløbne periode ændret og rationaliseret således, at den i dag omfatter eskadrer (søværnets skibe), marinedistrikter samt marinestationer.

Flådestation Frederikshavn blev indviet 1. oktober 1962, og næsten samtidigt nedlagdes Bangsbo Fort som fæstningsanlæg, mens kasernebygningerne blev bibeholdt som hovedkvarter for KGM, nu under navnet "Marinestation Bangsbo".

Flådestationen og Kattegats Marinedistrikts blev i 1965 sammenlagt under fælles chef, og administrationen flyttedes til Flådestationen. De bygninger ved Dr. Margrethesvej, der herved blev ledige, har siden 1966 huset den fra København udflyttede Sergeant- og Reserveofficerskole.

Fra April 1981 til Juni 1986 blev Kattegats Marinedistrikts operative funktioner udført fra et situationsrum på øverste etage i Flådestationens Administrationsbygning.

1. Juni 1986 flyttede Kattegats Marinedistrikts operative funktioner til de nuværende omgivelser i Pikkerbakkerne. Hovedparten af administrationen er forsat placeret på flådestationen ligesom cheffællesskabet er bibeholdt.

(kilde: Kattegats Marinedistrikts <http://www.kgm.svn.dk/index.htm>)

Niels Juels Kanoner

Bangsbo Fortet på det militære område umiddelbart syd for Pikkerbakken ligger med en smukudsigt over Kattegat. Her står i dag fire af de kanoner, der armerede artilleriskibet Niels Juel i første halvdel af 1900-tallet. Bevæger man sig ned i bunkerne, er atmosfæren fra 2. verdenskrig stadig til stede.

Niels Juel er bygget på Orlogsværftet i København og skulle have været et panserskib udrustet med to 30,5 cm kanoner. Ved udbruddet af 1. verdenskrig i 1914 gik al skibsbygning imidlertid i stå, og efter krigen var det ikke muligt at skaffe de nødvendige materialer, bl.a. måtte de planlagte kanoner ikke længere fremstilles. Niels Juel sejlede derfor som artilleriskib fra 1923 til 1943, hvor tyskerne tog det. I dag ligger skibet på bunden af Eckernförde Fjord. Inden dets endeligt havde man dog fjernet kanonerne, og det er fire af disse man i dag kan se på Bangsbo Fort.

Kanonerne på Bangsbofortet blev flere gange indsatt mod engelske jager- og kurerfly uden dog at ramme flyene. (Kilde: Bangsbo Atlas, 2000).

En af Niels Juels Kanoner, juni 2002.

Livet i bunkerne

Tre af de 49 bunkersanlæg bygget af tyskerne er i dag åbne for offentligheden. Den ene er en mandskabsbunker, hvor der har været 9 kører, men efter sigende ofte op til 15 beboere ad gangen. Det har betydet pladsmangel i en bunker, der i forvejen ikke har været et udpræget behageligt opholdssted med kondensvand dryppende fra loftet og en temperatur, der selv på en varm sommerdag har været meget lav. Den anden bunker der er åben for offentligheden er en kassemat, hvorfra kanonerne havde en rækkevidde godt og vel til Læsø Rende, altså ca. 18 km fra Bangsbo Fort. Kanonernes kaliber er 15 cm, og de havde ved en prøveskydning i 1944 en rækkevidde på omkring 18 km. Projektilerne der blev brugt vejede 46 kg, og kanonerne havde en skudhastighed på 6-8 skud i minuttet med en trænet besætning. Inden tyskerne affyrede de store kanoner på Bangsbo Fort, blev beboerne i Bangsbostrand advaret, så de kunne åbne vinduerne. På den måde undgik folk, at ruderne knustes. (Kilde: Bangsbo Atlas, 2000).

4.2 Landskab og geologi

Landskabet ved Bangsbo består af kuperede randmorænebakker af sandblandet lerjord, der gennemskæres af flere fossile kystskaænter. De fossile kystskaænter vidner om et anderledes højt havniveau i fortiden. Randmorænebakkerne er skabt under et isfremstød fra øst og nordøst i slutningen af sidste istid for omkring 19.000 år siden. Kystskaænten er dannet ved erosion først af Yoldiahavet, der dækkede store dele af Vendsyssel for omkring 13 - 15.000 år siden og senere Stenalderhavet, der havde højeste vandstand for omkring 8.000 år siden. Da landskabet blev lettet fra isens tryk bevirke det betydelige landhævninger. Landhævningen har ved Bangsbo været mere end 50 meter siden Yoldiahavet havde størst udbredelse. Den dag i dag sker der stadig målbare landhævninger i Vendsyssel. I dag hæver den gamle skraænt sig brat og stejlt 71 meter over havet, og det er Danmarks største landhævning. Navnet "Pikkerbakken" kunne være inspireret af hollandsk "pi", et udspring, ligesom man mener, at "Kattegat" er et hollandsk ord for et smalt stræde.

Området er nationalt geologisk interesseområde på grund af den historie de fossile kystskaænter fortæller havspejlforandringer under og efter sidste istid.

I dag er store dele af kystskaænten bevokset med selvsåede træer og buske, hvor der visse steder er udviklet en karakter af skov. Således er de gamle kanoner fra fregatten Niels Juel, der under krigen blev placeret pegende ud over Kattegat, mere eller mindre omkranset af trævegetation.

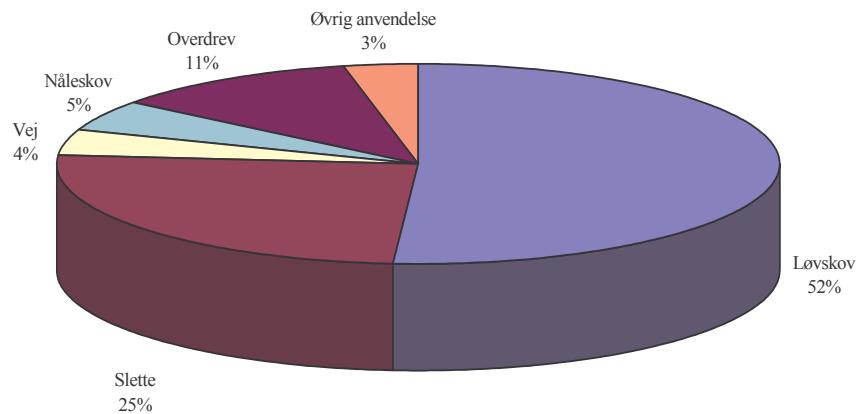
Det bagvedliggende overdrevs- og sletterlandskab har tidligere været anvendt til græsning, men står i dag som et vildtvoksende græs- og urtesamfund med spredte krat af bl.a. tjørn og slæn.

Længere mod vest ved Grelshede er det bakkede og visse steder ret stejle morænelandskab næsten fuldstændigt dækket af skov – hovedsageligt ældre bøg. I bunden af den områdets dalstrøg løber en mindre bæk, der har udløb i Bangsbo Å langs terrænets nordvestlige kant.

4.3 Registrering af arealtyper

Registrering af arealtyper er foretaget i foråret 2003 i forbindelse med korttegningen. Arealerne er opdelt i arealtyper, som det fremgår på grundkortet (bilag 1) og areallisten (bilag 3).

I figur 1 er vist arealets fordeling på en række naturtyper. Det fremgår, at naturtypen ”løvskov” udgør langt den største del, efterfulgt af ”slette”.

Figur 1. Arealfordeling, Bangsbo-området. Bemærk, at naturtypernes arealfordeling er afrundet til nærmeste hele procent.

I tabel 1 er vist en oversigt over arealtyperne på Bangsbo-området:

Tabel 1. Arealets fordeling på arealtyper.

Anvendelseskode På kort	Arealtyper	Areal i ha
Åbne arealer:		
SLE	Slette/kulturgræs	15,9
ORE*	Overdrev	6,9
KLG	Kaserne/lejr/garage	1,8
UKU	Ryddet bevoksning, u. kultur.	0,3
Skovbevokset areal		
EG	Eg (sammen med andet løv)	0,9
BØG	Bøg	20,9
ASK	Ask	3,3
ALØ	Andet løv	6,5
RGR	Rødgren	1,3
ÆGR	Ædelgran	1,12
ANÅ	Andet nål	0,9
KRT	Krat (tegnet på kort)	0,4
Veje og spor		
VEJ	Bilfaste veje	2,6
Total:		62,8

*) Omfattet af Naturbeskyttelseslovens § 3, beskyttede naturtyper.

I det følgende er der redegjort for definition og afgrænsning af de enkelte arealtyper, som de er angivet på grundkortet.

Åbne arealer

Slette (SLE) udgør ca. 16 ha. Ved slette forstås et græsområde, der er præget af kulturgræsser. Typisk kulturpåvirkede arealer, der har været dyrket eller endnu dyrkes, eventuelt gødes eller slås - og hvor man ikke finder de typiske overdrevsarter. Slette er en naturtype som ikke er beskyttet efter Naturbeskyttelsesloven. Slettearealer på tør bund kan dog på sigt udvikle sig hen mod en mere overdrevskarakter. Slettearealerne i Bangsbo-området er beliggende omkring Marinestation Bangsbo og nord herfor, vest for tilkørselsvejen. De pågældende arealer bliver drevet som høslet, uden gødsning og sprøjtning.

Overdrev (ORE)

Overdrev er normalt ugødede græsarealer på tørbundsarealer, der som hovedregel er opstået ved langvarig græsning. Som naturtype i Danmark har overdrev eksisteret siden agerbruget blev indført for ca. 6000 år siden. Af ovenstående skema fremgår, at knap 7 ha er registreret som overdrev. Egentlig er hele kystskrænten ved Pikkerbakkerne, at betegne som gammelt overdrev, men arealet er i dag så tilgroet at større dele af skrænten mere har karakter af skov og krat.

Overdrev (oredrev) betyder egentligt stenet jord, der ligger udyrket hen, og som kun benyttes til græsning. Oprindeligt har overdrev altså udgangspunkt i gamle græsningsarealer, der ikke var velegnet til opdyrkning. Flere overdrevsarealer opretholdes i dag som følge af slåning, hvor næringsstoffer (det afslæde materiale) fjernes fra området. Herved opretholdes overdrivenes rige flora. Ved Marinestation Bangsbo er overdrevsarealerne beliggende øst for tilkørselsvejen ud mod Pikkerbakkerne.

Naturtypen overdrev er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Efter den reviderede naturbeskyttelseslov fra 2004 defineres overdrev ud fra sin biologiske karakter, dvs. den stedværende flora m.v.

Skovbevokset areal

De skovbevoksede områder er opdelt efter træarter. I bevoksningslisten (bilag 4) fremgår også træernes gennemsnitlige højde, diameter og skønnede alder.

Samlet er ca. 35 ha, svarende til ca. 57 procent af det militære område dækket af skov. Langt den overvejende del er løvskov.

Ukultiveret areal (UKU)

Et ukultiveret areal vil i denne forbindelse sige et fredskovspligtigt skovareal, der er ryddet for skov og endnu ikke gentilplantet.

Kaserne, lejr og garageområde (KLG)

Kaserne, lejr og garageområder omfatter bygninger og anlæg og arealer, der ligger i forbindelse med disse.

Ofte vil mindre, separat-liggende bygninger ikke indgå i arealberegningen.

Ved Marinestation Bangsbo er det indhegnede areal, der huser forskellige militære anlæg, her betegnet som kaserne, lejr og garageområde.

Veje og spor

Både veje og spor fremgår af kortbilag, men der er kun arealberegnet for de befæstede, bilfaste veje (markeret med brun farve på kortbilag). Det samlede, arealberegnede vej- og sporanlæg udgør 2,6 ha.

4.4 Plejetilstand

Det åbne overdrevslandskab på toppen af Pikkerbakken ved Bangsbofortet er under kraftig tilgroning. I baggrunden skimtes Frederikshavn og flådestationen. Juni 2002.

Bangsbofort:

Bangsbofort området var oprindeligt et helt åbent landskab. Siden Anden Verdenskrig er der sket en betydelig tilgroning, især på skrænten langs kanonstillingerne, således at området er mere eller mindre lukket til i skov og krat. På de åbne græsarealer på toppen af Pikkerbakkerne bliver vegetationen kun slæt uregelmæssigt, og græs- og urtevegetation står højt om sommeren. Også her sker en indvanding af buske.

Grelshede depot:

Den fredede løvskov i Grelshede bærer præg af plukhugstdrift. I sydenden vest for hovedindkørselsvejen er der foretaget opskæring af gamle ”musebøge” på den vestvendte skrænt. I den allersydøstligste spids er skoven fældet og der er overstandere af *asketræer*, *el* og *eg*. Her er etableret en nykultur af bøg fra 1998. Det samme er tilfældet i den vestlige del.

4.5 Flora

Flora i Depotområde Grelshede

Floraen på Grelshede og Bangsbofort blev registreret i forbindelse med Skov- og Naturstyrelsens biologiske gennemgang af terrænerne i medio juni 2002.

Herudover har Skov- og Naturstyrelsen fundet botaniske oplysninger om Pikkerbakkerne i Peter Winds ”Oversigt over botaniske lokaliteter i Nordjyllands Amt” udgivet af Skov- og Naturstyrelsen i 1992. Desuden har Nordjyllands Amt i sin plejeplan for Pikkerbakkerne fra 2003 beskrevet floraen ved Bangsbofort, og endelig har botaniker Flemming Thorning-Lund har som led i bidrag til nærværende plan fremsendt botaniske oplysninger om begge terræner. Alle disse oplysninger er gennemgået i det nedenstående.

Skovbevoksningerne i Depotområde Grelshede

De 28 hektar depotområde er næsten udelukkende skov – bortset fra de 3-4 bygninger med omgivende gårdsplads og have. Hele området er indhegnet. Nordøsthjørnet grænser op til Bangsbo Å. En meget stor del af skoven består af over 100-årige bøge – måske over 150 år, heraf mange vrante bøge og flerstammede træer (såkaldte ”musebøge”). På bakken sydøst for bagindgangen er der en fin bevoksning af fleretageret bøg, som viser et smukt eksempel på selvforyngelse. Her ses mange flotte ca. 120-årige bøge. Dog ingen med råd, svamp eller spættehuller på dette sted.

Mod vest ud for grundkortets afd. 1 a ligger en strib af den gamle løvskov udenfor hegnet.

Grelshedeskoven udgør en naturmæssig sammenhæng og helhed med Bangsbo Skov, og er botanisk set en værdifuld bevoksning. Terrænet er meget kuperet, og indeholder også partier med strø-sten fra istiden. Disse stenforekomster er sammen med den gamle bøgeskov fredede i henhold til fredningskendelsen fra 1944. Stenene dokumenterer, at jordbunden i det store og hele ikke har været dyrket eller oppløjet.

Kun omkring hovedkvarteret og i nordøsthjørnet er der en del plantet nåleskov, men resten er løv. I nålebevoksningen ud mod østkanten mellem hovedkvarteret op bagindgangen er der foretaget rydning af nåletræsarten grandis.

Der ses også aske- og elleskov langs vandløb i de lavliggende dele, og sågar askebevoksning på vældprægede, stejle skrænter.

Mellem det indhegnede depot og hovedkvarteret er skoven meget blandet og midaldrende.

Her er meget opvækst, og blandingsbevoksningen består af *Rødgran*, *Sitkagran*, *Ær*, *Ask* og *Bøg*. Især ved depot M 8 er granerne meget høje.

Depotområdet M 10 i den sydlige del af terrænet er indhegnet. Indhegningen er et lille område med græs.

Vandløb i skoven

Mellem depot M1 og bagindgangen løber et mindre vandløb ud fra skoven. Vandet strømmer ud i Bangsbo Å, og vandløbet dræner Grelshede skoven. Langs vandløbet ind i Grelshedeskoven er der en lys, yngre aske- og ellesumpebevoksning. Her ses også enkelte *Seljepile*. Vandløbet ender på terrænet ved depot 9, hvor den fortsætter ind i dyrehaven. På denne strækning er det en rislende, meget fin bæk med helt klart vand og med grus- og stenbund.

På de stejle skrænter i bøgeskoven har bække flere steder eroderet slugter ned. I den højstammede, kuperede bøgeskov i sydvest på en nordøstvendt skråning løber en bæk med store sten i. Den er dog udtørret om sommeren

Sydvest for grusgraven er der meget fin askevældsmose med en bæk der strømmer igennem (ligesom i nord). Opstrøms ses en opstemning, hvor der er en branddam med cementkanter. Branddammen er delvist fyldt op med blade og mudder. Det er uheldigt at stemme denne fine skovbæk op. Opstrøms strømmer bækken dog, og der er meget sumpet. Her vokser *Butbladet Skræppe*. Lige opstrøms branddammen løber 3 bække sammen. Her ses *Tredelt Egebregne*.

Det midterste vandløb fortsætter langt op i skoven med ellesump helt op til opstrøms M8 og hegnet. Der er en ekstra branddam ved vejen SV for vagtboligen.

Den gamle bøgeskov vokser på kuperet terræn i Søværnets Depot Grelshede .

I bunden af skovslugterne på Grelshede strømmer bække ud til Bangsbo Å .

Bundfloraen i bøgeskoven

I den gamle bøgeskov består den ret sparsomme bundflora generelt af *Ask*, *Alm. Kaprifolie*, *Alm. Mangeløv*, *Dag-Pragtstjerne*, *Hvid Anemone*, *Håret Frytle*, mosset *Jomfruhår*, *Liliekonval* (bl.a. ses mange under store bøge ved bagindgangen), *Miliegræs*, *Skov-Galtetand*, *Skovsyre*, *Skvalderkål*, *Stilkeg*, *Stor Fladstjerne*, *Storkonval*, *Stor Nælde* samt opvækst af *Ær*. I lysninger og langs skovveje ses bl.a. *Akselblomstret Star*, *Eng-Nellikerod*, *Skov-Padderok* og *Ørneregne*.

I den sydvestlige halvdel af terrænet er der en stor, gammel bøgeskov. Den er meget flot, og beliggende på et kuperet terræn, med meget stejle bakker. Her er en bundflora af *Alm. Hundegræs*, *Alm. Høgeurt*, *Alm. Kaprifolie*, *Alm. Røn*, *Burresnerre*, *Bølget Bunke*, *Dag-Pragtstjerne*, *Hindbær*, *Knoldet Brunrod*, *Liljekonval* (mange), *Majblomst*, *Miliegræs*, *Sankel*, *Skov-Stilkaks*, *Skovsyre*, *Stinkende Storkenæb* og *Stor Fladstjerne*. I selve sydvesthjørnet er der en del ældre bøgetræer, men dog overvejende yngre bøge med æropvækst i bunden. Der står også enkelte store asketræer. Ær kan på sigt true bøgeskoven på Grelshede, og bør fjernes løbende.

I sydenden vest for hovedindkørselsvejen er der foregået noget opskæring af gamle bøge på den vestvendte skrænt - i strid med fredningskendelsen – det er gamle musebøge.

I den allersydøstligste spids er skoven fældet og der er overstandere af *asketræer*, *el* og *eg*. Her er højt græs og en bevoksning af unge, nyplantede bøge fra 1998. Bunden er fugtig, med væld, og her gror *Eng-Nellikerod*, *Lysesiv* og *Skov-Galtetand*. Der er meget kraftig naturlig opvækst af *Ask*, *Bøg*, *Stilkeg*, *Rødel* og *Solbær*.

Ifølge personelllet (mekanikerne Rene Jensen og André Kramme) vokser der masser af *Kantareller* på Grelshedeterrænet. Desuden *Karl Johan* og mange andre svampe. Af træbøende svampe ses bl.a. *Skinnende Lakporesvamp*. Svampefloraen på Grelshede bør undersøges nærmere, idet der måske kan gøres interessante fund på baggrund af de gamle træer og den oprindelige jordprofil.

Bundfloraen i nåleskoven

I nåleskoven er der sparsomt bunddække af *Bølget Bunke*, *Stor Fladstjerne*, *Alm. Mangeløv*, *Skovsyre*, *Alm. Kaprifolie*, *Hindbær*, *Stinkende Storkenæb*, *Tveskægget Ærenpris*, *Liljekonval*, *Majblomst* og *Storkonval*.

I lysninger i nåleskoven ved siden af hovedkvarteret står der *Alm. Kaprifolie*, *Alm. Kohvede* (dominerende), *Bølget Bunke*, *Dagpragtstjerne*, *Digitalis*, *Hindbær*, *Lyngsnerre*, *Majblomst*,

Bundfloraen i askeskoven

Bundflora i en lille, fugtig askeskov i nordvest langs en grøft består af *Alm. Mangeløv*, *Alm. Mjødurt*, *Brombær*, *Burresnerre*, *Dag-Pragtstjerne*, *Feber-Nellikerod*, *Stor Nælde* og *Vild Kørvel*

I sydenden vest for hovedindkørselsvejen er der en vestvendt skrænt, med gammel bøg. På denne skrænt, men mere mod syd, står der en usædvanlig elle-askeskov på den stejle skrænt. Skrænten er ekstremt fugtig med væld, og man synker i hvis man går ud på dette. Det er usædvanligt med askeskov på så stejl en skrænt. Bundfloraen består af *Bidende Ranunkel*, *Burresnerre*, *Karse sp. bunddække* og *Stor Nælde*.

Flora langs vandløb

Langs vandløbet mellem depot M1 og bagindgangen vokser mosset *Jomfruhår*, *Skovsyre* og *Småblomstret Balsamin* på kanten, samt *Hvid Anemone* og *Stinkende Storkenæb* langs breden.

Øvrige oplysninger om floraen på Grelshede

Botaniker Flemming Thorning-Lund fremhæver i sit planbidrag af august 2003 de fugtigt-våde partier i skoven på Grelshede. Her ses veludviklede og artsrike plantesamfund med et indhold af arter, som er typisk for frodige skovsumpe på næringsrig moræne. Af særligt interessante planter kan nævnes: *Spring-Balsamin*, *Dunet Steffensurt*, *Skov-Galtetand*, *Kæmpe-Svingel* og *Skør-Tidsel*. Men også de store forekomster af *Stor Nælde* bekræfter ifølge Thorning-Lund miljøets værdi.

I skoven udenfor de fugtige område findes flere interessante småarter af *Brombær*. Her er bl.a. adskillige forekomster af *Rubus dasypyllus* og et enkelt sted *Rubus vestitus*. Begge er absolut bevaringsværdige og for førstnævntes vedkommende gælder det særligt interessante, at denne art bortset fra enkelte forekomster på Sjælland udelukkende er knyttet til skove og krat i Nordjylland med et tyngdepunkt i området: Frederikshavn-Tolne-Eskær. Arten har i nutiden en udbredelse (vestlige England og Danmark) som klart dokumenterer, at de nutidige forekomster er resterne af en tidligere meget større udbredelse (dele af Nordsøen).

I Peter Winds ”Oversigt over botaniske lokaliteter. 9. Nordjyllands Amt”, udgivet af Skov- og Naturstyrelsen i 1992, er selve Grelshedeskovene ikke beskrevet som botanisk lokalitet, men den tilgrænsende Bangsbo Skov er omtalt. Beskrivelsen minder meget om Grelshede, og gengives derfor her:” Den 97 ha store Bangsbo Skov (Frederikshavn kommune) er anlagt i midten af 1700-tallet samtidig med opførelsen af herregården Bangsbo. Skoven ligger på det stærkt kuperede morænebakkeland vest for Frederikshavn med sydvesthælte mod Bangsbo Å og gennemskæres af flere erosionsdale. I sammensætningen indgår megen Bøg, men fugtigere dele domineres af askeskov tillige med nogen Rødel. I skoven optræder mindre bevoksninger af Sitka-gran. Skoven anvendes som lystskov og dyrehave. Busktag er sparsomt, mens bundvegetation i de fugtigere dele er ganske artsrig og sammenhængende. På skrænter optræder åben morbundsvegetation. Her forekommer flere sjeldne eller lokalt sjeldne arter. Skoven grænser mod syd op til Grelshede. Af sjeldnere planter forekommer *Hønsebær*, *Skov-Kohvede*, *Rubus dasypyllus* og *Snylterod*. Af lokalt sjeldnere planter findes *Dunet Egebregne*, *Tredelt Egebregne*, *Firblad*, *Skov-Forglemmigej*, *Hylster-Guldstjerne*, *Kambregne*, *Hunde-Kvik*, *Dværg-Perikon*, *Nyrebladet Ranunkel*, *Rubus vestitus*, *Skovarve*, *Spidsbladet Steffensurt* og *Kæmpe-Svingel*.”

Som det fremgår af ovenstående er der af de nævnte sjeldnere og lokalt sjeldnere planter allerede fundet *Rubus dasypyllus*, *Rubus vestitus*, *Tredelt Egebregne* og *Kæmpe-Svingel* i Grelshedeskovene. De øvrige arter bør eftersøges nærmere.

Floraen på Bangsbofort

Litteraturoplysninger om Pikkerbakernes flora

Pikkerbakken som botanisk lokalitet er med i Peter Winds ”Oversigt over botaniske lokaliteter. 9. Nordjyllands Amt”, udgivet af Skov- og Naturstyrelsen i 1992.

Den er beskrevet som følger: ”I den sydlige udkant af Frederikshavn rejser litorinaskrænten sig markant til højder over 70 m ved Pikkerbakken i Bangsbo Bakker. Skrænterne dækkes af græsrig overdrevsvegetation eller krat. Stedvis anvendes skrænten til græsning.

Omkring Pikkerbakken er ca. 25 ha af litorinaskrænten fredet. I 1940. Vegetationstyperne er overdrev, løvskov og væld.

Af højere planter er i perioden 1900-1979 bl.a. fundet: *Alm. Agermåne*, *Alm. Bjørneklo*, *Blåbær*, *Bølget Bunke*, *Brombær*, *Bøg*, *Alm. Eg*, *Rød-El*, *Ene*, *Engelskgræs*, *Krat-Fladbælg*, *Stor Frytle*, *Alm. Gedeblad*, *Guldblomme*, *Alm. Gyldenris*, *Skov-Gøgelilje*, *Eng-Havre*, *Hedelyng*, *Opret Hejre*, *Hjertegræs*, *Alm. Hvene*, *Hvidtjørn*, *Alm. Hyld*, *Kær-Høgeskæg*, *Håret Høgeurt*, *Smalbladet Høgeurt*, *Vild Hør*, *Skov-Jordbær*, *Alm. Kamgræs*, *Katteskæg*, *Liden Klokke*, *Bugtet Kløver*, *Fin Kløver*, *Hvid-Kløver*, *Rød-Kløver*, *Alm. Knopurt*, *Hulkravet Kodriver*, *Alm. Kællingetand*, *Vild Kørvel*, *Liljekonval*, *Pyramide-Læbeløs*, *Alm. Mjødurt*, *Mælkebøtte*, *Øret Pile*, *Alm. Pimpinelle*, *Dag-Pragtstjerne*, *Vild Pære*, *Bidende Ranunkel*, *Knold-Ranunkel*, *Stivhåret Ranunkel*, *Eng-Rapgræs*, *Filt-Rose*, *Hunde-Rose*, *Eng-Rottehale*, *Rubus dasyphyllus*, *Rundbælg*, *Alm. Røllike*, *Lyse-Siv*, *Slæn*, *Gul Snerre*, *Lyng-Snerre*, *Sump-Snerre*, *Trenervet Snerre*, *Kornet Stenbræk*, *Læge-Stenfrø*, *Bidende Stenurt*, *Strand-Svingel*, *Alm. Syre*, *Tandbælg*, *Lav Tidsel*, *Tomentil*, *Tyttebær*, *Dunet Vejbred*, *Vild Æble* og *Læge-Ærenpris*.

Pikkerbakkerne er også en fin svampelokalitet. Blandt andet vokser her en del vokshattearter (slægten *Hygrocybe*), som er indikatorer for ugødede overdrevsarealer. Af svampe er i perioden 1900-1979 fundet: *Camarophyllum berkeleyanus*, *Camarophyllum niveus*, *Camarophyllum pratensis*, *Dermoloma cuneifolium*, *Geoglossum atropurpureum* (Jordtunge), *Hygrocybe cerea*, *Hygrocybe citrina*, *Hygrocybe citrinovirens* (Grøngul Vokshat), *Hygrocybe coccinea*, *Hygrocybe conica*, *Hygrocybe flavescens*, *Hygrocybe fornicata*, *Hygrocybe glutinipes*, *Hygrocybe insipida*, *Hygrocybe laeta*, *Hygrocybe quieta*, *Hygrocybe reidii*, *Hygrocybe unguinosa* og *Trichoglossum walteri*.

Endelig er der registreret er der i perioden 1900-1979 fundet følgende mosser: *Frullania dilatata*, *Hylocomium splendens*, *Marchantia polymorpha*, *Pleurozium schreberi*, *Polytrichum commune*, *Racomitrium canescens*, *Rhytidadelphus squarrosum*, *Rhytidadelphus triquetrus* og *Sphagnum squarrosum*.

Den botaniske lokaliteskode for Pikkerbakkerne fortæller, at det er en ”dårligt undersøgt overdrevs-krat-væld lokalitet i kategorien II ”(næsthøjeste værdi). Sidstnævnte er baseret på forekomsten af et antal sjældne, halvsjældne eller biotopstypiske arter.

Af sjældnere planter forekommer *Rubus dasyphyllus*, og af hede- og overdrevsindikatorer forekommer *Ene*, *Knoldranunkel* og *Kornet Stenbræk*.

Feltregistrering af floraen på de militære arealer ved Bangsbofort i juni 2002

I perioden 10.-12. juni 2002 gennemgik Skov- og Naturstyrelsen floraen på Bangsbofort.

Floraen i skov og krat ved kanonstillingerne

Langs den stejle skrænt i terrænets østkant ved Niels Juels Kanoner og videre mod syd og nord er Pikkerekken groet helt til i selvsået, tæt kratskov af løvtræer- og buske, kun afbrudt af enkelt smålysninger. Bevoksningen er meget blandet, og består overvejende af *Alm. Hvidtjørn*, *Alm. Hæg*, *Alm. Røn*, *Ask*, *Bævreasp*, *Fuglekirsebær*, *Robinie*, *Rød-El*, *Rødgran* og *Slåen*.

Kratet omkring udstillingsbygningen består af *Rynket Rose*, *Ær*, *Bævreasp*, *Syren*, *Rødgran*, *Skovelm* og *Seljepil*.

Bundfloraen i skov og krat består af almindelige ”nitratplanter” som *Burresnerre*, *Feber-Nellikerod*, *Hindbær*, *Skvalderkål* samt *Storkonval*.

Floraen på slettearealet med antenner vest for vejen

Slettearealerne vest for vejen til Kattegats Marinedistrikt er helt åbne med vegetation af græs og urter. Her er placeret et antal antenner. Arealet anvendes til høslet, og slås en gang årligt omkring Sct. Hans af en lokal forpagter. Arealet omkring selve antennerne slås af forsvarets personel. Der anvendes ikke gødskning, hvilket kan ses på den varierede flora.

Området er domineret af *Fløjlsgræs*, *Vellugtende Gulaks*, *Vild Kørvel*, *Draphavre* og *Alm. Hundegræs*, men iblandet er også en række blomsterplanter med overdrevskarakter. Af størst interesse er en bestand på mindst 500 eksemplarer af orkideen *Skov-Gøgelilje*, som står spredt og jævnt fordelt ud over arealet på de steder hvor vegetationen er lavest og mest lysåben. Men der er også en række andre arter, som botanisk set gør området mere interessant og varieret end de af Nordjyllands Amt udpegede overdrevsarealer på østsiden af vejen. Af planter med overdrevskarakter ses *Alm. Borst*, *Alm. Brunelle*, *Alm. Hvene*, *Alm. Hvidtjørn*, *Alm. Hønsetarm*, *Alm. Knopurt*, *Alm. Kællingetand*, *Alm. Røllike*, *Alm. Stedmoderblomst*, *Alm. Syre*, *Alsikke-Kløver*, *Blød Hejre*, *Blåhat*, *Bugtet Kløver*, *Eng-Rørhvene*, *Glanskapslet Siv*, *Glat Hunderose*, *Græsbladet Fladstjerne*, *Gul Fladbælg*, *Gul Kløver*, *Gul Snerre*, *Hirsestar*, *Håret Høgeurt*, *Kamgræs*, *Knopsiv*, *Kærtidsel*, *Lancetbladet Vejbred*, *Musevikke*, *Prik-bladet Perikon*, *Rødknæ*, *Slåen*, *Smalbladet Vikke*, *Stor Hønsetarm*, *Stor Knopurt* og *Tveskægget Ærenpris*.

Herudover ses almindelige kulturplanter som *Ager-Padderok*, *Agertidsel*, *Alm. Bjørneklo*, *Alm. Rajgræs*, *Bidende Ranunkel*, *Butbladet Skræppe*, *Eng-Brandbæger*, *Fandens Mælkebøtte*, *Gederams*, *Hindbær*, *Hvid Kløver*, *Hvid Snerre*, *Hvid Okseøje*, *Kruset Skræppe*, *Lav Ranunkel*, *Rejnsfan*, *Rødkløver* og *Rød Svingel*.

På slettearealet med antenner umiddelbart nord for Kattegats Marinedistrikt vokser en stor bestand af orkideen Skov-Gøgelilje

Floraen på det uplejede overdrev øst for vejen til Kattegat Marinedistrikt

Bakketopsarealerne øst for Marinedistrikts Kattegat og udstillingsbygningerne er af Nordjyllands Amt registreret som den beskyttede naturtype overdrev, men arealerne har ikke været slæbt i en årrække, eller kun med års mellemrum, og er derfor ved at gro til i høj urtevegetation. Imidlertid findes der stadig under den tætte ”dyne” af *Draphavre*, *Agertidsel* og *Vild Kørvel* et mylder af en række typiske overdrevsplanter, samt fugtigbundsplanter, som kan fremelskes hvis den rette naturpleje iværksættes hurtigt. Fugtigbundsplanterne skyldes, at der åbenbart trænger trykvand ud af skrænten. De ses et stykke ad skrænten. Hele området er desuden under stærk tilgroning i krat og skov: *Slæn*, *Vortebirk*, *Blågrøn Rose*, *Alm. Hvidtjørn*, *Skov-Abild*, *Skov-Elm*, *Kvalkved*, *Alm. Hyld*, *Femhannet Pil* mv. Ved vejen gror *Gyvelbuske*.

Af overdrevsplanter blev i 2002 fundet *Hulkravet Kodriver* (hist og her), *Bakketidsel*, *Bugtet Kløver*, *Smalbladet Høgeurt*, *Alm. Kællingetand*, *Fløjlsgræs*, *Gul Kløver*, *Alm. Agermåne*, *Gul Snerre*, *Græsbladet Fladstjerne*, *Blød Hejre*, *Stor Knopurt*, *Tofrøet Vikke*, *Tveskægget Årenpris*, *Vellugtende Gulaks* og *Vild Løg*. Der er næringsfattige, soltørre pletter omkring bunkers mv., hvor der også står typiske overdrevsplanter.

Fugtigbundsplanterne var *Alm. Mjødurt*, *Lådden Dueurt*, *Mosebunke*, *Glanskapslet Siv*, *Engnellikerod*, *Hirsestar*, *Agerpadderok*, *Kruset Skræppe*, *Gul Fladbælg* (alm), *Musevikke* og *Kærstar*.

Af almindelige arter på overdrevet blev desuden fundet: *Ager-Padderok*, *Alm. Bjørneklo*, *Alm. Hundegræs*, *Alm. Kvæk*, *Alm. Røllike*, *Angelik*, *Bellis*, *Bidende Ranunkel*, *Blød Storkenæb*, *Burre-Snerre*, *Butbladet Skræppe*, *Eng-Rævehale*, *Fandens Mælkebøtte*, *Følfod*, *Hvid*

Okseøje, Lancetbladet Vejbred, Mark-Forglemmigej, Rød Svingel, Smalbladet Vikke og Stor Nælde.

Det er Skov- og Naturstyrelsens opfattelse, at hvis overdrevsarealet bliver afgræsset eller slået vil der hurtigt kunne indfinde sig en spændende flora. Det er tydeligt, at Eng- Rævehale, Alm. Hundegræs, Mosebunke og Vild Kørvel er vokset fra det øvrige, og kvæler det, men det er der trods alt endnu i bunden.

Floraen i bøgeskoven i nordvest

I den nordvestlige spids af Bangsbofort-området, nord for vejen, består terrænet af en lukket bøgeskov på en stejl skrænt, der skråner nedad mod nord og nordvest. Dette skovareal er ejet af forsvaret fra porten og øst på. Der er opsat hegn.

Skoven er en tæt, mørk, midaldrende *Bøgeskov*, med indslag af *Skov-Elm*, *Stilkeg*, *Ær*, *Rød-gran* og *Vortebirk*. I vesthjørnet er bevoksningen gammel *bøg*. Allerlængst ud til vejen ses desuden *Ær* og *Ask*.

Bundflora består af *Skovsyre*, opvækst af *Ær*, *Hvid Anemone*, *Alm. Kaprifolie*, *Skov-Stilkaks*, *Alm. Mangeløv* og *Hindbær*.

Floraen i skoven øst for Bunker 40

Skoven i terrænets nordøstlige hjørne, øst for Bunker 40 vejen, er blandskov af *Ask*, *Røn*, *Ær*, *Elm* og *Birk*.

I et askevæld ses bundflora med bl.a. den lokalt sjældne *Firblad* (mange i blomst). I blandskoven er *Skov-Padderok* dominerende. Desuden ses her *Alm. Fjerbregne*, *Storkonval*, *Mosebunke* og *Skovsyre* samt den lokalt sjældne *Stor Frytle*.

Bøgeskoven er her en plantet, midaldrende bevoksning, som stadig står på rækker. Øst for denne er der egeskov - også på rækker – den er ikke tyndet.

4.6 Fauna

Den biologiske registrering af faunaen blev foretaget i dagene 10.-12. juni 2002 af biolog Erling Krabbe, Skov- og Naturstyrelsen. Desuden har flere tidligere og nuværende ansatte ved etablissementet bidraget med værdifulde oplysninger, ligesom der er søgt oplysninger i litteraturen.

Pattedyr

Jagtofficer, orlogskaptajn Johnny Gajhede oplyser, at der er en sommerbestand på ca. 10 *Rå-dyr* i Bangsbofort, og en vinterbestand på ca. 20. Grelshede har en bestand på ca. 15-20 stykker råvildt.

Der er set *Kronvildt* som strejfer ved Fort Bangsbo.

I den gamle bøgeskov i Grelshede yngler formentligt den sjældne *Skovmår*. Skovmår er optaget på den røde liste over truede dyrearter i Danmark. Den er iagttaget af personellet flere gange – bl.a. er der set 5 på en gang på en træstamme af Grelshede depots daværende chef, orlogskaptajn Johnny Gajhede. Og senest i juli-august 2000, hvor mekaniker Rene Jensen better at han så 2 Skovmår boltre sig og lege på de gamle bøgetræer ved vagten.

Desuden træffes *Grævling*. *Ræv* træffes nu kun som enkelte strejfere. Der er ingen grave eller familie. Den var tidligere almindelig, men er væk på grund af sygdommen skab.

Pindsvin, *Hermelin*, *Brud*, *Mink* og *Ilder* er ikke truffet.

Dværgflagermus overnatter i missilværkstedet bag tagrenden, ifølge personellet i Grelshede depot.

Hare er talrig på begge arealer. Marinespecialist Tom Bille Jensen, Kattegats Marinedistrikts har været på området i 16 år. Han oplyser, at han via distrikts overvågningskamera har set op til 10 harer.

Sommerbestanden af råvildt har han på samme måde kunne fastslå består af 2 bukke, mindst 3 råer og 2 smaldyr. I alt op mod 10 dyr.

Eger træffes almindeligt i løvskov.

Fugle

Fuglelivet på Grelshede

Fuglelivet i Grelshede og Bangsbofort-området er rigt og varieret. Specielt Grelshede rummer en spændende fuglefauna. Den er beskrevet og registreret i Dansk Ornitoligisk Forenings landsdækkende lokalitetsregistrering fra 1993-93, som del af lokaliteten "Vrangbæk Ådal, Bangsbo og Donbæk", og er klassificeret som en vigtig ynglefuglelokalitet med flere fåtallige arter (en såkaldt "S3 lokalitet"). Her yngler bl.a. *Hvepsevåge*, *Duehøg*, *Grønspætte*, *Misteldrossel*, *Rødrygget Tornskade* og en stor bestand af *Skovsanger*. I Bangsbo Å yngler desuden lejlighedsvis den sjældne *Bjergvipstjert*. Om vinteren er der en del rastende *Vandstære* i åen. Selv det militære område i Grelshede depot rummer naturligvis kun en del af disse ynglefugle.

Skov- og Naturstyrelsen foretog i perioden 10. - 12. juni 2002 en grundig registrering af Grelshede depotområdets ynglefuglefauna. Af størst interesse var fund af *Hvepsevåge* kredsende lavt over skovens nordlige del. Det er formentlig en lokal ynglefugl. Af andre fåtallige ynglefugle blev fundet et par *Musvåger* med udflojne unger (rede ved depot i NV på bøgekuppel), *Rødstjert* 1 par i sydende i gammel bøgebevoksning samt *Kærnebider* 1 par i lysning i sydende. Derudover rummer skoven en god bestand af mere almindelig skovfugle, bl.a. mange sangfugle, drosler og finkar. *Ringdue*, *Solsort*, *Gærdesmutte* og *Bogfinke* er de 4 karakterfuglearter.

Der blev registreret følgende arter og antal i Grelshede: *Fasan* 1 "par", *Ringdue* 7 par, *Stor Flagsætte* 1 par (ved hovedkvarter), *Hvid Vipstjert* 1 par ved depotområde N ((torpedosektionen), *Solsort* 8 par, *Sangdrossel* 3 par, *Rødhals* 4 par, *Jernspurv* 1 par, *Munk* 4 par, *Have-sanger* 2 par (i lysning i sydende), *Gransanger* 3 par, *Gærdesmutte* 7 par, *Krage* 1 par, *Musvit* 5 par, *Sortmejse* 4 par i nåleskov i store graner nordvest for hovedkvarteret, *Blåmejse* 1 par, *Bogfinke* 18 par samt *Gulspurv* 1 par i lysning i sydenden.

Anton Finn Nielsen - tidligere chef for Grelshede – fortæller at der engang har været en flok *Nøddekriger* på terrænet. Det er en ret sjælden fugl nordfra, som i visse år optræder som invasionsfugl.

Mekaniker André Kramme fra Grelshede depot oplyser desuden, at *Skovskade* er almindelig. Han har også set en *Spurvehøg* tage en *Skovskade* som bytte.

Fuglelivet på Bangsbofort

Bangsbofort udgør med sine åbne græsarealer med spredte krat en anden naturtype end den gamle bøgeskov i Grelshede. Bangsbofort området har imidlertid også et rigt fugleliv, som hovedsageligt er præget af åbentlandsarter. På antennearealet mod vest med åbent græs er der *Sanglærke* (3 par) og *Bomlærke* (1 par). Navnlig *Bomlærken* er interessant, da det er en art som er gået meget tilbage i det danske landbrugsland i de senere år.

Agerhøne er ikke set her, men den findes ifølge jagtofficer og tidligere chef for Grelshede depot Johnny Gajhede på det nærliggende militærareal Rishøj, beliggende lidt syd for Bangsbofort.

På de uslæde græsarealer med spredt, lavt krat omkring Kattegat Marinedistrikts karakterfuglen *Tornsanger* (12 par) og *Gulspurv* (5 par). Her findes også *Tornirisk* (2 par) og *Kær-sanger* (3 par) samt en god bestand af *Fasan* (4 kokke hørt).

I de skov- og kratprægede dele af Bangsbofort blev registreret de mere eller mindre almindelige yngle fugle *Musvåge* (1 par), *Ringdue* (5 par), *Solsort* (10 par), *Sangdrossel* (6 par), *Rød-hals* (2 par), *Jernspurv* (2 par), *Munk* (2 par), *Gransanger* (2 par), *Gærdesmutte* (2 par), *Hus-skade* (1 par), *Krage* (1 par) og *Skovskade* (1 par).

Marinespecialist Tom Bille Jensen oplyser, at *Skovsneppe* ses raste i skovbunden i bøgesko-ven i den nordlige del af Bangsbofort, i fuglenes træktid i marts og oktober. Desuden oplyser han, at *Spurvehøg* også træffes i Bangsbofort, samt måske *ugler* af en ubestemt art.

Krybdyr og Padder

Grelshede

Der er tidligere fundet *Hugorm* på lysningen ved tjenesteboligen på Grelshede depot. Dette fund blev gjort i 1960'erne af Pia Gajhede, som boede i huset. *Hugorm* findes imidlertid endnu i området. Mekaniker André Kramme beretter, at *Hugorm* er set i 2002. Desuden at *Stål-orm* er almindelig i området. Endvidere, at der er *frører*, *salamandre* og *tudser* i dammen i depothaven (tjenestebolig), og i værkstedsgraven ved missilværkstedet.

Under Skov- og Naturstyrelsens biologiske registrering i juni 2002 blev der ikke konstateret hverken krybdyr eller padder på nogen af de 2 terræner.

Bangsbofort

Marinespecialist Tom Bille Jensen, Kattegats Marinedistrikts, oplyser, at han gennem sine 16 år på terrænet aldrig har truffet hverken krybdyr eller padder.

Dagsommerfugle

På Bangsbofort er den vigtigste dagsommerfugleforekomst den sjældne *Guldhale*. Arten er optaget som sårbar på den røde liste over truede danske dyre- og plantearter. *Guldhale* blev fundet som ny for Nordjylland i 1991 netop på Pikkerbakkens skrænter ved et militært område. Lokaliteten er derfor meget vigtig i den sammenhæng. *Guldhale* er knyttet til slænkrat som levested, og derfor er det vigtigt at der fortsat bevares slænkrat i området. Arten trives bedst i en mosaik af høje og lave slænkrat, traer og åbne, blomsterrige områder. Den flyver senest af alle danske dagsommerfugle, først fra en eller to uger ind i august og indtil september.

Under Skov- og Naturstyrelsens biologiske registrering i området i perioden 10.-12. juni 2002 blev fundet de almindelige dagsommerfugle *Skråstregbredpande*, *Citronsommerfugl* og *Eng-Randøje*. Der blev ikke set dagsommerfugle i Grelshede depotområdet.

Områdets dagsommerfuglefauna bør undersøges nærmere. Ifølge resultaterne af "Atlasprojektet Danmarks Dagsommerfugle", som var en kortlægnings af Danmarks dagsommerfugle gennemført i perioden 1989-94, er der mulighed for at træffe yderligere følgende arter i Grelshede og på Bangsbofort:

Spættet Bredpande, Stregbredpande, Kommabredpande, Stor Bredpande, Sortåret Hvidvinge, Stor Kålsommerfugl, Lille Kålsommerfugl, Grønåret Kålsommerfugl, Aurora, Sørgekåbe, Dagpåfugleøje, Admiral, Tidselsommerfugl, Nældens Takvinge, Klitperlemorssommerfugl, Storplettet Perlemorssommerfugl, Brunlig Perlemorssommerfugl, Sandrandøje, Græsrandøje, Okkergul randøje, Blåhale, Det hvide W, Grøn Busksommerfugl, Lille Ildfugl, Violestrandet Ildfugl, Dværgblåfugl, Skovblåfugl, Engblåfugl, Almindelig Blåfugl, Isblåfugl, Rødplettet Blåfugl og Foranderlig Blåfugl.

Navnlig Kommabredpande, Klitperlemorssommerfugl, Violestrandet Ildfugl samt Engblåfugl bør eftersøges, da de alle er rødlistede arter.

Andre insekter

Af andre insekter sås myretuer af *Rød Skovmyre* i nåleskoven i Grelshede. I en lysning i nåleskoven sås bl.a. *Skarnbasse*.

På Bangsbofort sås bl.a. *Grøn Køllesværmer*.

Nærmere undersøgelser af insektfaunaen er ønskelige.

Bløddyr

I Grelshedeskoven er både *Rød* og *Sort Skovsnegl* meget talrige overalt i skoven.

Også på Bangsbofort er *Rød Skovsnegl* almindelig.

4.7 Kulturhistorie

Kulturhistorisk set er det vigtigste for området de minder fra Anden Verdenskrig som findes på Bangsbofortet. Tyskerne befæstede området på grund af den strategiske placering med sigte på videre okkupation af Norden. På Bangsbofort blev anlagt en militærbase og kystfort i form af et stort antal bunkers. Disse kan stadig ses i dag sammen med Niels Juels Kanoner, som stammer fra artilleriskibet Niels Juel

Historien er beskrevet i afsnit 4.1 under Bangsbofortets historie.

Der er ingen fredede fortidsminder registreret på hverken Grelshede Depotområde eller Bangsfort-området.

Ifølge det kulturhistoriske centralregister har der imidlertid i det sydøstlige hjørne af Bangsbofort-området (angivet som ”ALØ” på kortet) tidligere været en gravhøj. Lokaliteten har et sognebeskrivelsesnummer (et såkaldt ”sb-nummer”) i registret. Skov- og Naturstyrelsen besigtigede stedet i juni 2004, og kunne konstatere, at der ikke fandtes synlige spor i terrænet.

4.8 Sammenfatning af de natur- og kulturhistoriske værdier

Grelshede og Bangsbofort på Pikkerbakkerne ved Frederikshavn udgør to naturområder af regional betydning. Begge arealer er omfattet af fredninger, dels fredningen af Bangboskovene, dels af landskabsfredningen af Pikkerbakkerne.

De to områder frembyder stor landskabelig skønhed og er af betydning som et geologisk studieområde, der illustrerer havaflejringer og kystdannelser dels i istiden og dels senere under stenalderhavets fremtrængen.

Grelshede består af primært løvskov med store, ældre bøgetræer, som er en sjælden skovtype i Vendsyssel. Det er stærkt kuperet terræn med stejle skråninger og dybe slugter og dale med strømmende bække.

Bangsbofort udgør toppen og den øverste skraent af Pikkerbakkerne, og består af et åbent overdrevslandskab med spredt krat og skov. Herfra er der en formidabel udsigt over Frederikshavn By og Kattegat, helt til Læsø og Hirsholmene. På skränten ses Niels Juels Kanoner i de store, velbevarede kanonstillinger fra Anden Verdenskrig. Niels Juels Kanoner er et yndet publikumsudflugtsmål. Frederikshavn Kommune har i 2004 anlagt en offentlig vandresti på skränten forbi kanonerne.

Botanisk set rummer de to områder en spændende flora. Grelshedeskovene er i sig selv interessant på grund af de gamle bøge, som gennem tiderne kun har været underkastet en meget ekstensiv plukhugstdrift. Her er mange vrang bøge og flerstammede træer – såkaldte ”musebøge” og ”røller”.

Bundfloraen er rig, især i askemoserne langs vandløbene. I Grelshedeskovene er fundet de sjældne og lokalt sjældne planter *Rubus dasypyllus* (småart af Brombær), *Rubus vestitus* (småart af Brombær), *Tredelt Egebregne* og *Kæmpe-Svingel*.

På Bangsbofort er en rig overdrevsflora med bl.a. en stor bestand af orkideen *Skov-Gøgelilje*, samt typiske overdrevsplanter som *Hulkravet Kodriver*, *Bakketidsel*, *Smalbladet Høgeurt*, *Gul Snerre*, *Kornet Stenbræk*, *Ene*, *Knoldranunkel* samt en række vokshattearter.

Af fauna rummer de to områder spændende pattedyr, fugle og insekter.

I den gamle bøgeskov i Grelshede findes den sjældne *Skovmår*. Skovmår er optaget på den røde liste over truede dyrearter i Danmark.

Fuglelivet i Grelshede og Bangsbofort-området er rigt og varieret. Specielt Grelshede rummer en spændende fuglefauna. Her yngler bl.a. *Hvepsevåge*, *Duehøg*, *Grønspætte*, *Misteldrossel*, *Rødrygget Tornskade* og en stor bestand af *Skovsanger*. I Bangsbo Å yngler desuden lejlighedsvis den sjældne *Bjergvipstjert*. Om vinteren er der en del rastende *Vandstære* i åen.

Den sjældne og rødlistede dagsommerfugl *Guldhale* blev fundet som ny for Nordjylland i 1991 netop på Pikkerbakkens skränter ved et militært område. Lokaliteten er derfor meget vigtig i denne sammenhæng. Guldhale er knyttet til slåenkrat som levested, og derfor er det vigtigt at der i forbindelse med rydning efterlades slåenkrat på de fredede skränter på Pikkerbakken.

Kulturhistorisk set er det vigtigste for området de minder fra Anden Verdenskrig som findes på Bangsbofortet. Tyskerne befæstede området på grund af den strategiske placering med sigte på videre okkupation af Norden. På Bangsbofort blev anlagt en militærbase og kystfort i form af et stort antal bunkers. Disse kan stadig ses i dag sammen med Niels Juels Kanoner, som stammer fra artilleriskibet Niels Juel.

5 Bangsbo-området nuværende militære anvendelse

5.1 Nuværende anvendelse af Bangsbofort

Om Kattegats Marinedistrikt

Kattegats Marinedistrikt er en somilitær kommandomyndighed, underlagt Søværnets Operative Kommando (SOK), med et distrikts hovedkvarter beliggende i Pikkerbakkerne, syd for Frederiks havn. Alle operationer ledes fra et døgnbemandet operationscenter.

Kattegats Marinedistrikt Distrikts hovedkvarter (KGM DHK)

Opgaver for Kattegats Marinedistrikt

Overvågning af de danske og tilstødende farvande er en af søværnets vigtigste opgaver. Farvandsovervågningen ledes og koordineres centralt fra Søværnets Operative Kommando gennem operationscentrene ved Kattegats Marinedistrikt og Bornholms Marinedistrikt - der hver for sig er ansvarlige for deres respektive områder.

I farvandsovervågningen indgår en række enheder og komponenter, der for Kattegats Marinedistrikts omfatter:

- Distrikts underlagte skibe og fartøjer.
- Mobile og stationære kystradarstationer.
- Marineudkigsstationer og kystudkigsstationer.
- Flådens skibe, helikoptere samt flyvevåbnets fly.
- Herudover deltager lejlighedsvis allierede skibe og fly samt,
- Marinehjemmeværnets (MHV) fartøjer.

Farvandsovervågningen omfatter også kontrol med overholdelse af internationale konventioner og danske love og bestemmelser. Søværnets skibe har politimyndighed til at udføre denne kontrol.

Dersom de danske adgangsbestemmelser til søterritoriet overtrædes af udenlandske skibe, forestår marinedistrikterne efter ordre fra Søværnets Operative Kommando avisning, ligesom der føres kontrol med udenlanske skibes anløb af vores havne.

Af de ca. 800 sørednings- og eftersøgningsaktioner, der finder sted om året i de danske farvande, deltager Kattegats Marinedistrikts i en stor del. I denne virksomhed har distrikts et meget snævert samarbejde med politi, redningsstationer, havnemestre og havnefogeder inden for distrikts område. I disse actioner er MHV fartøjer et væsentlig aktiv.

Uskadeliggørelse af miner, dybdebomber og andet sprængstof opfisket i havet inden for distrikts ansvarsområde koordineres af Kattegats Marinedistrikts. Dette har stadig et stor omfang, ialt ca. 100 sager pr. år. Den egentlige uskadeliggørelse (bortsprængning) foretages af søværnets minører.

Samtidig med denne kontinuerlige, operative virksomhed, varetager DHK stab planlægningsfunktioner, såsom koordinering og ajourføring af operationsplaner for anvendelse af distrikts underlagte etableringer og mobile enheder samt for indsættelse af de Marinehjemmeværnsflotiller, der hører til distrikts. Denne planlægning samordnes med relevante myndigheder inden for Hæren og Hjemmeværnet.

Udover disse primæropgaver yder distrikts forskellige former for assistance til en række civile myndigheder som Politi, Told- og skattestyrelsen, Farvandsvæsnet, Miljøstyrelsen og Fiskeriministeriet.

Hertil kommer en omfattende uddannelse- og øvelsesvirksomhed med egne enheder og MHV samt deltagelse i større NATO- og nationale øvelser.

Heraldisk beskrivelse af Kattegats Marinedistrikt våbenskjold

Som våbenskjold for Kattegats Marinedistrikt er valgt en sølvpæl, der heraldisk symboliserer sejlløbet gennem distrikts område. Den overliggende dobbeltkamnøgle er fællesmærke for marinedistrikterne og symboliserer distrikternes kontrollerende funktioner inden for deres respektive farvandsafsnit.

Anden aktivitet på Bangsbo

Søværnets Sergent og Reserveofficersskole (SRS) på Dronning Margrethesvej benytter øvelsesområdet til ledertræningskurser som afslutning på deres skoler.

Hjemmeværnet bruger området til bevogtningsøvelser og endeligt benytter Flådestation Frederikshavn Bangsbofort til øvelser for og med erhvervspraktikanter.

5.2 Nuværende opgaver for Søværnets Depotområde Grelshede

I løbet af år 2003 gennemførte Søværnet en omfattende depotstrukturændring der også fik indflydelse på Grelshede depot.

I 2004 blev det en del af Værkstedsområde Ålbæk, men har fortsat de samme opgaver som tidligere. De består i modtagelse, oplægning, vedligeholdelse og udlevering af torpedoer, missiler, dybdebomber og ammunition.

Depotet opstiller dog ikke længere et minørhold til minerydningsopgaver for marinedistriket eller varetager drift af dekompressionstank (dykkertank) ved flådestationen, idet denne opgave er flyttet til Kongsøre i Isefjorden.

I 2004 er der ansat 37 personer ved værkstedsområde Ålbæk, hvoraf de 18 er på Grelshede depot.

6 Forsvarets nuværende drift og pleje af terrænet

6.1 Nuværende drift og pleje af terrænet

Pleje af åbne arealer

Bangsbofort-områdets åbne græsområder vest for vejen til KGM bliver slået til hø én gang årligt af en lokal landmand, (Madsen, Grønholt), som har forpagtet arealet. Græsset omkring selve antennefødderne slåes af en arbejdsmand fra Kattegats Marinedistrikt en gang årligt. Til dette bruges en traktor CASE 4400.

Det åbne græsområde øst for vejen var tidligere udlejet til afgræsning. Dette lejemål er desværre ophørt, hvorfor området er begyndt at springe i skov og højt græs. Det er et fra naturens hånd næringsfattigt område, som visse år er blevet slået om efteråret af flådestationen. Arealet syd for KGM bliver ikke drevet.

Jagtofficeren har i perioder etableret fodermarker imellem antennerne vest for vejen.

Skovdrift

Skovområderne ved Bangsboforts nordlige del og skoven ved Grelshede depot vedligeholdes af Hedeselskabet efter en 15 års plan der er udarbejdet af bygningstjenesten i Viborg, jagtofficeren ved Flådestation Frederikshavn og Hedeselskabet. Planen revurderes en gang årligt.

6.2 Vildtpleje og jagtudøvelse på arealer inden for Flådestation Frederikshavns Etablissementsforvaltning.

1. Vildtpleje, jagtudøvelse mv. på arealer inden for Flådestation Frederikshavns (FLS FRH) etablissementsforvaltningsområde omfatter

- tilsyn med vildtbestanden,
- vildtpleje,
- indkøb og udlægning af foder på foderpladser samt tilsyn med dette,
- indkøb og udsætning af vildt,
- arrangement af og tilsyn med jagt samt
- rapportering og regnskabsførelse.

Der afholdes 2 jagter om året, ved henholdsvis Kommandøren og Flådestationen. Herudover foretages der kun bukkejagt ved jagtofficeren. Der nedlægges 0-1 buk om året.

2. Udførelsen af disse funktioner varetages af en af chefen for Stationsafdelingen udpeget jagtofficer, der i forbindelse med havende tjeneste varetager denne opgave.

3. Jagtofficeren udfører sit hverv i samarbejde med FLS FRH, Etablissementssektionen og de enkelte områdeledere. Områdelederne skal inden for det enkelte område være jagtofficeren behjælpelig med udførelsen af hans hverv, herunder

- vildtpleje,
- udlægning af foder,

- beplantning samt
- med sit kendskab til området at give jagtofficeren sådanne oplysninger, at denne er i stand til årligt at give en samlet indberetning om vildtets tilstand mv. inden for området.

4. Ved påkørsler, sygdom eller andre forhold vedrørende vildt kontaktes jagtofficeren.

5. Opdatering

Ansvaret for opdatering af nærværende bestemmelser påhviler jagtofficeren.

7 Hidtidige regler for offentlighedens adgang

Ved minedepotet Grelshede er der p.t. ingen offentlig adgang. Hele området er indhegnet og bemanded med vagt.

På området ved Kattegats Marinedistrikt og det gamle Bangsbo Fort er der åbnet for publikumsbesøg på eftermiddage onsdag og søndag. Færdsel er kun tilladt på afmærkede veje og stier, som bl.a. fører til de gamle kanonstillinger.

Selve Marinestationen med nærmeste omgivelser er indhegnet og overvåget, og er uden offentlig adgang.

I forbindelse med drifts- og plejeplanen udarbejdes et ordensreglement beskrivende de fremtidige adgangsmuligheder, der placeres ved terrænets naturlige indfaldsveje. Se bilag 5.

Publikumsinformation om adgangen til Niels Juels Kanoner

8 Lovmæssige brugsbegrænsninger eller bindinger

8.1 Generel lovpraksis for forsvarets arealer

De gældende regler for benyttelsen af offentligt ejede arealer er som hovedregel ligeledes gældende for benyttelsen af forsvarets arealer. Der gælder dog tillige for anvendelsen af forsvarets arealer, at det skal være muligt for forsvaret at gennemføre den nødvendige uddannelse af danske soldater. I det omfang forsvarets benyttelse af arealerne til uddannelses- og øvelsesvirksomhed kan gennemføres, og sikkerhedsmæssige hensyn ikke taler imod, skal offentlighedens adgangsmuligheder til forsvarets arealer søges tilgodeset under hensyntagen til den nødvendige beskyttelse af naturen.

Afvejningen i nærværende drifts- og plejeplan mellem den militære benyttelse og naturbeskyttelseshensynene på terrænet forventes derfor at foregå i et samarbejde mellem de statslige myndigheder (Forsvaret og Skov- og Naturstyrelsen) og de administrerende myndigheder ved amt og kommune, således at administrationen af relevant lovgivning sker ud fra en samlet vurdering.

I det følgende er gennemgået de lovgivningsmæssige brugsbegrænsninger eller bindinger, som har særlig relevans for Bangsbo-området. Udover de nævnte, findes der et antal love og bekendtgørelser, som regulerer forhold i det åbne land, f.eks. bekendtgørelsen vedrørende anvendelse af slam, spildevand og kompost til jordbrugsformål.

8.2 Planloven

Planloven (LBK nr. 883 af 18/08 2004) har til formål at sikre en overordnet planlægning og hensigtsmæssig udvikling i hele landet og i de enkelte amtskommuner og kommuner. Loven skal samtidig sikre, at planlægningen forener de samfundsmæssige interesser, og medvirke til at værne om landets natur og miljø.

Hvor den overordnede landsplanlægning varetages af *landsplandirektiver*, udstikkes retningslinier for den enkelte amtskommune og i Hovedstadsområdet i *Regionplaner*. Regionplanerne må ikke stride imod landsplanmæssige interesser (landsplandirektiver). De omfatter en periode på 12 år (men revideres hvert 4. år). Regionplanerne udpeger bl.a. områder med særlig naturbeskyttelsesinteresse, beliggenhed af skovrejsningsområder, kvaliteten af vandløb og sør samt områder med drikkevandsinteresse. Det er den enkelte amtskommune (i Hovedstadsområdet HUR), der er planlægningsmyndighed for regionplanerne.

For den enkelte kommune skal der foreligge en *kommuneplan*. Kommuneplanen fastlægger en hovedstruktur for hele kommunen og angiver de overordnede mål for udvikling og arealanvendelse i kommunen. Kommuneplanen må ikke stride imod regionplanen.

Kommunalbestyrelsen kan endvidere udarbejde *lokalplaner*. Hvor kommuneplanerne gælder for hele kommunen, gælder lokalplanerne for et enkelt område og fastlægger mere detaljeret, hvordan området skal se ud. Lokalplaner skal altid udarbejdes før der gennemføres større bygge- og anlægsarbejder, herunder nedrivning af bebyggelse. Afgørelsen af om der foreligger lokalplanpligt i den konkrete situation træffes af kommunalbestyrelsen ud fra en samlet vurdering. Opførelse af stationære kulisse-anlæg på et militært terræn i landzone er et eksempel på et anlæg, som normalt vil kræve udarbejdelse af en lokalplan.

Kommunen er planlægningsmyndighed for såvel kommuneplaner som lokalplaner.

Zoneinddeling

I planlovens kap. 7 opdeles landet i byzoner, sommerhusområder og landzoner, og begrænsninger for anvendelse i de enkelte zoneområder defineres.

Bangsbo Fort er beliggende i landzone og Grelshede Depotområde er beliggende i byzone. I henhold til planlovens § 35 må der i landzone ikke uden tilladelse fra landzonemyndigheden (Frederikshavns kommune) foretages udstykning, opføres ny bebyggelse eller ske ændring i anvendelsen af bestående bebyggelse og ubebyggede arealer.

Afgørelsen af om zonetilladelse er påkrævet træffes af Frederikshavn kommune. På forsvarsets arealer vil etablering eller flytning af permanente, militære anlæg og opstilling af faste terrænpunkter normalt kræve zonetilladelse. Det er Frederikshavn kommune, der træffer afgørelse om, hvorvidt der kræves zonetilladelse.

Anlæg m.v., som etableres midlertidigt, men som ikke er fjernet inden 1 måned fra etablering, regnes som permanente.

8.3 Status i Nordjyllands Regionplan

Grelshede har jf. hovedstrukturkortet status som byzone, mens Marinestation Bangsbo hører under ”regionalt naturområde”. Regionale naturområder vil sige områder, hvor naturinteresser er særligt tungtvejende. Det betyder, at der inden for de regionale områder normalt ikke må inddrages områder til byudvikling og tekniske anlæg eller på anden måde foretages dispositoner, der hindrer eller begrænser varetagelsen af den angivne hovedinteresse.

Herudover er hele området beliggende inden for kystnærhedszonen. Regionplanen fastlægger særlige begrænsninger for nyt byggeri indenfor denne zone.

Af regionplanens kortbilag fremgår endvidere, at de militære områder Grelshede Depotområde og Marinestation Bangsbo ligger i et område, hvor skovrejsning er uønsket. Udpegnings af områder, hvor skovrejsning er uønsket betyder, at der i disse områder ikke kan plantes skov på landbrugsjord. Eksisterende, lovligt anlagte skove og fredskovspligtige arealer berøres ikke af udpegningen. Amtet kan, efter konkret vurdering, give dispensation.

Af regionplanens kortbilag fremgår herudover, at Grelshede og østlige del af Marinestation Bangsbo ligger inden for ”økologiske forbindelser” (naturområder og de forbindelser, der kæder dem sammen). De økologiske forbindelser er områder, der skal sikre, at bestande af planter og dyr kan spredes i landskabet og udveksle tilstrækkeligt med individer og gener til at fastholde en sund udvikling. I de økologiske forbindelser må arealanvendelsen ikke ændres, hvis det medfører forringelser af levesteder og spredningsmuligheder for de dyr og planter, som forbindelserne skal sikre.

Begge de militære arealer ligger i henhold til Regionplan 2001 inden for ”Områder med drikkevandsinteresser”. Inden for disse områder i amtet skal der sikres en generel indsats mod forurening af grundvandet.

8.4 Kommuneplanlægning

I kommuneplan for Frederikshavn Kommune år 2001-2012, er Grelshede Depotområde i planens hovedstruktur under ”Rammer for Lokalplaner” klassificeret som et ”offentligt område” sammen med den øvrige del af Bangsbo Skov og Dyrehave (gul farve).

Bangsbo Fort-området er under ”Rammer for Lokalplaner” klassificeret som en del af et sammenhængende ”Naturområde” (grøn farve).

Det fremgår ikke af kommuneplanen hvilke retningslinier der gælder for disse 2 klassificinger.

Ny lokalplan for etablering af oplevelsesmuseum Bangsbo Fort

Nordjyllands Amtsråd vedtog på et møde den 10. juni 2003 et regionplantillæg nr. 83.

Frederikshavn Byråd vedtog efterfølgende, den 16. juni 2003, Kommuneplantillæg nr. 38 og Lokalplan 20.72.01 ”Bangsbo Fort”. Planerne skulle gøre det muligt at etablere et museum syd for Pikkerekken ved Bangsbo Fort. Planerne omfatter et byggefelt på ca. 5.300 m² til opførelse af et oplevelsesmuseum samt udlæg af de nødvendige parkeringspladser. I alt et område på ca. 3,8 ha. Museet ønskes placeret ved svinget på nordsiden af asfaltvejen op til Kattegats Marinedistrikts, i nordenden af Bangsbo-terrænet. Vest herfor, langs sydsiden af vejen ud til Understedvej på græsmarken, ønskes placeret P-plads.

Museumsprojektet blev påklaget til Naturklagenævnet, som den 11. oktober 2004 traf afgørelse om, at plangrundlaget for oplevelsescentret ”Bangsbo Fort” ved Frederikshavn er i strid med planlovens bestemmelser om planlægning i kystnærhedszonen og derfor må opføres som ugyldige.

8.5 Naturbeskyttelsesloven

Naturbeskyttelsesloven (LBK nr. 884 af 18/08 2004) skal medvirke til at værne landets natur og miljø så samfundsudviklingen kan ske på et bæredygtigt grundlag i respekt for menneskets livsvilkår og for bevarelsen af dyre- og plantelivet. Naturbeskyttelseslovens generelle beskyttelsesbestemmelser omfatter bl.a. en række naturtyper, beskyttelseslinier for nogle markante landskabselementer samt offentlighedens adgang. Desuden indeholder ændringen af loven i 2004 bl.a. bestemmelser, der gennemfører EU’s direktiv om beskyttelse af vilde fugle (EF-fuglebeskyttelsesdirektivet) samt dele af EU’s Habitatdirektiv om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter.

Beskyttede naturtyper m.v.

Naturbeskyttelsesloven (NBL) indeholder en række bestemmelser om beskyttelse af naturtyper. Det drejer sig om:

- ♦ Søer, vandløb, heder, moser, strandenge, ferske enge og biologiske overdrev (NBL § 3)
- ♦ Klitfredede arealer (NBL §§ 8-11).

I det følgende gives en kort beskrivelse af, hvilke restriktioner der gælder for de beskyttede naturtyper, der forefindes på Bangsbo-området. Der henvises i øvrigt til siderne 20-53 i Skov- og Naturstyrelsens ”Vejledning om registrering af beskyttede naturtyper” fra 1993. Bemærk dog at naturtypen overdrev er omdefineret (se nedenfor).

Søer og vandløb

Der må ikke foretages ændring i tilstanden af naturlige søer, hvis areal er på over 100 m², eller af vandløb eller dele af vandløb, som af miljøministeren efter indstilling fra amtsrådet er udpeget som beskyttede efter loven. Dette gælder dog ikke for sædvanlige vedligeholdelsesarbejder i vandløb.

Søer mindre end 100 m² er beskyttede, når de ligger i en af de beskyttede naturtyper, hvis samlede areal er på 2500 m² og derover. Søen vil her være beskyttet som en integreret del af området. Derudover er søer under 100 m² beskyttede, når de indgår som en del af et beskyttet vandløb eller ligger inden for fredskov.

Der er ikke registreret søer på det militære område. Grelshede rummer imidlertid to mindre vandløb, som strømmer ud i Bangsbo Å. Det nordlige af de pågældende vandløb er udpeget i medfør af naturbeskyttelseslovens generelle beskyttelsesbestemmelser om naturtyper.

Moser, overdrev og ferske enge

Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af moser, overdrev samt ferske enge, når sådanne naturtyper enkeltvis, tilsammen eller i forbindelse med søer er større end 2500 m² i sammen-

hængende areal. Det skal her bemærkes, at *fortsat pleje* af arealerne i form af slåning, græsnin og o.lign. ikke strider imod denne bestemmelse.

Med ændringen af loven i 2004 slås det fast, at den beskyttede naturtype ”overdrev” fremover defineres som såkaldte ”biologiske overdrev”, dvs. at det er områdets botaniske kvalitet, der er afgørende for, om området kategoriseres som overdrev, og ikke dets kulturhistorie, dvs. tidligere driftshistorie.

Småbiotoper mindre end 2500 m² er i øvrigt omfattet af beskyttelsesordningen, hvis de støder op til eller indgår i arealer med andre beskyttede naturtyper, og det samlede areal er 2500 m² eller derover.

På Bangsbofort-området er den østlige bræmme af det militære område registreret af Nordjyllands Amt som den beskyttede naturtype overdrev. Overdrevsarealets udstrækning fremgår af grundkortet til nærværende drifts- og plejeplan, bilag 1.

Skov- og Naturstyrelsen har udarbejdet nogle generelle retningslinier for administrationen af de generelle beskyttelsesbestemmelser i naturbeskyttelseslovens §§ 3, set i forhold til forsvarsrets anvendelse af øvelsespladser og skyde- og øvelsesterræner. Retningslinierne vedlægges som bilag 5.

Beskyttelseslinjer

Udover ovennævnte naturtype-beskyttelse fastsætter naturbeskyttelsesloven beskyttelseslinjer for en række markante landskabselementer:

- ◆ Strande (NBL § 15)
- ◆ Søer og åer (NBL § 16)
- ◆ Skove (NBL § 17)
- ◆ Fortidsminder (NBL § 18)
- ◆ Kirker (NBL § 19).

Beskyttelseslinjerne administreres af amtet.

Søer og åer

Inden for en afstand af 150 m fra søer med en vandflade på mindst 3 ha og for vndløb, der er registreret med en beskyttelseslinje i henhold til tidligere lovgivning, er der forbud mod at placere bebyggelse (bygninger, skure, campingvogne, master m.v.), foretage ændringer i terrænet, beplantning o.lign. Midlertidige terrænændringer som nedgravning af ledninger kræver ikke dispensation, såfremt terrænet straks retableres til det oprindelige udseende. Vandløb med beskyttelseslinjer er vndløb, der pr. 01/09 1983 var klassificeret som offentlige, og som havde en bundbredde på mindst 2 m.

Å-beskyttelseslinjen for Bangsbo Å berører Grelshedes nordvestlige hjørne. Beskyttelseslinjen er 150 m målt fra vndløbet.

Skov

Indenfor en afstand af 300 m fra skove er der normalt forbud mod at placere bebyggelse. Denne bestemmelse gælder dog ikke for nye anlæg til egentlige forsvarsformål, der placeres indenfor de naturlige rammer af bestående forsvarsanlæg.

Fortidsminder

Der må ikke foretages ændring i tilstanden af arealet inden for 100 m fra fortidsminder, der er beskyttet efter bestemmelserne i museumsloven. Ligeledes må der ikke etableres hegning, place-res campingvogne og lignende.

Forbudet gælder dog ikke for:

- ♦ landbrugsmæssig drift bortset fra tilplantning,
- ♦ gentilplantning af skovarealer, der liggeri en afstand af mindst 2 m fra fortidsmindet,
- ♦ beplantning i eksisterende haver samt
- ♦ sædvanlig hegning på jordbrugsejendomme.

Der findes dog ingen egentlige fortidsminder på Bangsbo-området.

8.6 Offentlighedens adgang til forsvarets arealer

I forbindelse med spørgsmålet om offentlighedens adgang til forsvarets arealer skal der henvises til **lov nr. 336 af 6/6-1991** ”om forbud mod ophold på og færdsel gennem forsvarets skydeområder og andre militære områder”, hvorved Forsvarsministeren kan fastsætte forbud mod færdsel. Til loven findes bekendtgørelse nr. 64 af 30. januar 2002: ”Bekendtgørelse om forbud mod ophold på og færdsel gennem forsvarets skydeområder og andre militære områder”

Fra bekendtgørelsens § 1, stk. 2 fremgår det bl.a., at offentlighedens adgang: ”...dog tilgodeses, når hensynet til sikkerhed samt uddannelses- og øvelsesvirksomhed tillader dette. Bestemmelser om offentlighedens adgang til det enkelte øvelsesområde skal fremgå af drifts- og plejeplanen, ordensreglementet samt af afspærringsforanstaltningerne, herunder tilkendegivelser ved forbudstavler.”

Retningslinierne er beskrevet i forsvarets bestemmelse: FKOBST 610-4, pkt. 8.

Disse fastslår, at når der ikke foregår militær aktivitet på terrænerne (typisk weekender og lign.) vil terrænet normalt være åben for publikum efter de retningslinier, der fremgår af drifts- og plejeplanen og ordensreglementet, der er placeret ved indfaldsveje til terrænet. Visse skydeområder kan være permanent afspærret for publikum af hensyn til sikkerhed i form af fare for udetoneret, sprængfarlig ammunition i området. Dette er ikke tilfældet for Bangsbo-området. Her er der til gengæld andre sikkerhedsmæssige hensyn der gør sig gældende i forhold til publikumsadgang. Det drejer sig om gamle, underjordiske bunkers med farlige huller og trappeskakte. Disse farlige bunkersanlæg betyder, at det er nødvendigt at afspærre området for publikums færdsel, bortset fra den nyanlagte, markerede vandresti langs kanonerne, samt kørevejen. Dette vil blive afmærket med hegnetråd og skiltning med adgang forbudt for offentligheden.

Grelshede Depotområde er fortsat permanent afspærret for publikum ved hegning, af sikkerhedsmæssige grunde.

8.7 Plejepligt af beskyttede naturtyper og fortidsminder

Forsvaret har som en statslig arealforvaltende myndighed pligt til at pleje de af sine arealer, som er registreret som beskyttede naturtyper. Dette fremgår af ”Vejledning om naturbeskyttelsesloven”, udgivet af Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1993, afsnit 16.5 sd. 157, som lyder:

Efter lovens § 52, stk. 1, har amtskommuner og kommuner, som ejer ikke fredede arealer, der omfattes af bestemmelserne om beskyttede naturtyper og sten- og jord-diger i lovens § 3 og § 4, stk. i og om fortidsminder i §§ 12-13 pligt til at pleje disse. Denne pligt gælder dog ikke for vandløb og søer.

Plejepligten indebærer, at den pågældende myndighed har ansvaret for, at de pågældende områder ikke varigt skifter karakter. Dette opnås ved fra tid til anden at fjerne f.eks. selvsåede træer fra hede- eller engarealer.

Når staten ikke udtrykkelig er nævnt, skyldes det, at det forudsættes, at de statslige arealforvaltende myndigheder løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i en rimelig stand. Det bemærkes, at amtskommunerne i forbindelse med udøvelse af tilsynet i medfør af lovens § 73 kan gøre statslige arealforvaltende myndigheder opmærksom på eventuel manglende pleje.

8.8 Museumsloven

Museumsloven (Lov nr. 473 af 7/6 2001 med senere ændringer) varetager den arkæologiske kulturarv. Den arkæologiske kulturarv omfatter spor af menneskelig virksomhed, der er efterladt fra tidligere tider, dvs. strukturer, konstruktioner, bygningsgrupper, bopladser, grave og gravpladser, flytbare genstande og monumenter og den sammenhæng, hvori disse spor er anbragt.

Findes der under jordarbejder fortidsminder eller en for den pågældende lokalitet usædvanlig naturhistorisk naturgenstand, som er beskyttet efter museumsloven, skal arbejdet straks standses og fundet anmeldes til kulturministeriet eller det nærmeste statslige eller statsanerkendte kulturhistoriske museum. Denne beslutter snarest, om arbejdet kan fortsætte, eller om det eventuelt skal indstilles, indtil der er foretaget en arkæologisk undersøgelse.

Det skal nævnes at bestemmelsen omkring nærmere undersøgelser af usædvanlige naturhistoriske naturgenstande forventes anvendt yderst sjældent.

Alle kendte arkæologiske fund er registreret i Nationalmuseets sogneregister med et sogneskrivelsesnummer ("Sb.nr."). Numrene er fortløbende indenfor de enkelte sogn. Fredede fortidsminder er udover ovennævnte nummer tillige forsynet med et fredningsnummer ("Fr.nr") og registreret i Kulturarvsstyrelsen.

Beskyttelse af fortidsminder

Frem til 1. oktober 2004 har synlige fortidsminder været beskyttet efter naturbeskyttelsesloven, men er derefter overført til museumsloven, som således gælder for samtlige fortidsminder. Beskyttelseslinjen i forhold til fortidsminder findes dog stadig i naturbeskyttelsesloven.

Beskyttelsen af fortidsminder inderbærer et forbud mod at ændre tilstanden. Der må endvidere ikke foretages udstykning, matrikulering eller arealoverførsel, der fastlægger skel gennem fortidsminder.

På fortidsminder og inden for en afstand af 2 m fra dem må der ikke foretages jordbehandling, gødes eller plantes, og der må ikke anvendes metaldetektor.

Beskyttelse af sten- og jorrdiger

Beskyttelse af jord- og stendiger er pr. 1. oktober 2004 overført fra naturbeskyttelsesloven til museumsloven.

Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af sten- og jorrdiger og lignende. Ved sten- og jorrdiger forstås menneskeskabte forhøjninger af sten, jord, græstørv eller lignende materia-

ler, der fungerer eller har fungeret som hegning og har eller har haft til formål at markere administrativ ejendoms- eller anvendelsesmæssige skel i landskabet.

Ved ændringer forstås ethvert jordarbejde i diget – f.eks. etablering af gennemkørsler, fjernelse af digestrækniger, frapløjning eller afskrælning af diget, fjernelse af rødder og stød fra bevoksning.

Bevoksningen på diget er ikke beskyttet, men kan uden dispensation skæres ned – dog må rødder og stød ikke fjernes.

Fra 1. august 2001 er den generelle beskyttelse af sten- og jorddiger udvidet til at gælde:

- alle stendige
- andre diger (jorddiger), der er angivet på det sidst reviderede kortværk fra Kort og Matrikelstyrelsen 1:25000 (4 cm kort) før 1. juli 1992 fra det pågældende område
- alle offentligt ejede diger
- alle diger på og ved beskyttede naturtyper som enge, overdrev, heder o.lign. - uanset om de er vist på de trykte kort eller ej.

I skoven på Grelshede Depotområde findes et flot stendige, som er udpeget som beskyttet stendige i henhold til Museumsloven. Det er et anseligt stendige, strækker sig i nord-sydlig retning gennem skoven umiddelbart vest for Vagthuset ved hovedindkørslen. Dette stendige fortsætter i skellet mod nord og ind i Bangsbo Dyrehave området.

På kortbilagene til denne plan er indtegnet dette stendige, som Skov- og Naturstyrelsen har konstateret ved markregistrering, og som fremgår af 4 cm kort.

8.9 Vandløbsloven

Med vandløbsloven (LBK nr. 882 af 18/08 2004) tilstræbes det at sikre, at vandløb kan benyttes til afledning af vand under hensyntagen til de natur- og miljømæssige krav til vandløbskvaliteten, som er fastsat i henhold til anden lovgivning.

Vandløbsloven omfatter alle vandløb, grøfter, kanaler, rørledninger og dræn samt sører, damme og andre lignende indvande, *som har betydning for mere end en enkelt ejendom*.

Loven regulerer en række forhold vedrørende vandløb, heriblandt vandløbenes almindelige benyttelse, vedligeholdelse, restaurering og regulering samt anlæg af nye vandløb og etablering af udpumpningsanlæg, broer, opstemningsanlæg m.m.

Vandløb inddeltes administrativt i offentlige og private vandløb. De offentlige vandløb er endvidere inddelt i amtsvandløb og kommunevandløb, som udgangspunkt efter størrelse og betydning. Amtet er vandløbsmyndighed for amtsvandløb mens kommunen er vandløbsmyndighed for kommunevandløb og private vandløb.

For offentlige vandløb udarbejder vandløbsmyndigheden et regulativ, som indeholder bestemmelser om vandløbets skikkelse eller vandføringsevne, vedligeholdelse og restaureringsforanstaltninger samt andre relevante forhold.

For private vandløb kan der af kommunalbestyrelsen fastsættes bestemmelser om vandløbets vedligeholdelse.

Langs naturlige eller i regionplanen højt målsatte vandløb (såvel offentlige som private) og sører er der i medfør af vandløbslovens § 69 udlagt beskyttelsesbræmmer i 2 m's bredde. Indenfor bræmmen er der forbud mod dyrkning, jordbehandling m.v.

Herudover gælder en række generelle bestemmelser for alle vandløb, uanset om de er offentlige eller private. Uover bestemmelser vedrørende vedligeholdelse, sejlads m.v. gælder således bl.a. at vandløbsmyndigheden skal godkende følgende: Regulering af vandløbets skikkelse, herunder forløb, bredde, bundkote og skråningsanlæg; sænkning af vandstanden i eller

tørlægning af sør; anlæg af nye vandløb; anlæg af broer, overkørsler eller lignende; anlæg eller ændring af opstemningsanlæg eller andre anlæg, der kan hindre vandets frie løb eller i øvrigt kan være til skade for vandløbet.

Vandløbsloven angiver en godkendelsesprocedure for ovennævnte ændringer.

For de mindre vandløb, der findes på Bangsbo-området, er det Frederikshavns Kommune der er vandløbsmyndighed.

8.10 Skovloven

Skovloven (LBK nr. 453 af 09/06/2004) har til formål at bevare og værne landets skove og hertil forøge skovarealet. Skovloven omfatter fredskovspligtige arealer som er:

- 1) Arealer, som miljøministeren har besluttet skal være fredskovspligtige.
- 2) Arealer, der i matriklen eller tingbogen er noteret som majoratsskov.
- 3) Arealer med skov, der ejes eller erhverves af stat, kommuner eller folkekirke, arealer, der ejes af disse, og hvor skov etableres eller indfinder sig, samt tilhørende arealer uden træbevoksning

Dvs. at de træbevoksede arealer i Bangsbo-området er fredskov.

Loven har også til formål at fremme bæredygtig drift af landets skove. Bæredygtig drift betyder inddragelse af såvel økonomiske som økologiske og sociale værdier. Det enkelte fredskovspligtige areal skal administreres ud fra en helhedsbetragtning hvor det tilstræbes at:

- 1) fremme opbygningen af robuste skove,
- 2) sikre skovens produktion,
- 3) bevare og øge skovenes biologiske mangfoldighed og
- 4) sikre, at hensynet til landskab, naturhistorie, kulturhistorie, miljøbeskyttelse og frilufts-liv kan tilgodeses.

I offentligt ejede skove skal der lægges særlig vægt på de hensyn, der er nævnt i ovenstående punkt 3 og 4.

Fredskovspligtige arealer skal holdes bevokset med træer, der danner, eller som inden for et rimeligt tidsrum vil danne sluttet skov af højstammede træer. Der er dog mulighed for at anvende op til 10 pct. af det enkelte fredskovspligtige areal (den enkelte skov) til skovgræsning eller stævningsdrift. Andre 10 pct. kan lægges ud til juletræer og pyntegrønt i kort omdrift og endelig kan 10 pct. lægges ud som åbne naturarealer.

Der må ikke opføres bygninger, etableres anlæg, gennemføres terrænændringer eller anbringes affald. Der må dog opføres byggeri, etableres anlæg eller gennemføres terrænændringer, som er nødvendigt for driften, herunder arbejdsskure på op til 10 m² i skove på over 20 ha, hvor der ikke er andet driftsbyggeri. Der må endvidere opføres spejderhytter, skovbørnehaver og lignende byggeri, der særligt tilgodeser børns og unges friluftsliv. Der kan gives dispensation til andre former for byggeri mv., men praksis er meget restriktiv.

Sammenhængende fredskovspligtige arealer må ikke udstykkes hvis delene er under en vis størrelse, dvs. 50 ha på gode jorder stigende til 200 – 300 ha på ringere jorder.

Findes der skovbevoksede, fredskovspligtige arealer i de internationale naturbeskyttelsesområder skal der udarbejdes en Natura 2000-skovplan, som beskytter naturtyper og levesteder for arter m.v.

For Bangsbo-området administreres Skovloven under hensyntagen til, at skovområderne anvendes til militære formål. Nordjyllands Statsskovdistrikt er skovlovsmyndighed for skovområderne.

8.11 Deklarationsfredning af Grelshede

Den 12. maj 1944 afsagde Overfredningsnævnet en fredningskendelse for Bangsbo Hovedgård med tilhørende skov og park, herunder det senere militære skovområde Grelshede. Formålet med fredningen var at sikre udstrækningen af den bestående løvskov, og at värne de mange, karakteristiske gamle træer og trægrupper. Ligeledes at sikre de gamle stendiger. Desuden at bevare de anselige ”stenbestrøninger” af store sten, som sine steder findes i skoven. Disse stens forekomst har stor interesse, bl.a. ved at dokumentere, at jordoverfladen hvor de findes endnu henligger i samme tilstand som ved indlandsisens afsmelting, og de viser at det pågældende område aldrig har været dyrket. Ofte afgiver sådanne stensamlinger hjemsted for et særligt dyre- og planteliv. De er meget efterstræbte overalt og er efterhånden blevet et sjældent syn. Områdets udprægede karakter af et gammelt kulturlandskab ønskes bevaret, idet kontinuiteten med tidligere tilstandsformer her i mange henseender er så stærkt fremtrædende. Endelig var det formålet med fredningen at sikre offentligheden adgangsret til skoven.

Følgende bestemmelser i fredningskendelsen har særlig relevans for Grelshede:

- Den nuværende fordeling mellem løvskov og nåleskov må ikke forrykkes til skade for løvskoven. På de særligt karakteristiske skrænter, udsigtssteder og slugter må ingensinde plantes nåletræer.
- De på ejendommen værende gamle stengærder fredes.
- Løvskoven fredes og stilles under tilsyn af Natufredningsnævnet (det nuværende Fredningsnævn), således at hugst kun må finde sted efter udvisning af et udvalg på 3 medlemmer, hvoraf ejeren, Frederikshavn Byråd og Naturfredningsnævnet hver vælger et medlem. Dette udvalg skal også tage bestemmelser om eventuelle nyplantninger.
- Det særlige ”Troldtræ” med 3 stammer bevares.
- Stenbestrøningerne i ”Højrholt” (som er beliggende på det militære areal) er fredet, således at stenene ingensinde må sonderhugges eller flyttes.
- Offentligheden får adgangsret til skoven ad de eksisterende veje på betingelse af, at retten ikke må misbruges ved afbrækning af grene, ødelæggelse af nyplantninger eller lignende. Afspærring af enkelte dele af skoven skal kunne finde sted efter nærmere aftale med naturfredningsnævnet, når det er af betydning for jagten, nyplantninger eller lignende.

Tillægsbestemmelser til fredningen

Efterfølgende har der været afsagt en række tillægskendelser, bl.a. er givet tilladelse til at udøre depotbyggeri i skoven. Dette skete ved en tillægskendelse fra Overfredningsnævnet af 1. november 1954. Herunder blev der givet tilladelse til opførelse af et magasin (nr. 7) i de særligt fredede stenbestrøninger i Højrholt. Med hensyn til afspærringen af det område, der undrages offentligheden, udtalte repræsentanter for Søværnets Bygningstjeneste på et møde med fredningsnævnet og den davarende ejer af arealet, Frederikshavn Kommune, at man ikke ville

afspærre mere end højest nødvendigt, og at afspærringen muligvis kunne etableres ved hjælp af en enkelt tråd i forbindelse med særlig afspærring af hvert magasin mv.

Det var desuden en forudsætning for fredningsdispensationen til depotbyggeri, at arealet, når den påtænkte benyttelse ophører, efter overfredningsnævnets forlangende ved forsvarsministriets foranstaltning og for dettes regning tilbageføres til tilstanden, før de omhandlede arbejder blev iværksat.

I en tillægskendelse af 9. november 1961 meddeltes tilladelse til opførelse af to magasinbygninger på et areal som forsvaret agter at erhverve fra Frederikshavn Kommune, med tilhørende anlæg af kørevej, træfældning i nødvendigt omfang samt afspærring for offentligheden på det pågældende areal. Det fremgår af Overfredningsnævnets kortbilag til kendelsen, at det areal som kan afspærres og bebygges med 2 nye depotbygninger udgør den sydligste fjerdedel af det samlede depotområde.

Endelig blev der ved en tillægskendelse af 20. juni 1978 meddelt tilladelse til opførelse af en lagerbygning for flaskegas til brug for Flådestation Frederikshavn. Bygningen blev delvist indgravet i en skränt.

8.12 Deklarations-fredningskendelse for Bangsbofort og Pikkerbakkerne

Den østligste del af området ved Bangsbo-fortet blev fredet ved Fredningsnævnets kendelse den 29. marts 1939. Fredningen omfatter størstedelen af kystskrænten nedenfor det militære område (fredningsgrænse fremgår af kortbilag 2). En mindre del på i alt 2,8 ha af forsvarets arealer omkring Bangsbo-fortet er omfattet af landskabs- og udsigtsfredningen på 25 ha for Pikkerbakkerne. Hertil kommer at en del af det af forsvaret lejede areal er omfattet af fredningen.

Den 25. maj 1940 blev fredningen stadfæstet af Overfredningsnævnet.

På fredningstidspunktet var kystskrænten blottet for trævækst og blev udnyttet til græsning. Baggrunden for fredningen var at bevare bakkepartiet åbent og intakt. Af fredningen fremgår at det fredede område skal henligge i naturtilstand, og ingensinde må bebygges eller beplantes. Der må ikke borttages sten eller fyld, eller ”...træffes foranstaltninger, hvorved bakkepartiets konturer på anden måde kan blive ændret”. Master, boder eller andre indretninger, der kan virke skæmmende, må ikke etableres. Fredningen er ikke til hinder for udnyttelse til græsning.

Ved en kendelse af 22. december 1992 blev der meddelt dispensation til anlæggelse af stier og foretages rydning ved kanonstillingerne, således at de blev gjort tilgængelige for guidede ture.

Bemærk at der ifølge naturbeskyttelsesloven er *plejepligt* på visse fredede arealer.

Nordjyllands Amts plejeplan for det fredede areal ved Bangsbo-fort

Nordjyllands amt har som opfølgning på fredningskendelsen udarbejdet en *plejeplan* i 2003 for hele det fredede areal i Pikkerbakkerne, herunder den del af forsvarets areal som ligger inden for fredningen. Der er dog i planen ikke fastsat specifikke bestemmelser for forsvarets del. Der blev på et indledende drifts- og plejeplansmøde den 22. maj 2002 mellem Flådestation Frederikshavn, Søværnets Operative Kommando, Forsvarets Bygningstjeneste, Skov- og Naturstyrelsen og Nordjyllands Amt bl.a. opnået enighed om, at nærværende drifts- og plejeplan skal spille sammen med den nævnte plejeplan for det fredede område.

I plejeplanen gælder der følgende forskrifter for de af forsvaret ejede arealer på Bangsbo-fort: Arealerne hører ind under henholdsvis plejeforslagets delområde nr. 10 og nr. 11.

Delområde 10 (vestlige del) er ugræsset overdrev. Formålet med naturplejen i denne del er at opretholde og genskabe et lysåbent plantesamfund. Dette opnås ved at foretage hegning og rydning af bl.a. Hæg, Mirabel, Pil og Sitkagran.

Der findes en række bunkers som kan fritlægges. Der ryddes særligt på østsiden af bunkers for at skabe udsigt. Efter hegning sættes kreaturer på arealet. Det tilstræbes at etablere fælles indhegninger af så store arealer som muligt, således at hegningen virker så lidt skæmmende som muligt. Den endelige hegnsættelse aftales mellem lodsejere og markpersonale i takt med plejens iværksættelse.

Delområde 11 er i planen beskrevet som blandingsskov domineret af Ask. Derudover findes Bævreasp, Bøg, Rød-El, Lærk, Hvidtjørn, Fuglekirsebær og Sitkagran.

Formålet med naturplejen i dette delområde er at genskabe et lysåbent plantesamfund og at fremme udsigten fra bestemte udsigtspunkter. Desuden at fritlægge og fremhæve bunkersanlæg. Sitkagran og Lærk fjernes. Ask renafdrives især i den sydligste del. Efter aftale kan grupper af Ask dog bevares.

8.12 Vildtpleje

Vildtplejen på forsvarsets arealer gennemføres efter reglerne i FKOBST 610-1, som følger reglerne og jagtpolitikken for Skov- og Naturstyrelsens arealer. Heraf fremgår blandt andet:

I den udstrækning den militære brug gør det muligt, skal arealerne til enhver tid fremtræde som fristeder for den danske fauna. Vildtplejen skal være en integreret del af drifts- og plejeplanen og primært baseres på områdets egen naturlige balance.

Generelt gælder følgende vedrørende jagt:

- Eventuelle vildtagre placeres uden for fredskov og beskyttede naturområder og i overensstemmelse med drifts- og plejeplanens bestemmelser
- Gødkning begrænses i overensstemmelse med Skov- og Naturstyrelsens politik for landbrugsarealer til maksimalt 80 % af normal kvælstofnorm fastsat af Direktoratet for Fødevareerhverv for de pågældende afgørder.
- Fældefangst må kun foregå af vildarter, som er omfattet af lov om mark- og vejfred, dvs. primært mink.

Der må ikke:

- gennemføres opdræt og udsætning til afskydning
- foregå fodring af andefugle i og ved vandhuller og vådområder.
- skydes fuglevildt på pladser, hvor der fodres i jagtsæsonen
- drives jagt på vandfugle (gæs, ænder, vadefugle (minus skovsneppe), blishøne og måger) på sører og i vådområder med åben vandflade på over 2 ha, da disse områder regnes for vigtige rastepladser for vandfugle, og derfor skal sikres fred, eller drives jagt i udpegede Ramsar-, EF-fuglebeskyttelses- og habitatområder på arter, som områderne er udpegede med henblik på at beskytte.

FREMTIDIGE BEHOV OG ØNSKER

9 Forsvarets fremtidige behov og ønsker

9.1 Nuværende og fremtidige brugere

Bangsbo fort:

Søværnets Operative Kommando vil fortsat benytte det særligt indhegnede område som huser Kattegat Marinedistrikt, som hidtil.

Flådestation Frederikshavn ønsker stadig at anvende det resterende øvelsesområde til uddannelse for hjemmeværnet og erhvervspraktikanter.

Søværnets Sergent og Reserveofficerskoles aktiviteter i forbindelse med Sergentuddannelserne vil fortsætte og afhængig af udfaldet af det kommende forsvarsforlig vil søværnets værnepligtsuddannelse blive flyttet til SRS, og dermed lægge et større pres på området.

Med etableringen af den offentlige sti langs bakkekammen og planerne fra Bangsbo museum om at flytte bunkermuseet til bakken vil det offentlige pres på området også stige.

MVJ-ordning

Der er i amternes tilskudsordning for miljøvenligt jordbrug i år åbnet op for at staten også kan søge for sine egne arealer. Nordjyllands Amt oplyser dog, at puljen er begrænset, og at de statsejede arealer beliggende uden for habitatområder ligger lavest i prioriteringsrækkefølgen. Flådestation skal derfor nok ikke forvente at kunne modtage tilskud for drift af vedvarende græsarealer på Bangsbo-fort området. Man vil dog forsøge alligevel.

Fåregræsning på Bangsbofort området

Forsvarets Bygningstjeneste er interesseret i at iværksætte fåregræsning som naturpleje på forsvarets arealer generelt. Forsvarets Bygningstjeneste finder, at også Bangsbofort-området – ikke mindst som opfølgning på fredningen – er interessant i den sammenhæng.

Forsvarets Bygningstjeneste har iværksat et Kæmpebjørneklo bekæmpelsesprojekt på andre af forsvarets arealer. Her er fåregræsning en vigtig del, som også vil kunne indgå i en generel naturplejesammenhæng. Forsvarets Bygningstjeneste har derfor løbende kontakt med fåreavlernes organisation, som har udvist interesse for et samarbejde. Bygningstjenesten vil derfor gerne bistå hertil, også på Bangsbofort, i dialog med Nordjyllands amt. Bygningstjenesten oplyser, at det lokale amt nogle steder har dækket udgifterne til hegningen.

Lukning og sikring af gamle bunkersanlæg

På Bangsbo Fort området findes et stort antal gamle, underjordisk bunkersanlæg. Der skønnes at være ca. 70 i alt. Disse er meget forfaldne, og det kan være forbundet med nedstyrningsfare at færdes i området. Flådestation Frederikshavn ønsker derfor at lukke og sikre disse anlæg. Det skønnes at udgifterne hertil vil andrage 1,8 mio. kr.

Grelshede depot:

Flådestation Frederikshavn ønsker fortsat at anvende Grelshede depot til magasinering af missiler, torpedoer og dybdebomber. Der er p.t. ingen planer om at udvide aktiviteterne ved depotet, hvorfor der ikke er behov for nybyggeri eller andre ændringer af området.

9.2 Skovområderne på Grelshede

I lyset af fredningskendelsen for Grelshede har Forsvarets Bygningstjeneste følgende ønske til den fremtidige drift af skoven:

- Af løvtræer bør der kun være hjemmehørende arter. Desuden bør skovdriften fremover være baseret på selvforyngelse, i tråd med forsvarets fremtidige skovdriftspolitik. Hvis man fælder større træer bliver der lysbrønde, hvor selvforyngelsen myldrer op. Her vil der i så tilfælde blive udgifter på tynding.
- Det er Flådestationens ønske at bevare bøgeskoven. Dette ønskes gennemført ved en drifts- og plejeplan, som bliver godkendt, og hvor den fremtidige skovdrift fastlægges.

9.3 Fremtidig vildtpleje og jagtudøvelse på arealer inden for Flådestation Frederiks-havns Etablissementsforvaltning.

1. Vildtpleje, jagtudøvelse mv. på arealer inden for Flådestation Frederikshavns (FLS FRH) etablissementsforvaltningsområde omfatter

- tilsyn med vildtbestanden,
- vildtpleje,
- indkøb og udlægning af foder på foderpladser samt tilsyn med dette,
- indkøb og udsætning af vildt,
- arrangement af og tilsyn med jagt samt
- rapportering og regnskabsførelse.

2. Udførelsen af disse funktioner varetages af en af chefen for Stationsafdelingen udpeget jagtofficer, der i f.m. havende tjeneste varetager denne opgave.

3. Jagtofficeren udfører sit hverv i samarbejde med FLS FRH, Etablissementssektionen og de enkelte områdeledere. Områdelederne skal inden for det enkelte område være jagtofficeren behjælpelig med udførelsen af hans hverv, herunder

- vildtpleje,
- udlægning af foder
- beplantning samt
- med sit kendskab til området at give jagtofficeren sådanne oplysninger, at denne er i stand til årligt at give en samlet indberetning om vildtets tilstand mv. inden for området.

4. Ved påkørsler, sygdom eller andre forhold vedr. vildt kontaktes OK J. Gajhede, Søværnets Taktik- og Våbenskole - kampinformationskursus (AIS) telefon 99 22 30 37 eller privat 98 43 83 45.

10 Skov- og Naturstyrelsens forslag til beskyttelse og forbedring af naturværdier

10.1 Overordnet målsætning for områdernes naturtilstand

Bangsbo-området veksler mellem et åbent slette- og overdrevslandskab ved Bangsbo-fortet og et skovbevokset bakkelandskab i Grelshede. Området spænder således over mange naturtyper, som danner baggrund for et varieret dyre- og planteliv, heriblandt fåtallige og sjældne arter. Skov- og Naturstyrelsen ønsker derfor at fastholde og optimere Bangsbo-området som et værdifuldt levested for de sårbare arter og de naturtyper, der generelt er truet i Danmark.

Begge områder er desuden underkastet fredningskendelser, som skal respekteres og efterleves. For Grelshede betyder det at den gamle løvskov skal bevares, og for Bangsbofortet at areal et skal bibeholdes som et åbent landskab, således at terrænets former og de gamle kanonstillinger fritlægges.

10.2 Pleje af overdrevsarealer

Skov- og Naturstyrelsen vil anbefale, at overdrevsarealerne på det område ved Bangsbo-fortet, der administreres af forsvaret, plejes i tråd med den plejeplan, der af Nordjyllands Amt er udarbejdet for det fredede areal ved Pikkerbakkerne. Heraf fremgår det at trævæksten bør ryddes og der bør genetableres græsning på arealet.

10.3 Pleje af slettearealer

Græsslettearealet med antenner nord for Kattegats Marinedistrikt ønskes drevet fortsat med høslæt, idet dette skønnes at gavne og fremelske den bevaringsværdige flora, herunder den store bestand af orkideer. Det er afgørende at der ikke gødskes, sprøjtes eller jordbehandles på arealet. Det er endvidere vigtigt at det afslæede materiale fjernes. Græsarealerne bør ikke slås før 1. juli.

10.4 Bevaring af spredte krat

Af hensyn til den sjældne dagsommerfugl Guldhale er det vigtigt at efterlade spredte slåenkrat på Pikkerbakke-skrænten langs kanonstillingerne, men ikke krat af andre busk- og træarter.

10.5 Drift af skovbevoksninger

Grelshede

Skovområderne på Grelshede er naturmæssigt særligt interessante da de for en stor dels vedkommende består af gammel dansk bøg. Mange af træerne er vrangle og flerstammede, og repræsenterer formentlig oprindelig naturskov af Vendsysselsk bøgepur.

De mange flerstammede træer kan formentlig forklares med glemte musedepoter (såkaldte "musebøge").

Grelshedeskovene er omfattet af en fredningskendelse, hvis formål er at beskytte den gamle bøgeskov. Der må kun foregå fældning af særligt udpegede træer efter enighed i et særligt nedsat tremands-udvalg, bestående af den lokale fredningsnævnsdommer, en repræsentant fra Forsvarets Bygningstjeneste samt en repræsentant for Frederikshavn Byråd.

Det er Skov- og Naturstyrelsens opfattelse at bøgeskovene på Grelshede ikke bør drives forstligt, men - i tråd med fredningskendelsen - udlægges som urørt skov i overensstemmelse med

naturskovsstrategiens retningslinier. Dette betyder at der kun må fældes/fjernes træer såfremt de udgør en sikkerhedsmæssig risiko ud til befærdet vej eller bygninger. Dødt ved eller væltede træer må ikke fjernes fra skovbunden, og skal trækkes væk såfremt stammer blokerer veje. Skov- og Naturstyrelsen skal dog samtidig foreslå en undtagelse fra disse bestemmelser, idet der løbende bør fjernes Ær fra skoven. Ær er en invasiv, ikke-hjemmehørende art, som på sigt kan udkonkurrere den øvrige løvskov, herunder specielt den gamle bøgeskov. Endvidere skal der være mulighed for at bekæmpe andre invasive planter som Kæmpe-Bjørneklo og Japansk pileurt.

Bøgeskoven er i 2004 tydeligvis præget af en løbende, om end meget sparsom, plukhugstdrift og sankning, uden at der har været nedsat et særligt udvalg til godkendelse heraf, hvilket er en ubevidst overtrædelse af fredningsbestemmelserne fra forsvarets side.

Efter Skov- og Naturstyrelsens opfattelse er det vigtige at bevare i Grelshede

- De gamle, overmodne bøgetræer, musebøge og vrangs bøge, samt rådne og døende træer – til død og forfald.
- Skoven bør drives efter naturskovsprincippet som urørt skov. Træer som udgør en sikkerhedsrisiko langs veje og ved bygninger kan fjernes. Træer der falder over skovveje og stier kan trækkes til side, men saves ikke op. Der indsamles ikke dødt ved på skovbunden.
- Endeligt bør man passe på de få vandløb i skoven. De må ikke rørlægges, rettes ud eller lignende.
- Fredningsbestemmelserne om bevaring af strø-sten skal overholdes. Dvs. at der ikke må fjernes eller flyttes sten i skoven.

Af beretning og anbefalinger fra Forsvarsministeriets naturfredningsudvalg fra 1974 fremgår, at ”...ved et ophør af den forstmæssige drift ville være muligheder for et studieområde for vild skov. Det foreslås, at Grels hede fredes, med bestemmelse om, at den forstmæssige drift ophører”.

Da dette blev skrevet har forfatteren åbenbart ikke været klar over at skoven allerede blev fredet i 1944.

Konvertering af nålebevoksninger til løv bør ske over mindst en planperiode for ikke at sætte eksisterende nålebevoksninger over styr og for at udnytte de potentielle indtægtsmuligheder, der kan opnås ved salg af vedmassen.

De flotte, store ædelgraner på Grelshede, litra d, kan ved hugst og tynding evt. underplantes med bøg, der tåler skyggen fra ædelgrunerne.

I de våde lavninger ses i dag ask og rødel. Især rødel tåler at stå på våd bund. Sump-områder og lysninger er en styrkelse af skovens artsrigdom og derfor bør det sikres at der ikke sker en yderligere dræning.

10.6 Offentlighedens adgang

Som følge af Forsvarsministeriets bekendtgørelse vedr. færdsel på militære områder (se kap. 8.9) er der adgang for publikum på de militære områder, hvor sikkerheden tillader det. Flådestation Frederikshavn havde dog allerede inden bekendtgørelsen trådt i kraft åbnet dele af terrænet ved Bangsbo Fort for publikum.

Skov- og Naturstyrelsen finder det vigtigt, at offentligheden fortsat får mulighed for at opleve områdets spændende naturmæssige, landskabelige og kulturhistoriske værdier.

På området ved Grelshede vil Skov- og Naturstyrelsen anbefale, at Forsvaret undersøger hvorvidt det er i overensstemmelse med den gældende fredning at hele området er indhegnet. På baggrund heraf bør det drøftes, hvorvidt det er muligt at åbne området for publikum i tråd med den tilgrænsende dyrehave.

Under alle omstændigheder bør der gives mulighed for årligt at arrangere et par guidede ture for publikum, afhængigt af efterspørgslen.

På området ved Bangsbo-fortet bør der sikres offentlig adgang i henhold til ”Lov om forbud mod ophold på og færdsel gennem forsvarets skydeområder og andre militære områder” med opfølgende bekendtgørelse.

Bunkers og huller, der vurderes at udgøre en fare for publikum ved færdsel, kan markeres i terræn ved hjælp af en simpel hegnetråd og skiltning med ”Adgang forbudt”.

Med undtagelse af de indhegnede områder med militære installationer burde det således være muligt for offentligheden at færdes frit når der ikke foregår militære aktiviteter i terrænet.

Ved alle indfaldsveje til terrænet bør der opstilles skiltestander med oplysninger om mulighederne for færdsel (ordensreglement).

11 Ønsker fra eksterne bidragydere

I juli 2003 orienterede Flådestation Frederikshavn og Skov- og Naturstyrelsen de eksterne bidragydere, bestående af Nordjyllands Amt, Frederikshavn Kommune, Friluftsrådet, Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Ornitoligisk Forening, Danmarks Jægerforbund og Dansk Botanisk Forening m.fl. om, at en drifts- og plejeplanlægning for Bangsbo-området var igangsat. Der blev i den forbindelse indkaldt eventuelle bidrag fra de pågældende myndigheder og organisationer til planlægningen.

Om formålet med drifts- og plejeplanlægningen fremgår, at:

“Planen skal fastlægge retningslinierne for benyttelse, drift og pleje af terrænerne, således at der opnås en tilfredsstillende opfyldelse af forsvarets behov for overvågnings- og øvelsesmæssige aktiviteter samtidig med at de naturbeskyttelsesmæssige, rekreative og kulturhistoriske interesser tilgodeses.

Drifts- og plejeplanlægning vil omfatte udarbejdelse af kort, registrering af naturtyper og flora- og faunamæssige forhold, fastlæggelse af plejebehov samt en afvejning af benyttelses- og beskyttelseshensyn.

Bidrag

Det er et vigtigt formål med planlægningen at tilvejebringe al relevant information om terrænerne og sikre, at de til områderne knyttede interesser kan indgå i afvejningerne. Materiale, som bør indgå i den kommende driftsplanlægning og ønsker til den kommende arealdrift, ønskes derfor oplyst.”

Endvidere fremgik, at

“Skov- og Naturstyrelsen er opmærksom på, at amtet og kommunen ikke kan give en generel godkendelse af en kommende drifts- og plejeplan for området, men at der skal søges om tilladelse til de af planens tiltag der vurderes at kræve en sådan. Skov- og Naturstyrelsen håber dog, at amtet og kommunen vil involvere sig i og acceptere afvejningen mellem de forskellige interesser i forbindelse med drifts- og plejeplanlægningen. Efter styrelsens opfattelse bør det herefter være således, at forsvaret som bruger af planen kan have en berettiget forventning om, at amtet og kommunen vil administrere relevant lovgivning med udgangspunkt i drifts- og plejeplanen. Der tænkes her navnlig på Lov om Planlægning og Naturbeskyttelsesloven. Tiltag som der i forbindelse med udarbejdelse af planen har været enighed om, og som kræver tilladelse, bør der således umiddelbart kunne meddeles tilladelse til. Dette er en af baggrunden for i det hele taget at iværksætte en planlægning af denne type.”

Det blev endvidere meddelt, at Skov- og Naturstyrelsen, efter modtagelse af materiale og gen-nemførelse af egen kortlægning og registrering af arealet, ville udarbejde et forslag til drifts- og plejeplan. Dette planforslag er efterfølgende tilsendt bidragyderne til kommentering.

Endvidere blev bidragyderne inviteret på en rundvisning på terrænet den 13. august 2003. Her deltog repræsentanter for Nordjyllands Amt, Friluftsrådet, Danmarks Naturfredningsforening og Danmarks Jæger forbund.

11.1 Bidrag fra Nordjyllands Amt

Marinestation Bangsbo

Nordjyllands Amt har i september 2003 udarbejdet en plejeplan for det fredede område ved Pikkerbakkerne, der berører en lille del på ca. 2 ha af matrikel 1aq, der ejes af Forsvarsministeriet. Plejeplanen skal søge at varetage den naturtilstand, der var på fredningstidspunktet. Af plejeplanen fremgår at lysåbne overdrevsarealer med spredte krat ønskes bevaret og udvidet ved hjælp af rydninger af trævækst. Naturplejen skal desuden muliggøre en afgræsning, der kan vedligeholde denne tilstand.

Arealerne ved Marinestation Bangsbo i henhold til naturbeskyttelsesloven:

Arealt øst for den nord-sydgående asfaltvej er af amtet registreret som naturtypen ”overdrev”, der er beskyttet efter naturbeskyttelsesloven. Registreringen er bl.a. sket på baggrund af studier af gamle luftfotos, hvor bakkernes overdrevsagtige karakter tydeligt kan erkendes. Større ændringer af naturtilstanden i disse områder kræver dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 3. Græsning og rydning af træopvækst i mindre udstrækning kræver ikke dispensation.

Grelshede

Generelt vil amtet her anbefale, at mest mulig natur bevares og fremelskes, hvilket især vil sige naturnær skovdrift (helst urørt skov), samt beplantning med hjemmehørende arter i den udstrækning nyplantninger ønskes.

11.2 Bidrag fra Friluftsrådet

Friluftsrådet ønsker at udtrykke stor glæde over udarbejdelsen af drifts- og plejeplaner for de militære øvelsespladser generelt, idet disse områder ofte indeholder naturværdier af en størrelse og grad, der gør dem helt unikke. Friluftsrådet finder det meget positivt, at der i disse planer indarbejdes i hvilket omfang og under hvilke vilkår offentligheden skal have adgang til disse naturskønne områder.

Offentlighedens adgang

Under henvisning til følgebrevet til det udsendte udkast til bekendtgørelser i medfør af lov om ophold på og færdsel gennem forsvarets skydeområder og andre militære arealer, ønsker Friluftsrådet at gøre opmærksom på, at Forsvarsministeriet ”...fremhæver, at hensigten med loven og de dertil hørende bekendtgørelser ikke er at indskrænke offentlighedens adgang til forsvarets arealer eller i øvrigt at skærpe retstilstanden, tværtimod.”

Friluftsrådet ønsker offentlig adgang til fods, til hest, i bil og på cykel ad asfaltvejen til udsigtspunktet over Kattegat og Læsø ved Pikkerbakkerne. Da vejen på nuværende tidspunkt fremstår som kørefast, og der allerede er anlagt parkeringspladser ved udsigtspunktet, mener Rådet, at dette burde kunne lade sig gøre uden nogen form for omkostninger. Samtidig ønsker Rådet, at der indkørsel til vejen opsættes skilte med gældende ordensreglement.

Rådet har noteret sig, at der i den nyvedtagne lokalplan med tilhørende regionplantillæg for området ved Marinestation Bangsbo samt området ved Pikkerbakken foreslås et stiforløb fra

Frederikshavn til Sæby. Dette ønske er også fremsat til Fredningsnævnet i forbindelse med revision af plejeplanen i området.

Det er Friluftsrådets ønske, at stiforløbet allerede på nuværende tidspunkt realiseres. Yderligere ønsker Rådet at bakke om Frederikshavn Kommune og Nordjyllands Amts planer for området generelt.

11.3 Bidrag fra Danmarks Jægerforbund

For at skabe de bedste betingelser for fugle og dyr er et varieret landskab at foretrække, men der skal også være fødemuligheder i området. Der kunne på de åbne områder anlægges fodermarker, ligesom højt græs (brak) kan slås i striber, hvilket giver en stor randeffekt, med frodig ny græs og skjul i det bestående høje græs.

Ovenstående kunne anvendes i området ved masterne ved Marinestation Bangsbo. Som det er for nuværende er et stort område slået, mens et andet område ligger i brak, hvilket ikke giver særlig stor randeffekt.

En tilplantning omkring mastefoden og ved bardunerne ville også give skjul og mad, hvis de rigtige planter vælges.

Det er også muligt, at anlægge en fodermark i nærheden af gården ned mod masteområdet. Området ved udsigtsplatformen bør afgræsses. Alternativt kunne der slås spor så der kommer frisk græs og urter. Vælger man at slå spor, bør disse skiftes mindst hvert andet år.

Ønsker man at åbne for almenheden i områderne er der nogle sikkerhedsmæssige forhold der skal tages højde for. Jægerforbundet anbefaler desuden at hundeluftning uden snor undgås samt at der ved færdsel tages hensyn til dyr og fugles yngletid. En mulighed hertil er guidede ture med en naturformidler.

11.4 Bidrag fra Danmarks Naturfredningsforening

Grelshede

Det er Danmarks Naturfredningsforenings opfattelse, at der er knyttet betydelige naturmæssige og landskabelige værdier til dette område, som med dets kløfter, dalstrøg og delvist oprindelige bevoksninger må stille betydelige krav til en kommende plejeplans indhold.

Naturfredningsforeningen kan anbefale, at der ved den kommende drift/naturpleje skabes de bedste rammer for, at de oprindelige naturtyper som aske- og ellesumpe, gammel bøg samt partier med rester af almindelig eg gives høj prioritet. Anbefales kan det ligeledes, at buske som ene og diverse arter af pil, hvor de indgår i naturlige bevoksninger, prioriteres.

Knyttet til fugtige-våde partier i området så vi ved rundvisningen veludviklede og artsrike plantesamfund med et indhold af arter, som er typisk for frodige skovsumpe på næringsrig moræne. Af særligt interessante planter kan nævnes: Spring-Balsamin, Dunet Steffensurt, Skov-Galtetand, Kæmpe-Svingel og Skør-Tidsel. Men også de store forekomster af Stor Nælde bekræfter miljøets værdi.

Ved den kommende pleje bør frugtificerende eksemplarer af ær fældes og i det hele taget bør man være meget opmærksom på denne *ikke-danske* art, som endnu ikke er så udbredt heroppe at systematisk bekæmpelse er uoverkommelig. De isolerede forekomster af Sildig Hæg bør fjernes hurtigst muligt, og man bør ej heller anvende Gyvel i kommende beplantninger. Tværtom kan det anbefales, at også denne art reduceres i udbredelse.

Vi så ikke Kæmpe-Bjørneklo på rundturen, men det betyder naturligvis ikke, at den ikke findes. Hvor den måtte anträffes, bør den bekæmpes hårdhændet. Det samme gælder også for

Rynket Rose, der fra plantninger i og nær haver og i hegnet hurtigt vil kunne sprede sig ind i værdifulde naturtyper.

Naturfredningsforeningen kan anbefale, at en art som Skov-Fyr får større udbredelse og gerne sammen med eg og ene på højere og mere næringsfattig bund. Almindelig Ædelgran kan også accepteres i en kombination med bøg, men dog sådan, at bøgen har prioritet over for ædelgran. Andre arter af Ædelgran samt Rødgran og Sitka-Gran bør afderves og udgå af den træagtige artssammensætning.

Man bør også være opmærksom på, at området indeholder flere interessante småarter af brombær. På besigtigelsesturen gennem området stødte vi på adskillige forekomster af *Rubus dasypyllus* og et enkelt sted desuden *Rubus vestitus*. Begge er absolut bevaringsværdige og for førstnævntes vedkommende gælder det særligt interessante, at denne art bortset fra enkelte forekomster på Sjælland udelukkende er knyttet til skove og krat i Nordjylland med et tyngdepunkt i området: Frederikshavn-Tolne-Eskær. Arten har i nutiden en udbredelse (vestlige England og Danmark) som klart dokumenterer, at de nutidige forekomster er resterne af en tidligere meget større udbredelse (dele af Nordsøen).

Marinestation Bangsbo

Dernæst vedrørende Pikkerbakkerne. Her er det ligeledes af stor betydning, at oprindelige arter gives høj prioritet (se tidligere). Forekomsterne af Slåen er særligt interessante, fordi slåenkrattene i området huser en værdifuld forekomst af den udryddelsestruede sommerfugl, Guldhale. Det er derfor af betydning, at der med planen efterlades slåenkrat i betydeligt omfang. Slåen i græsgange er særdeles hensigtsmæssige som levested for såvel insekter som mange arter af småfugle. Hvorimod hensygnende slåenkrat i skove ikke byder på de samme kvaliteter.

De sletteagtige områder, som nu henligger ugræssede bør igen undergives græsning. På fredningstidspunktet (Overfredningsnævnskendelse af 1940) afgræssedes området med kreaturer muligvis også med får. Ved en kommende afgræsning, som meget kan anbefales, bør det tilstræbes, at afgræsning fortrinsvist sker med kvæg, idet sletterne rummer artsrike plantesamfund med et betydeligt indhold af sjældne-halvsjældne arter, som ikke begunstiges af afgræsning med får.

AFVEJNING

12 Afvejning af benyttelse og beskyttelse

Som det sidste led i planprocessen har forsvaret og Skov- og Naturstyrelsen i fællesskab drøftet og foretaget en afvejning af de forskellige ønsker og forslag til den fremtidige benyttelse og beskyttelse, som beskrevet i de tre foregående kapitler. Afvejningen blev foretaget på et møde på Flådestation Frederikshavn den 10. juni 2004 mellem Flådestation Frederikshavn, Forsvarets Bygningstjeneste samt Skov- og Naturstyrelsen. Endvidere var en repræsentant for Nordjyllands Amt tilstede, med henblik på at koordinere de forskellige ønsker med den iværksatte plejeplan for de fredede Pikkerbakker, hvor amtet er myndighed.

12.1 Vurdering af ønsker og forslag fra forsvaret

Der var generelt enighed om forsvarets behov og ønsker til den fremtidige drifts- og plejeplan.

Søværnets Operative Kommando vil fortsat benytte det særligt indhegnede område, som huser Kattegat Marinedistrikt, som hidtil. Flådestation Frederikshavn ønsker stadig at anvende det resterende øvelsesområde til uddannelse for hjemmeværnet og erhvervspraktikanter.

Det blev efter forespørgsel oplyst, at Auderødlejrens flytning til Frederikshavn ikke vil medføre behov for mere øvelsesplads. Terrænet er stort nok som det er nu. Det er derimod muligt at der vil blive en større øvelsesaktivitet.

Søværnets Sergent og Reserveofficersskoles aktiviteter i forbindelse med SG-uddannelserne vil fortsætte og afhængig af udfaldet af det kommende forsvarsforlig vil søværnets værnepligtsuddannelse blive flyttet til SRS, og dermed lægge et større pres på området.

Det planlagte ”Bangsbo Fort Museum” ønskes placeret ved svinget ved asfaltvejen i den nordlige del af terrænet. Det skønnes at denne placering ikke vil medføre en væsentlig forringelse af Bangsbo Fort-områdets landskabelige og naturmæssige værdier. Det er dog ifølge Skov- og Naturstyrelsen vigtigt, at p-pladserne langs sydsiden af vejen nær ved antennerne ikke berører den fine bestand af orkideen Skov-Gøgelilje. Dette bør indpasses i den kommende lokalplan for området.

Planerne om oplevelsescentret er efterfølgende blevet uaktuelle, idet Naturklagenævnet ved sin afgørelse af 11. oktober 2004 har besluttet at projektet ikke kan gennemføres.

Den offentlige sti, som bl.a. passerer forbi kanonerne, er allerede anlagt af Frederikshavn Kommune.

Med den forventede øgede militære øvelsesaktivitet, etablering af den offentlige sti langs bakkekammen samt planerne for Bangsbo-fort museet vil såvel det militære som det offentlige pres på området stige.

Det vurderes dog, at Bangsbo-fort området er robust nok til at det øgede pres ikke medfører nedslidning.

Der var enighed om at etablering af fåre- eller kreaturgræsning på området med henblik på naturpleje vil være positivt. Nordjyllands Amt har bekræftet, at amtet dækker hegning i forbindelse med afgræsning på det fredede areal på Pikkerebakkerne. Det blev besluttet, at der iværksættes et samarbejde mellem Flådestation Frederikshavn og Nordjyllands Amt om dette spørgsmål. Herudover iværksætter flådestationen selv fåregræsning på de øvrige plejekrævende, militære arealer uden for fredningen.

Forsvaret ønsker at benytter muligheden for at søge tilskud efter amternes tilskudsordning for miljøvenligt jordbrug som vedvarende græs, da de nye regler betyder at staten også kan søge for sine egne arealer.

Forholdene omkring forsvarrets leje af arealer på Bangsbofort er sådan, at aftalen om Flådestationens lejede arealer løber til 2010, men genforhandles allerede fra 2007. Flådestationen har fortsat behov for de lejede arealer.

Der var enighed om at den nuværende vildtpleje kan fortsætte som hidtil.

Endelig var der tilslutning til Flådestationens ønske om at lukke og sikre de ca. 70 gamle, underjordiske bunkersanlæg på Bangsfortområdet.

Grelshede depot

Der er generelt enighed om forsvarrets ønsker til den fremtidige skovdrift. Om afvejning af dette punkt, se nedenfor under ”Vurdering af ønsker og forslag fra Skov- og Naturstyrelsen”.

12.2 Vurdering af ønsker og forslag fra Nordjyllands Amt

Målsætning for den fremtidige naturtilstand

Der var enighed om amtets ønsker om af Bangsbo fort området skal opretholdes og genskabes som et lysåbent overdrevsområde med spredte krat – i overensstemmelse med fredningskendelsen og den tilhørende plejeplan

Skovdrift

Amtets ønsker om en naturnær skovdrift på Grelshede depotområde falder i tråd med Forsvarets og Skov- og Naturstyrelsens ønsker.

12.3 Vurdering af ønsker og forslag fra Friluftsrådet

Offentlighedens adgang

Friluftsrådets ønske om offentlig adgang udenfor militær øvelsestid til asfaltvejen på Bangsbo-området til fods, på hest, i bil og på cykel op til udsigtspunktet i svinget med P-pladsen kan imødekommes.

Herudover blev der besluttet følgende om generel offentlig adgang til arealerne: På den nye offentlige sti langs kanonerne må der kun være adgang til fods – dvs. ikke cykler, ridning eller lign. – idet stien ikke er indrettet til dette formål.

Antennearealet er helt spærret for publikum af sikkerhedshensyn, og skal fortsat være det.

Uden for veje og stier ligger et stort antal gamle underjordiske bunkers. Disse er meget forfaldne, og det kan være forbundet med nedstyrtningsfare for publikum at færdes i området. Derfor har Flådestation Frederikshavn besluttet indtil videre fortsat at holde Bangsbofort-området udenfor veje og stier lukket for publikum af sikkerhedsmæssige årsager. Det er dog planen at gøre bunkeranlæggene sikre, og når dette er sket vil området kunne åbnes for færdsel til fods, når der ikke afholdes øvelser.

Færdsel på forsvarsets arealer sker på eget ansvar.

Friluftsrådets ønske om opstilling af infoskilte om adgang er imødekommet, idet skiltene allerede er under opsætning.

Friluftsrådets ønske om en sti er allerede imødekommet, idet stien i 2004 er anlagt på Pikkerbakkerne fra Frederikshavn til kanonstillingerne, og i øvrigt allerede er en stor publikumssucces.

Grelshede minedepotområde er under hegning og lukket for publikum af sikkerhedshensyn, og skal fortsat være det.

12.4 Vurdering af ønsker og forslag fra Danmarks Jægerförbund

Der er enighed om at de bedste betingelser for fugle og dyr er et varieret landskab. Danmarks Jægerförbunds forslag om anlæggelse af fodermarker på de åbne områder på Bangsbo Fort området kan imidlertid ikke imødekommes. Dels vil det være i strid med naturbeskyttelseslovens bestemmelser om bevarelse af beskyttede naturtyper (overdrev) – samt i strid med mere generelle floramæssige interesser. Der er derimod enighed om, at den eksisterende fodermark kan bibeholdes.

Forslaget om slåning af højt græs i striben på de åbne arealer – især ved masteområdet - er en god ide både flora- og faunamæssigt, og kan imødekommes. I forbindelse med slåningen skal der dog tages hensyn til forekomsten af de ca. 500 orkideer, som netop forekommer på masteområdet. Derfor må der ikke slås før efter 1. juli.

Forslag om tilplantning ved mastefodderne som skjul for vildtet kan ikke imødekommes, da der ifølge Flådestation Frederikshavn skal kunne ske uhindret adgang til mastefodderne. Desuden vil det ikke være i overensstemmelse med den generelle målsætning for Bangsbo-fort området om netop at fremme den åbne naturtype i Bangsbo-fort området mest muligt, og at begrænse den kraftige tilgroning.

Forslag om afgræsning ved udsigtsplatformen er en positiv mulighed, hvis det kan forenes med et eventuelt kommende oplevelsescenter samt eventuel forbindelse med græsning på de øvrige arealer.

Endelig er der enighed om at der ikke må foregå hundeluftning uden snor, at der ved færdsel skal tages hensyn til dyr og fugles yngletid, samt at de guidede ture bør fortsætte.

12.5 Vurdering af ønsker og forslag fra Danmarks Naturfredningsforening

Grelshede

Hvad angår prioritering af bevaringsværdige skovtyper som ellesump, askesump, gammel bøg samt rester af almindelig eg på Grelshede var man generelt enige i Danmarks Naturfredningsforenings synspunkter om at give disse skovtyper høj prioritet.

Desuden var man enige i, at invasive, ikke hjemmehørende arter, bør fjernes, bl.a. Ahorn, Sil-dig Hæg, Gyvel, Kæmpe-Bjørneklo og Rynket Rose.

Naturfredningsforeningens forslag om plantning af nål er i strid med fredningskendelsen for Grelshede, og kan derfor naturligvis ikke imødekommes. Foreningen er tilsyneladende ikke bekendt med denne fredning.

Bangsbo-fort området

Hvad angår Danmarks Naturfredningsforenings forslag til drift og pleje af Bangsbo-området er det også i overensstemmelse med forsvarrets og Skov- og Naturstyrelsens egne ønsker. Bl.a. ønsket om bevarelse af slåenkrat på græsgangene på skrænten, af hensyn til den sjældne dag-sommerfugl Guldhale.

Dog ønsker man af praktiske grunde som udgangspunkt fåregræsning i modsætning til naturfredningsforeningens ønske om kreaturafgræsning, da der allerede er iværksat fårefrafgræsning på fredningen, men det kan undersøges om det også skulle være muligt med kreaturer.

12.6 Vurdering af ønsker og forslag fra Skov- og Naturstyrelsen

Der var enighed om Skov- og Naturstyrelsens forslag til en overordnet naturmæssig målsætning for de to områder, baseret på bevarelsen af de eksisterende naturtyper samt på fredningsbestemmelserne.

Bangsbofort området

Skov- og Naturstyrelsens forslag er i tråd med andre bidragyderes ønsker, som der i øvrigt er enighed om.

Det bemærkes, at slåning af slettearealer ved Kattegat Marinedistrikt fremover måske klares af Flådestation Frederikshavn selv.

Grelshede

Den fremtidige skovdrift blev drøftet, og der blev opnået enighed med Forsvarets Bygnings-tjeneste/v. Gunnar Rose Hansen om følgende formuleringer:

- Forvaltningen af skoven på Grelshede skal respektere de gældende fredningsbestemmelser.
- Målsætningen skal være at bevare en højstammet, stabil, gammel bøgeskov. Den skal være selvforyngende (dvs. at der ikke plantes fremover), i tråd med forsvarrets fremtidige skovdriftspolitik.
Desuden bevares de andre tilstedeværende skovtyper som ellesump og askevæld i de lavest liggende dele og på vældskrænter.
- Skoven drives ikke med økonomisk overskud for øje, og så naturnært som muligt. I overensstemmelse med fredningsbestemmelserne nedsættes et 3-mandsudvalg med repræsentanter fra Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt, Frederikshavn Kommune samt forsvarret, som skal godkende eventuel fældning af særligt udpegede træer.
- Skoven udnyttes ikke forstligt, men der skal være mulighed for at rydde op efter storm-fald.

- Ved opståede lysbrønde i tilfælde af væltede, store træer kan der gennemføres tynding af nyopvækst i fornødent omfang for at tilgodese målsætningen.
- Der skal være mulighed for at fjerne generende træer ovenpå magasiner eller tæt ved bygninger.
- Ikke-hjemmehørende træ- og buskarter i skoven som Ahorn, Sildig Hæg og Gyvel fjernes fra området, da de kan true de oprindelige bevoksninger.
- Invasive urter som Kæmpe-Bjørneklo, Rynket Rose og Japansk Pileurt fjernes hvis de dukker op.
- En del nåleskov er erstattet med løv inden for de senere år, men den resterende del af nål pr. juli 2004 kan fremover bibeholdes som nåleskov, hvis det ønskes af Flådestation Frederikshavn.

Offentlighedens adgang

Forsvaret afviste af sikkerhedshensyn, at det skulle være muligt at åbne Grelshede for publikum. Hvad angår det generelle spørgsmål om afspærringen af området med hegn set i forhold til fredningen henviser forsvaret til en tillægskendelse af 9. november 1961 til fredningskendelsen (sag nr. 561/43).

Tillægskendelsen bestemmer imidlertid kun, i forbindelse med etablering af en ny depotbygning, at det pågældende delområde kan afspærres for offentligheden. Delområdet udgør kun ca. $\frac{1}{4}$ af det samlede depotområde.

Det blev herefter aftalt, at Forsvarets Bygningstjeneste foreligger spørgsmålet for Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt.

Som nævnt ovenfor var der imidlertid enighed om åbning af Bangsbo Fort området for publikum på visse vilkår, når der ikke foregår militære aktiviteter. Dette betyder at den offentlige sti kan benyttes til fods, og at kørevejen kan benyttes til fods, hest, cykel eller i bil. På grund af de mange farlige bunkers er der ikke adgang til den øvrige del af Bangsbo-fort terrænet.

PLAN

På baggrund af de fremsatte ønsker fra forsvaret, Skov- og Naturstyrelsen og de eksterne bidragydere til den fremtidige brug og pleje af terrænet, og den foretagne afvejning heraf, blev et planforslag udsendt i ekstern høring i november 2004.

Den eksterne høringsrunde resulterede i høringssvar fra Friluftsrådet og Danmarks Naturfredningsforening. De to høringssvar er indsat bagest i planen henholdsvis som bilag 6 og 7.

Begge høringssvar er positive, og giver ikke anledning til ændring i det fremsendte planforslag. Derfor er planforslaget vedtaget som en endelig plan.

Planforskrifterne for den fremtidige anvendelse af Bangsbofortet er følgende:

13 Retningslinier for den fremtidige anvendelse af Bangsbo-området

Denne del af drifts- og plejeplanen indeholder en anvisning af hvorledes den i kap. 12 gen nemgåede afvejning kan realiseres i praksis, herunder fastlæggelse af retningslinier for terrænets fremtidige benyttelse, pleje og forbedring i overensstemmelse med afvejningen.

Planperioden er opdelt i tre perioder fra år 2004-2008, 2009-2013 og 2014-2018. Der henvises til perioderne som henholdsvis delperiode 1, 2 og 3. Sidst i dette afsnit, kap. 13.9, er der opstillet en *handlingsplan*.

Handlingsplanen skal – foruden at give et overblik over de plejemæssige tiltag – sprede plejeaktiviteterne, og derved ressourceanvendelsen, over hele planperioden.

Planforskrifterne er endvidere illustreret på drifts- og plejekortet, indsat bagest i nærværende plan som bilag 2.

13.1 Overordnede retningslinier

Retningslinierne for den fremtidige anvendelse af Bangsbo-området skal tilgodese følgende forhold:

- At begge terræner er omfattet af fredningskendelser, som skal respekteres og efterleves.
- At den fredede del af det militære område på Bangsbofort indgår i den amtslige plejeplan for Pikkerbakke-fredningen. Nærværende drifts- og plejeplan skal spille sammen med denne plejeplan.
- At terrænet er udlagt som militært område, og derfor skal kunne opfylde forsvarets behov for brug at terrænet til uddannelsesaktiviteter og til løsning af de pålagte opgaver.
- At den militære benyttelse sker under hensyntagen til landskabelige og biologiske værdier, som i drifts- og plejeplanen søges fastholdt og udbygget.
- At den rekreative benyttelse ønskes fremmet i det omfang det er sikkerhedsmæssigt forsvarligt og ikke forstyrrer den militære brug samt er foreneligt med hensynet til de naturmæssige værdier.

13.2 Målsætning for naturplejen

Overdrev

Det er målsætningen at pleje og genoprette overdrevsarealerne på Bangsbo-fort området for at tilgodese den særlige overdrevsflora. Der er tale om en truet naturtype på landsplan, som er generelt beskyttet i henhold til naturbeskyttelsesloven. Med lovrevisionen i 2004 er det de

”biologiske overdrev” som er omfattet i loven – d.v.s at det er det botaniske kriterie der er gældende, i modsætning til tidligere, hvor det kun var de historiske overdrev som var omfattet af lovens bestemmelser.

Overdrevsarealerne på Bangsbo-fort området er truede af tilgroning, da de ikke har været drevet med enten slåning eller græsning igennem en årrække. De rummer dog stadig karakterarter for overdrev som *Ene*, *Hulkravet Kodriver*, *Bakketidsel*, *Smalbladet Høgeurt*, *Gul Snere*, *Knold-Ranunkel*, *Skov-Gøgelilje* og *Kornet Stenbræk*. Overdrevsarealerne udgør de åbne arealer mellem skræntskoven og kørevejen, samt et mindre areal vest for kørevejen nord for gården. I alt 6,9 ha.

Målsætningen i planen er således, at de fremover blive plejet målrettet for at tilgodese arter, der er tilknyttet overdrev. Foruden at styrke forholdene for en mere lysåben græs- og urtevegetation, er en målsætning for arealerne således at skabe en mere artsrig plantesammensætning samt forbedre vilkårene for en række sjældne planter og insekter, der er karakteristiske for overdrev.

Slette

Græsslettearealerne vest for kørevejen op til Kattegats Marinedistrikt bliver drevet som høslet. De bliver ikke gødede eller jordbehandlet, og med tiden er der opstået en spændende og værdifuld flora her, som er tæt på en egentlig overdrevsflora. Området rummer bl.a. en meget stor bestand af orkideen Skov-Gøgelilje. På antennearealet står således mindst 500 eksemplarer. Det er den naturmæssige målsætning for disse græsarealer at driften fortsætter, således at den sjældne flora bevares og fremmes. Slettearealerne udgør 15,7 ha.

Skrænten ved kanonstillingerne

Det er en landskabsmålsætning med naturplejen at genskabe Pikkerbakkerne som et åbent terræn, således at bakernes smukke form samt de flotte kanonstillinger bliver synlige. Dette skal ske i form af rydning af krat og skov på skrænten, bortset fra den nordligste del ved vejsvinget, hvor målsætningen blot skal være at forbedre udsigtsforholdene på toppen af bakken. Her nøjes man derfor med at fjerne nåletræer samt at tynde i løvtrærne. Se Drifts- og Plejekortet, bilag 2.

Desuden vil der være den naturmæssige gevinst ved at den tidligere overdrevsflora på skrænten blive fremmet når skov- og kratbevoksningen fjernes.

Rydningen er i overensstemmelse med målsætningen i fredningskendelsen for Pikkerbakkerne samt Nordjyllands Amts plejeplan af 2003 for denne fredning. Det er dog vigtigt at der bevares spredte slåenkrat på skrænten, af hensyn til levevilkårene for den sjældne sommerfugl *Guldhale*.

Den gamle, fredede løvskov på Grelshede depot

I overensstemmelse med fredningen for Grelshede Depotområde er det er målsætningen at bevare den gamle bøgeskov på Grelshede som højstammet, gammel skov, af hensyn til de særlige naturmæssige og oplevelsesmæssige værdier, som er knyttet hertil.

Målsætningen for skoven er derfor, at den ikke udnyttes forstligt. Der skal dog være mulighed for at rydde op efter eventuelt, større stormfald. Skoven er selvforyngende (dvs. at der ikke plantes fremover). Desuden bevares de andre tilstedeværende skovtyper som ellesump og askevæld, som findes i de lavest liggende dele og på vældskrænter.

Løvskoven i nordenden af Bangsbo-fort området

Den overordnede målsætning for skovarealerne på forsvarrets arealer er at skabe et naturnært skovdriftssystem, der bygger på et varigt, stabilt skovdække med et stort selvforyngelsespotentiale.

Det er også målsætningen at drive løvskoven i den nordlige del af Bangsbo-fort området efter naturnære principper. I denne skov vil det sige baseret på plukhugstdrift og selvforyngelse, uden plantning eller renafdrift.

13.3 Plejeforanstaltninger

Forsvaret og Skov- og Naturstyrelsen har i fællesskab vedtaget, at der inden for planperioden skal ske følgende plejetiltag:

Rydning af bevoksning på skrænten af Pikkerbakken

Området som ryddes fremgår af Drifts- og Plejekortet (angivet med orange farve på drifts- og plejekortet, indsat bagest i denne plan). Alle buske og træer i området fjernes så vidt muligt, dog bevares spredte slåenkrat i det omfang de findes på det militære areal.

Rydningen vil foregå både maskinelt og manuelt.

Arbejdet opdeles i 3 faser:

Fase 1

Arealet på det højest beliggende område. Arbejdet på dette areal vil have præg af bevoksningspleje eller terrænpleje. Buske og træer deponeres langs vejen indtil flisningen.

Arealet på det let/middelskrårende terræn ned til den offentlige sti. Dette område har karakter af højskov. Her skal træerne fældes og udkøres til depot langs den vestlige asfaltvej.

Forsvarets Bygningstjeneste forestår gennemførelse og udgifter til gennemførelse af fase 1.

Fase 2

Arealet neden for den offentlige sti. Arealet har så stejle skråninger, at det er nødvendigt at skove træet manuelt og trække træet ned med skovspil. Når træet er kommet ned for fodden af bakken køres det til depot, hvorefter det flises med en stor blokvogns flishugger. Det forudsættes, at entreprenøren kan færdes frit på arealet neden for forsvarrets areal.

Fase 2 forestås af Flådestation Frederikshavn.

Fase 3

Grenknusning og finpudsning af arealet og eventuelt retablering af stien med udlagt flis. En grenknuser vil ikke kunne passere alle steder, men store dele vil blive knust godt i bund. Flådestation Frederikshavn forestår gennemførelse af fase 3.

Fase 1 er under udførelse i oktober 2004 ved Det Danske Hedeselskab.

Som nævnt under målsætningen skal der ikke ske rydning af den nordligste del af skræntbevoksningen, beliggende øst for vejsvinget. Her skal plejen kun bestå i en tynding, med henblik på at forbedre udsigtsforholdene fra toppen af bakken. Dette areal er angivet med orange skråskravering på drifts- og plejekortet.

Nåletræer i skovstykket fjernes, og der bevares enkelte solitære træer og buske som f.eks. Seljepil, Hassel og Kvalkved. Pilebuskene i det tilstødende fugtige areal bevares.

Pleje af overdrevsarealer ved Bangsbofortet

De 6,9 ha overdrev som skal plejes er angivet med gul farve på drifts- og plejekortet.

Plejen består af et *førstegangsindgreb* i form af nedskæring af træ- og buskovækst, slåning af den høje græs og knusning af den spredte opvækst. Det afslæede græs materiale fjernes og træer og buske flises.

Heresfter foretages der afgræsning, enten med kvæg eller får, under hegning.

Græsning af overdrev

Græsning iværksættes efter en førstegangsrydning som beskrevet ovenfor. Da formålet er pleje af vegetationen, er græsningstrykket (antal græssende dyr pr. arealenhed) naturligt afhængig af græsningens påvirkning af vegetationen. At fastsætte et græsningstryk på forhånd, kan derfor være vanskeligt, men et omtrentligt skøn vil være 0,6-0,8 ungkreaturer pr. ha (0,3-0,5 ammekører). Såfremt der anvendes får til græsning skønnes 2,4-3,0 dyr pr. ha at være tilstrækkeligt.

Det vil på det pågældende areal være nødvendigt at variere græsningstrykket over tid. Således bør der i de første år være et højt græsningstryk for at reducere mængden af vedplanter. Herefter nedsættes antallet af dyr, så græsningstrykket er lig den aktuelle planteproduktion, så der under græsningen hverken ophobes eller fjernes biomasse fra arealet.

Det er under alle omstændigheder vigtigt, at finde et græsningstryk, så det kun i begrænset omfang bliver nødvendigt at tilskudsfordre. Tilskudsfordring er at betragte som godtning, idet der tilføres næringsstoffer med foderet. Tilskudsfordringen vil desuden ofte medføre, at man ikke behøver at flytte dyrene, når vegetationen er bidt ned, og medfører ofte overgræsning og oprampning. I stedet må en fremtidig forpagter forpligtes til at regulere græsningstrykket med antallet af græssende dyr.

Dyrene skal tages af arealet i vinterperioden, og græsningsperioden er således fra april/maj til oktober.

Forud for græsning bør den massive opvækst af brombær og birk skæres ned, og materialet tilstræbes fjernet. Herved sikres, at dyrene gider æde de nyspirede skud.

Til afgræsningen hører hegning og den nødvendige etablering af eventuelle færiste.

Drift af øvrige græsarealer

Slettearealer

Den nuværende drift fortsætter. Det vil sige at det bliver slæt til hø én gang årligt af en lokal landmand. Der anvendes fortsat ikke godtning eller sprøjtning, og slettearealet udsættes ikke for jordpåvirkning.

Græsset må af hensyn til dyre- og plantelivets yngle og blomstringstid ikke slås før Skt. Hans. Arealer omkring mastefødder slås af Kattegats Marinedistrikts efter samme principper. Slettearealerne på Bangsbo-fort er angivet med lyserød farve på drifts- og plejekortet.

Etablering af offentlig sti

Den offentlige sti fra Frederikshavn, som bl.a. passerer forbi kanonerne, er allerede anlagt af Frederikshavn Kommune. Den er flisbelagt, og er forbeholdt færdsel til fods. Stien benyttes allerede meget af publikum.

Etablering af oplevelsescenter

Det planlagte oplevelsescenter vil ikke blive gennemført, jf. Naturklagenævntes afslag af 11. oktober 2004. Der arbejdes nu videre med en alternativ løsning. Såfremt denne berører det militære område vil der blive udarbejdet et plantillæg til nærværende plan.

Lukning af gamle, underjordiske bunkersanlæg

På Bangsbo Fort området findes et stort antal gamle, underjordisk bunkersanlæg. Der skønnes at være ca. 70 i alt. Disse er meget forfaldne, og det kan være forbundet med nedstyrtningsfare at færdes i området. Det er derfor besluttet at lukke og sikre disse anlæg. Det skønnes at udgifterne hertil vil andrage 1.8 mio. kr.

Drift af den gamle skov i Grelshede

Skoven i Grelshede Depotområde drives fremover efter følgende retningslinier:

- Forvaltningen af skoven på Grelshede skal respektere de gældende fredningsbestemmelser.
- Målsætningen skal være at bevare en højstammet, stabil, gammel bøgeskov. Den skal være selvforyngende (dvs. at der ikke plantes fremover), i tråd med forsvarrets fremtidige skovdriftspolitik.
Desuden bevares de andre tilstedeværende skovtyper som ellesump og askevæld i de lavest liggende dele og på vældskränter.
- Skoven drives ikke med økonomisk overskud for øje, og så naturnært som muligt. I overensstemmelse med fredningsbestemmelserne nedsættes et 3-mandsudvalg med repræsentanter fra Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt, Frederikshavn Kommune samt forsvarret, som skal godkende eventuel fældning af særligt udpegede træer.
- Skoven udnyttes ikke forstligt, men der skal være mulighed for at rydde op efter stormfald.
- Ved opståede lysbrønde i tilfælde af væltede, store træer kan der gennemføres tynding af nyopvækst i fornødent omfang for at tilgodese målsætningen.
- Der skal være mulighed for at fjerne generende træer ovenpå magasiner eller tæt ved bygninger.
- Ikke-hjemmehørende træ- og buskarter i skoven som Ahorn, Sildig Hæg og Gyvel fjernes fra området, da de kan true de oprindelige bevoksninger.
- Invasive urter som Kæmpe-Bjørneklo, Rynket Rose og Japansk Pileurt fjernes hvis de dukker op.
- En del nåleskov er erstattet med løv inden for de senere år, men den resterende del af nål pr. juli 2004 kan fremover bibeholdes som nåleskov, hvis det ønskes af Flådestation Frederikshavn, og drives efter almindelige driftsprincipper for nåleskov.

Det pågældende skovareal er angivet med blågrøn farve på drifts- og plejekortet.

Drifts af løvskoven i den nordlige del af Bangsbo-fort området

Skovdriften baseres på plukhugstdrift og selvforyngelse, uden plantning eller renafdrift.

13.4 Retningslinier for øvelsesaktiviteter og anden militær brug

Omkring retningslinier for øvelsesaktiviteter og anden militær brug henvises til kap. 5.2. "Gældende bestemmelser og restriktioner" Der henvises endvidere til drifts- og plejeplanens

bilag 5 ”retningslinier for forsvarets anvendelse af skyde- og øvelsesterræner i relation til naturbeskyttelseslovens §§ 3-4.

13.5 Retningslinier for brug af godtning og sprøjtning

Brug af sprøjtning eller godtning er ikke tilladt på det militære område.

13.6 Offentlighedens adgang til Bangsbo-fortet og Søværnets Depotområde Grelshede

Jf. Forsvarsministeriets bekendtgørelse nr. 64 af 30. januar 2002 og Forsvarskommandobestemmelse, FKO BST 610-4 har offentligheden generelt fri adgang til alle forsvarets skydeområder og andre militære områder, når disse ikke anvendes til militære aktiviteter. Undtaget herfra er områder, der af sikkerhedsmæssige årsager er permanent afspærret.

Dette betyder, at der som udgangspunkt er adgang for offentligheden når terrænet ikke anvendes af militære enheder eller der foregår skydninger i øvrigt.

På Grelshede Depot og Bangsbo-fort er der tale om sikkerhedsmæssige forhold som gør, at området er helt eller delvist afspærret for publikum.

Grelshede Depot

Grelshede Depot er lukket for offentligheden. Området er indhegnet, og bemandet med vagt. Området ønskes fortsat være lukket for offentligheden.

Forsvaret vil i starten af 2005 forelægge spørgsmålet om gyldigheden af den nuværende hegning af hele arealet for Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt, set i forhold til de gældende fredningsbestemmelser

Bangsbo Fort

På Bangsbo Fort område ligger Kattegats Marinedistrikt. Det er et lukket område, som er indhegnet og bemandet med vagt. Området vil fortsat være lukket.

På den øvrige del af Bangsbo Fort har der hidtil kun været åbnet for publikumsbesøg på eftermiddage onsdag og søndag til Niels Juels Kanoner. Færdsel har kun været tilladt på afmærkede veje og stier, som fører til de gamle kanonstillinger.

Dette vil fremover blive ændret, således at man imødekommer bidragydernes ønske om øget offentlig adgang.

Fremover vil der uden for øvelsestid blive generelt adgang for publikum til Bangsbo fort-området langs kørevejen samt ad den offentlige sti fra Frederikshavn, som løber forbi kanonerne.

Færdsel langs vejen kan foregå til fods, cykel, hest, knallert og bil.

Færdsel ad den offentlige sti er forbeholdt færdsel til fods.

Uden for veje og stier ligger et stort antal gamle underjordiske bunkers. Disse er meget forfaldne, og det kan være forbundet med nedstyrtningsfare for publikum at færdes i området.

Derfor har Flådestation Frederikshavn besluttet indtil videre fortsat at holde Bangsbofort-området udenfor veje og stier lukket for publikum af sikkerhedsmæssige årsager. Det er dog planen at gøre bunkeranlæggene sikre, og når dette er sket vil området kunne åbnes for færdsel til fods, når der ikke afholdes øvelser.

Oplysninger om øvelsesaktiviteter kan fås ved henvendelse til Flådestation Frederikshavn eller via flådestationens hjemmeside.

Oplysningskilt og ordensreglement

Som en del af drifts- og plejeplanen er der udarbejdet et ordensreglement med oplysninger om de begrænsninger og muligheder der er for offentlighedens ophold og færdsel på Bangsbo-området. Ved indfaldsvejen til terrænet (ved P-pladsen) vil der blive opsat et skilt, der oplyser om øvelsespladsen og adgangsmuligheder. Ordensreglementet placeres i en ”postkasse” på/ved skiltstanderen, således at reglementet kan medbringes af publikum under færdsel. Ordensreglementet fremgår af bilag 7.

Der vil fortsat være mulighed for, at interesseorganisationer m.v. ved henvendelse til flådestationen kan rekvirere dele af øvelsespladsen til afvikling af specifikke aktiviteter – herunder orienteringsløb.

13.6 Nødvendige tilladelser til nye anlæg og tiltag

Faste stillinger og anlæg i relation til myndighedsgodkendelse

Hele Grelshede Depotområde samt den østlige del af Bangsbo-fort området er omfattet af deklarationsfredninger.

Ændringer som er i strid med fredningsbestemmelserne må derfor ikke finde sted. Se freningsbestemmelserne under afsnit 8.11 og 8.12. Ansøgning om dispensation fra fredningsbestemmelserne skal fremsendes til fredningsnævnet for Nordjyllands Amt.

Flytning af eksisterende, permanente anlæg, samt etablering af nye, permanente anlæg og opstilling af faste terrænpunkter i landzone kan kræve tilladelser fra myndighederne. Afgørelsen, hvorvidt der kræves zonetilladelse i medfør af planloven træffes af Frederikshavn Kommune. Desuden er det kommunalbestyrelsen, som ud fra en samlet vurdering træffer afgørelse om hvorvidt der foreligger lokalplanpligt.

Da overdrevsarealerne på Bangsbo-området er omfattet af Naturbeskyttelseslovens § 3 vil ændringer af tilstanden på disse arealer kræve tilladelse fra Nordjyllands Amt, som er myndighed hvad angår naturbeskyttelseslovens bestemmelser. Det gælder f.eks. opsætning af tårne, kulisser, eventuelle publikumsfaciliteter i forhold til kanonstillingerne, omfattende førstegangspleje i form af nedskæring af træopvækst og slåning/afbrænding, mv.

Ændringer af vandløb, grøfter, rørføringer og lignende kræver tilladelse efter Vandløbsloven.

Naturbeskyttelseslovens bestemmelser om skovbyggelinier er desuden relevant for området. Skovbyggelinien administreres af amtet.

Hele området er desuden beliggende inden for kystnærhedszonen, jf. amtets regionplan. Dette betyder at der gælder særligt restriktive regler for opførelse af nyt byggeri inden for denne zone.

Der henvises i øvrigt til kap. 8 ”Lovmæssige brugsbegrensninger eller bindinger”.

13.7 Planændringer

Nye, faste stillinger/anlæg, der ikke er medtaget i drifts- og plejeplanen kræver planændring i relation til nærværende drifts- og plejeplan

Etablering eller flytning af permanente anlæg og opstilling af faste terrænpunkter, som ikke er beskrevet og afvejet i nærværende plan, kræver planændring.

Anlæg m.v., som etableres midlertidigt, men som *ikke* er fjernet inden 1 måned fra etablering, regnes som permanente.

Midlertidige anlæg

Ved midlertidige anlæg og terrænpunkter forstås anlæg og terrænpunkter, der er fjernet inden 1 måned fra etablering/opstilling. Sådanne kan frit etableres indenfor terrænet, forudsat at etableringen ikke indebærer en benyttelse af arealet eller de omgivende arealer, der er i strid med de overordnede retningslinier for det pågældende område.

Såfremt placeringen af midlertidige anlæg kræver et større gravearbejde, udjævning eller anden teknisk ændring af terrænet, henvises til kap. 8 samt kap.13.6 og bilag 4.

Om planændringer i øvrigt

Om planændringer generelt se afsnit 2.3.

13.8 Prioriteret handlingsplan for pleje- og naturgenopretningstiltag

1. prioritet (gennemføres inden for de første 4 år af planperioden)

- Rydning af bevoksning langs skränten ved kanonstillingerne. Gennemførelse af fase 1, 2 og 3 som beskrevet under afsnit 13.3.
- Førstegangspleje af overdrevsarealet på Bangsbo-fort i form af slåning og fjernelse af græs, samt fjernelse og flisning af træer og buske.
- Hegning og eventuel iværksættelse af afgræsning ved kreaturer eller får, såfremt denne plejeform vælges efter førstegangsplejen.
- Opsætning af informationsposter ved indgangen med kort, ordensreglement, datoer for øvelsesaktiviteter m.v.

2. prioritet (gennemføres i løbet af den resterende del af den 15.-årige planperiode)

- Løbende vedligeholdelse ved hjælp af årlig slåning af overdrevsarealerne efter 1. juli, eller alternativt løbende afgræsning ved hjælp af dyr. Jf. forskrifter under afsnit 13.3
- Årligt høslet på slettearealer som beskrevet under 13.3
- Lukning og sikring af gamle og farlige bunkersanlæg på Bangsbo-fortområdet. Bl.a. med henblik på at området kan åbnes for publikum.

ØKONOMI

14 Økonomiske konsekvensberegninger

De økonomiske overslag i dette afsnit omfatter de aktiviteter som iværksættes i kraft af nærværende drifts- og plejeplan, og som rækker udover den hidtidige, almindelige vedligeholdelse af terrænet. Udgifter til eventuelle nye militære anlæg er ikke omfattet af nærværende afsnit.

Udregningsgrundlaget er foretaget på baggrund af gældende entreprenørpriser ved planens ikraftræden.

Nedenstående overslag af udgifter i forbindelse med naturplejetiltag er beregnet udfra vejledende metodevalg. Da eksempelvis et områdes tilgronings-tilstand over årene kan udvikle sig anderledes end forventet og da budgettet omfatter forskellige fremtidige tiltag i en 15 års periode, anbefales det at vurdere både plejetilstand og økonomien i de enkelte tiltag inden de iværksættes.

Udregningsgrundlag		
Timelønning, specialarbejder	200	kr./time
Traktor incl. fører	450	kr./time
Anhænger til traktor (vogn)	90	kr./time
Flismaskine	1200	kr./time
Flisfrakører	600	kr./time
Grønthøster med vogn	120	kr./time
Grenknuser	150	kr./time
Motorsav	25	kr./time
Buskrydder	25	kr./time
Skiltestander til kort	3.500	kr./stk.

Tabel 5: Udregningsgrundlag for økonomiske konsekvensberegninger. 2004-priser.

14.1 Økonomisk overslag til naturpleje og genopretning

Skovrydning

Pikkerbakken bevoksede skrænter langs kanonstillingerne har karakter af højskov. Der er derfor tale om et omfattende rydningsarbejde.

Hedeselskabet, som forestår denne opgave, har udarbejdet økonomioverslag for dette arbejde til Flådestation Frederikshavn.

Fase 1 blev igangsat i september 2004. Udgiften hertil beløber sig til 40.000 – 60.000 kr.

Fase 2 beløber sig til 75.000 – 125.000 kr., og vil blive gennemført snarest muligt når det passer Flådestation Frederikshavn, og når vejret tillader det.

Fase 3 er grenknusning og finpudsning af arealet og eventuelt retablering af stien med udlagt flis. Prisen herfor er 40.000 – 50.000 kr. og vil blive gennemført snarest muligt når det passer Flådestation Frederikshavn, og når vejret tillader det.

Samlet er udgiften for opgaven 155.000 – 235.000 kr. Dette betyder en årlig udgift i de første 4 år (2004-2007) på ca. 40.000 – 60.000 kr.

Pleje af overdrev

Overdrevsarealernes plejebehov og den indsats der er nødvendig varierer en del afhængigt, hvor på terrænet man befinder sig. Med det mål for øje, at skrænterne på Pikkerbakken skal holdes åbne er der herunder lavet et økonomisk overslag for de tiltag, der vurderes nødvendig for at opretholde en sådan tilstand. Samtidig er udgifterne ved de enkelte metodevalg afvejet med effekten og resultatet af indgrebene. Generelt må det siges at overdrevet på Bangsbo-fortet er i dårlig plejetilstand – der skal ske en omfattende førstegangspleje i form af rydning, og efterfølgende hegning og afgræsning.

Første indgreb

Oversigt (gennemsnit) over drifts- og plejetiltag i de åbne områder				
Overdrev: Førstegangspleje, nedskæring, se evt. bilag 6.	10,0	Time/ha x (mand + sav)	2.250	kr./ha
Overdrev: Førstegangspleje, grønflisning.	3,0	Time/ha x (2 mand + flismaskine + flisfrakører)	6.660	kr./ha
Samlet, manuel nedskæring + flishugn.			8.910	kr./ha
Overdrev: Slåning med grenknuser	1,5	Time/ha x (traktor m. fører + knuser)	900	kr./ha

Kilde: Erfaringstal fra Skov- og Naturstyrelsen sammenholdt med forholdene på Bangsbo-området 2004.

Efterfølgende vedligeholdelse af overdrevsskrænter

Krat vil spredes over skrænterne, hvis der ikke gribes ind. Derfor er der behov for opfølgende pleje. Det primære behov vil være slåning af små træopvækst, samt et årligt høslet med opsamling af det afskårne materiale eller området kan afgræsses af får eller kvæg.

14.2 Førstegangspleje af overdrevsarealer

De ca. 7 ha overdrevsarealer skal førstegangsplejes ved nedskærening af træopvækst og efterfølgende flisning. Herefter kan arealerne overgå til afgræsning på lige fod med de ryddede arealer på skrænterne. Førstegangspleje af overdrevsarealerne beløber sig til kr. 62.000.

14.3 Udgifter til hegning i forbindelse med arealer der skal afgræsses

Hvis der efter førstegangsrydningen satses på afgræsning som plejemetode vil der være udgifter forbundet med hegning. Normalt koster hegning ca. 40 kr. pr. løbende meter for fårehægn med eltråd og 3-4 lager. Hegningen vedrører overdrevsområdet og det ryddede område på skrænten. Dette område har en omkreds og dermed hegnslængde på ca. 1600 meter. Prisen for hegning heraf vil være $37,50 \text{ kr.} \times 1600 = 60.000 \text{ kr.}$ Hegn er en engangsinvestering for drifts- og plejeplan perioden. Samlet vil græsningsforanstaltningen andrage 60.000 kr. i forbindelse med etableringen.

Der afsættes et årligt beløb til vedligeholdelse af hegnet, 2 gange slåning af græsopvækst under eltråd.

Nordjyllands amt har nævnt muligheden for at ville afholde udgifter for den del af hegningen – nemlig den som vedrører det fredede areal, jf. amtets plejeplan herfor.
Linieføringen af kreaturhegn opsættes efter aftale af 2004-10-19 med skovfoged Per Andersen, Nordjyllands Amt, i 2005.

14.4 Pleje af slettearealer

Pleje af slettearealerne i form af høslæt fortsætter efter aftale i efteråret 2004 med en lokal landmand.

14.5 Lukning og sikring af gamle, underjordiske bunkersanlæg

Udgifter til lukning og sikring af de i alt 70 gamle, underjordiske bunkersanlæg vil ifølge Flådestation Frederikshavn andrage 1.8 mio. kr. Arbejdet vil blive fordelt på hele planperioden.

14.6 Økonomi i tabelform

BILAG

15 Oversigt over bilag

Bilag 1: Grundkort (i kortlomme)

Bilag 2: Drifts- og plejekort (i kortlomme)

Bilag 3: Arealliste for Bangsbo-området

Bilag 4: Retningslinier for militærrets anvendelse af skyde- og øvelsester-ræner i relation til Naturbeskyttelseslovens §§ 3-4

Bilag 5: Ordensreglement for publikum (i kortlomme)

Bilag 6: Eksternt høringssvar fra Friluftsrådet

Bilag 7: Eksternt høringssvar fra Danmarks Naturfredningsforening

Arealliste for Bangsbo-området

Areallisten (afdelingernes særlige beskrivelse) er statusopgørelsen litra for litra pr. juni 2003.
Listen referer til grundkortet (bilag 1).

Distrikt 6168, bevoksningssliste 2003

Afd.	Litra	Areal	B %	Anvendelse	Årgang	I%	PK	Taksation	Højde	Dia	Masse/ha (m³)	Bemærkninger
1	a	18,2		Bøg	1895			s	21	33		Skønnet alder, uens aldr.
1	b	1,25		Rødgran	1960			s	18,5	27		Uensaldrende, ibl. COF
1	c	2,80		Ask	1960	60		s	20	24		Enkelte bøg
				Rødel	1960	40		s	16	25		
1	d	1,12		Ædelgran	1948			s	20	30		Skønnet alder
1	e	1,10		Bøg	1996							
1	f	0,30		Ukultiveret								Ryddet bevoksning
1	g	0,15		Slette								Græslette
1	h	1,57		Vej								Bilfast vej
1	j	0,86		Andet nål	1980							Div. nåletræer – løv m. N
1		27,40										
2	a	15,70		Slette								Græslette
2	b	6,50		Andet løv								Uensaldr. Flere større Ask
2	c	0,51		Ask	1955			s	17	27		
2	d	1,63		Bøg	1940			s	20	25		Ældre bøg, Enk. ÆGR
2	e	0,94		Eg	1960	50		s	15	22		Skønnet alder
				Bøg	1960	50		s	15	23		Skønnet alder
2	f	0,35		Krat								
2	g	1,84		KLG								Kaserne, lejr, garage-omr.
2	h	1,07		Vej								Bilfast vej
2	j	6,87		Overdrev								
2		35,41										

Data fra Tauron og Proteus. Skov- og Naturstyrelsen 2003 og 2004.

Samlet areal: 62,90 ha

Forkortelser anvendt på kortbilag og tabel

- BØG = Bøg
- ASK = Ask
- EG = Eg
- REL = Rød-el
- ALØ = Andet løv
- RGR = Rødgran
- ÆGR = Ædelgran
- ANÅ = Andet nål
- UKU = Utilplantet skov
- KRT = Krat
- SLE = Kulturgræsareal
- ORE = Overdrev
- KLG = Militære bygninger
- VEJ = Vej

Retningslinier for forsvarets og forsvarrets anvendelse af skyde- og øvelsesterræner i relation til naturbeskyttelseslovens §§ 3-4.

81

Store dele af forsvarrets skyde- og øvelsesterræner er tidligere landbrugsarealer. Ved overgangen til militære øvelsesområder ekstensiveres landbrugssdriften enten kraftigt eller ophører helt, hvilket ofte muliggør forskellige beskyttede naturtypers opståen. Imidlertid hindrer dette ikke fortsat gennemførelse af de militære aktiviteter, som er områdernes hovedformål.

Som efter de hidtil gældende regler er naturbeskyttelseslovens §§ 3-4 nemlig ikke til hinder for en fortsættelse af de beskyttede arealers hidtidige benyttelse. Dette gælder også forsvarrets hidtidige benyttelse af arealer og anlæg m.v.

Såfremt forsvaret ejer, erhverver eller lejer arealer, som ikke hidtil har været anvendt til øvelsesformål, vil en overgang til øvelsesformål, der medfører ændringer i tilstanden derimod kræve tilladelse.

En væsentlig intensivering af en hidtil militær benyttelse vil ligeledes kræve tilladelse fra den pågældende amtskommune, jfr. lovens §§ 3-4 og § 65, stk. 3.

Militære aktiviteter.

I tilfælde hvor et større areal anvendes til øvelsesformål (f.eks. Oksbøl Øvelsesplads) vil forskellige dele af området kunne have forskellig benyttelsesintensitet. Vurderingen af om en aktivitet kræver tilladelse efter lovens §§ 3-4 bør derfor ske på grundlag af intensiteten af det pågældende “delområdes” hidtidige anvendelse. Indenfor hvert “delområde” vil den hidtidige anvendelsesgrad kunne fortsætte.

F.eks. vil “delområder”, hvor kørsel og lejlighedsvis bortslidning af vegetationen samt dozning, gravning og indgreb i vandløb har fundet sted, fortsat kunne benyttes på denne måde. Dette omfatter også flytning af de enkelte aktiviteter indenfor delområdet, f.eks. flytning af spor efter bæltekøretøjer. Variationer i aktiviteten, f.eks. ændringer af koncentrationen af bæltespor indenfor de mest benyttede arealer, må anses som i overensstemmelse med hidtidig benyttelse, i hvert fald inden for ret vide rammer.

Derimod vil et sammenhængende areal, der f.eks. ikke hidtil har været anvendt til kørsel med bæltekøretøjer eller lejlighedsvis indgreb i vandløb, ikke uden tilladelse kunne anvendes på denne måde.

Opførelse af permanente anlæg kræver som udgangspunkt tilladelse, f.eks. bygninger, skydevolde og skydebaner. Mindre enkeltstående indretninger (f.eks. ”kulisser”) af træ eller tilsvarende materiale, som let kan fjernes, kan dog etableres uden tilladelse.

Foranstaltninger som bevirker, at et areal varigt glider ud af den pågældende naturtypedefinition kræver tilladelse. Dette gælder f.eks. tilplantning af heder eller dræning af vådområder.

82

Ikke militære aktiviteter.

For ikke militære aktiviteter på øvelsesområder gælder de samme regler som for civile aktiviteter uden for øvelsesterrænet. Dette indebærer bl.a. at anlæg af vildtagre på beskyttede naturyper inden for øvelsesterrænet kræver tilladelse efter naturbeskyttelsesloven.

Tvivlstilfælde.

I tilfælde hvor forsvaret er i tvivl, om der kræves tilladelse til en aktivitet eller et anlæg, vil forespørgselsordningen i naturtypebekendtgørelsens § 8 kunne anvendes. Det vil sige, at forsvarer kan rette henvendelse til amtet, som inden 4 uger skal besvare forespørgslen. Der henvises i denne forbindelse til s. 24 f i vejledningen om naturbeskyttelsesloven.

Forvaltningsplaner.

I en række tilfælde vil det være hensigtsmæssigt, at der udarbejdes en forvaltningsplan for det pågældende militære øvelsesområde, f.eks. i form af en driftsplan. Herved vil man ofte kunne skabe de bedste rammer for den militære anvendelse samtidig med, at der tages hensyn til plante- og dyrelivet. Samtidig vil en forvaltningsplan være et egnet grundlag for en stillingtagen til eventuelle ønsker om dispensation fra bl.a. naturbeskyttelseslovens §§ 3-4.

Ordensreglement for publikum

Reglementet findes placeret ved skydeterrænets naturlige indfaldsveje.

83

Velkommen til Bangsbo-området

Bangsbo-området er et militært område, der anvendes af forsvaret til uddannelse af soldater i sværnet, samt til overvågning. Bangsbo-området er tilknyttet Flådestation Frederikshavn, der administrerer terrænet i det daglige. Det samlede areal udgør omkring 63 ha og har været anvendt af forsvaret siden 1953.

Det vil fremgå af skiltning ved det militære områdes indfaldsvej (ved P-pladsen), om terrænet er åbent for publikum.

Ved færdsel gælder:

- *På asfaltvejen er færdsel tilladt til fods, cykel, hest, eller med motordrevet køretøj.*
- *På den offentlige sti langs kanonerne er der kun færdsel til fods.*
- *Der er ingen adgang udenfor asfaltvejen og den offentlige sti af sikkerhedsmæssige grunde, med henvisning til nedstyrningsfare i gamle, underjordiske bunkersanlæg, som ikke er synlige i terrænet.*
- *Der er ikke adgang til det indhegnede område Kattegats Marinedistrikt for enden af kørevenen.*
- *Hunde skal altid føres i snor.*
- *Det er forbudt at opsamle ammunition eller dele heraf.*
- *Bivuakering og brug af åben ild er forbudt.*
- *Vis hensyn til dyre- og fugleliv.*

Fund af eventuelle ammunitionsgenstande bedes meldt til Flådestation Frederikshavn på tlf. 99222255.

Bangsbo-fort området er et unikt naturområde med en storslægt udsigt over Kattegat og Frederikshavn By. Langs skrænten ses Niels Juels Kanoner, som den tyske besættelsesmagt installerede under anden verdenskrig. Den offentlige gangsti fra Frederikshavn fører forbi disse kanoner. På Pikkerbakkens stejle skrænter og de åbne overdrevsarealer på toppen ses en varieret flora og fauna, bl.a. en rig blomsterflora og mange forskellige sangfugle og dagsommerfugle.

I samarbejde med miljømyndighederne har forsvaret udarbejdet en drifts- og plejeplan, der skal søge at varetage hensynet til områdets natur. Plejeplanen indebærer bl.a. at Flådestation Frederikshavn forestår naturpleje af det unikke område og sikrer at denne ikke gror til i krat.

Eksternt høringsbidrag fra Friluftsrådet

Modtaget i
Skov- og Naturstyrelsen
14 DEC. 2004

84

Skov- og Naturstyrelsen
Haraldsgade 53
2100 København Ø

Att. Erling Krabbe

13. december 2004

ref.: KPE

Vedrørende drifts- og plejeplanlægning for Søværnets depot Grejs hede samt Marinestation Bangsbo

Friluftsrådet modtog den 16. november 2004, udkast til en drifts og plejeplan for Søværnets depot Grejs hede samt Marinestation Bangsbo. Indledningsvis ønsker Friluftsrådet at takke for modtagelsen af udkast til drifts- og plejeplanen. Friluftsrådet og dets medlemsorganisationer er glade for denne mulighed, for at komme med yderligere kommentarer til drifts- og plejeplanen.

Friluftsrådet har en række specifikke bemærkninger til udkastet.

Offentlig adgang generelt

Friluftsrådet ønsker at udtrykke tilfredshed med, at det nu gøres muligt at færdes til fods, på hest, på cykel samt i bil op til udsigtspunktet udenfor øvelsestid. Friluftsrådet ønsker også at udtrykke tilfredshed med den anlagte sti på Pikkerbakkerne, fra Frederikshavn til kanonstillingerne. Generelt ønsker Friluftsrådet også adgang til fods udenfor veje og stier, Friluftsrådet har dog forståelse for beslutningen om at holde området udenfor veje og stier lukket på grund af nedstyrningsfare. Friluftsrådet noterer derfor med glæde planerne om at gøre bunkeranlæggene sikre, så der kan åbnes op for færdsel udenfor veje og stier.

Formidling

Friluftsrådet ønsker at udtrykke tilfredshed, over, at der opsættes informationsskilte med ordensreglementet for publikum, på de naturlige indfaldsveje. Friluftsrådet vil i den forbindelse opfordre til, at ordensreglementet og datoer for øvelsesaktiviteter samtidigt gøres tilgængeligt på en hjemmeside for området, således at publikum på forhånd kan orientere sig om adgang til området. Friluftsrådet vil også henstille til at der udarbejdes en lille folder, der fortæller om områdets flora, fauna, landskabstype, historie mm..

Friluftsrådet ser frem til modtagelsen af udkast til drifts- og plejeplan for Søværnets depot Grejs hede samt Marinestation Bangsbo.

Med venlig hilsen

Thomas Elgaard Jensen

Thomas Elgaard Jensen
Amtsformand, Nordjyllands Amt

s:\word\sager\militærarea\breve\bangsbo udkast sns.doc

Eksternt høringssvar fra Danmarks Naturfredningsforening

85

Flemming Thorning-Lund
f. Lokalkomitéen for Frederikshavn og Læsø
P.O. Box 51
DK-9900 Frederikshavn
Tlf.: +45 9848 3401
E-mail: ftl@mail.dk

Skov- og Naturstyrelsen
Driftsplankontoret
Att: Erling Krabbe
E-mail: ekr@sns.dk

Napstjert, den 14. december 2004

Vedrørende endeligt udkast til pleje- og driftsplan for Bangsbofortet og Depot Grelshede i Frederikshavn Kommune

Driftsplankontoret
Skov- og Naturstyrelsen

Efter at have tilbragt de seneste måneder i udlandet, fik jeg først i dag til morgen kendskab til styrelsens Forslag til Drifts- og Plejeplan for de sømilitære arealer, Bangsbofort og Depot Grelshede i Frederikshavn Kommune.

Af følgeskrivelsen til tilsendelse af det reviderede kortmateriale dateret 3. december fremgår det, at kommentarer og eventuelle rettelser til planen bedes fremsendt senest den 16. december. Denne korte frist giver mig desværre ikke mulighed for at gennemgå det i øvrigt fornemme og meget grundige arbejde, som styrelsen, Driftsplankontoret hér har begået med fuld respekt for det foreliggende resultat.

Naturfredningsforeningens lokalkomité har, som det også tydeligt fremgår af pleje- og driftsplanen, tidligere under den fælles august-rundvisning i 2003 og efterfølgende i skriftlig form givet udtryk for, at er der til såvel Grelshede- som Bangsbofort-området knytter sig meget betydelige biologiske og landskabsgeografisk-geologiske interesser til det udalt kuperede terræn, som begge de militære områder er beliggende i. En opfattelse, en vurdering, som på meget glimrende måde kommer til udtryk i styrelsens redegørelse for Pikkerbakke-området som et landsenestående geologisk interesse- og vænområde. At den levende natur knyttet til et sådant geologisk og morfologisk miljø nødvendigvis må have mange meget betydelige kvaliteter og tilsvarende rummer mange specialiserede livsformer inden for en række plante- og dyregrupper, er der ligeledes udmaerket gjort rede for.

Takket være den ekstensive drift af de skov- og kratbevoksede arealer inden for begge områder og den manglende landbrugsmæssige udnyttelse af de græs- og urtedominerede arealer (overdrevene, som overvejende og typisk ligger på det skrånende terræn øst for den i

Drifts- og plejeplan for Bangsbofortet og Depot Grelshede,
Frederikshavn Kommune

85

planen nævnte tilkørselsvej øst for Pikkerbakkerne (Bangsbo Fort-området) og de græsdækkede arealer som er beliggende vest for og sydvest for samme tilkørselsvej), som har været gældende i mange årtier inden for begge områder, har det i høj grad været muligt for plantearter og dyrelivet at fastholde og videreforske komplicerede livsmiljøer med et højt indhold af sjældne og halvsjældne organismer knyttet til såvel lysåbne biotoper (især overdrevspartierne) som til en mangefold af skovtyper spændende fra lysåbne åbne krat over kratskov til sluttet højskov. Det bør videre fremhæves, at det formodet lave forbrug af kunstgødning og sprøjtemidler på de græs- og urtedækkede arealer i det samme lange tidsrum må antages at have været en væsentlig bedragyder til bevarelse af områdernes store biologiske variation og artsrigdom.

86

Det er således væsentligt at gøre sig klart, hvad det er for interesser og værdier, der i rigt mål *stadic* er til stede på de militære arealer inden for såvel den levende natur som den døde natur (de geologiske formationer og processer) før den endelige drifts- og plejeplan godkendes af de implicerede parter. Netop fordi der på arealerne findes eksempler på naturtyper, som i Danmark er sjældne og truede (lysåbne, ret tørre overdrev, skræntoverdrev, der mange steder er vældprægede samt tilgroningsoverdrev rig på rosenarter, Slæen og arter af tjørn) er det af største interesse, at de drifts- og plejetiltag, som besluttes og senere kommer til anvendelse, er *konstrueret* således, at de tager optimale hensyn til tilstedeværelsen af det særligt bevaringsværdige plantearter og dyreliv, som disse særlige områder rummer. Et par eksempler kan belyse den problemstilling:

- ◊ Af hensyn til den recente forekomst af den på landsbasis meget sårbar sommerfugl, Guldhale, der er knyttet til den rigelige forekomst af forskelligt Slæen, er det bydende nødvendigt at efterlade betydelige slænpartier i områder, hvor der, for at tilgodese andre hensyn (æstetiske, landskabelige og botaniske), vil blive planlagt og gennemført kommende rydningsarbejder.
- ◊ Det er velkendt, at ensidig græsning med får gennem flere år på samme areal hurtigt kan medføre en markant tilbagegang af arealets artsrigdom. Får er kræsne dyr, der bevidst afsøger et givet areal for urter og græsser, som de værdsætter (og i værste fald udrydder) med det resultat, at der finder en artsfattiggørelse sted. Foreningen skal derfor anbefale, at afgræsning fortrinsvist finder sted med køer eventuelt med en kombineret afgræsning, hvori der indgår såvel køer som får.

Naturfredningsforeningen er naturligvis helt enig med Driftsplankontoret i, er der hverken må anvendes sprøjtemidler eller kunstgødning på græs- og urtedækkede arealer (jf. kapitel 10, afsnit 10.2, hvor det specifikt nævnes, at det er afgørende vigtigt, 'at der ikke gødskes, sprøjtes eller jordbehandles' samt, at det i samme afsnit nævnes, at det afslædede materiale efter slet bliver fjernes fra arealet.) Af hensyn til specielt den rigelige forekomst af Skov-Gøgelilje, der først udvikler frø fra omkring midten af juli og senere, bør tidspunktet for slet udsættes til ikke før efter den 15. juli.

Afsnit 10.5 'Drifts af skovbevoksninger' giver kun anledning til samstemmende bemærknings. De har mange steder præg af ej høj grad af oprindelighed med deres store artsrigdom af såvel urte- som træagtige vækster. Og tilstedeværelsen af de mange stenbestrøninger er i meget høj grad med til at give skovområderne et præg af næsten tidløs ubørørhed.

Med venlig hilsen

Flemming Thorning-Lund

87

I kopi til:

LK-formand Carsten Pedersen,
Michael Stoltze, DN's hovedkontor

Drifts- og plejeplan for Bangsbofortet og Depot Grelshede,
Frederikshavn Kommune

87